MAGYAR
PROTESTANS EGYHÁZI ÉS ISKOLAI
FIGYELMEZŐ.
MÁSODIK ÉVFOLYAM.

Hetedik és Nyólcadik füzet. **1871.** Julius és Augusztus.

I.

A magyar protestáns hitfelekezetek egyházi és iskolai szükségeinek országos költséggel való fedeztetéséről, különös tekintettel a katholikus autonomiai mozgalmakra.

(Folytatása és vége.)

8. §. A r. katholikus autonomia eszméje már 1848-ban nyilvánulni kezd, vagyis a klérus kijátszani törekszik a felekezetek közötti jogegyenlőséget és viszonyosságot, s általában az 1848-dik évi vallásügyi törvényt.

Aki Magyarhazánk vallásügyi törvényhozásának történetét egykissé magokból a forrásokból tüzetesen figyelemmel kisérte, az igenszámos adatokból teljesen meggyőződhetett afelől, hogy a római katholikus klérus, minden oly törvényhozási szándékot és tényt, amely az ő előjogaira és uralmára nézve sérelmes vagy fenyegető, a protestánsokra nézve pedig kedvező vólt, minden módon meggátolni, elferditeni és kijátszani törekedett. Tapasztalván

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár helyrajzi szám: 114.429

hazánk országgyülésein az alsó táblai szabadelvü többség tagjai különösen azt, hogy hiában számlálják elő nagy részletességgel az egyes sérelmeket, hiában szándékoznak alkotni, vagy alkotnak minden főbb egyes tárgyra vonatkozólag külön törvénypontokat, mert a klérus ezeket is nagy ügyességgel és bátorsággal kijátsza: azon meggyőződésre jutottak, hogy nem részletező, hanem egy oly általános törvényre van szükség, amely röviden, de világosan és kereken kimondja, és megállapitsa a különböző felekezetek közötti tökéletes jogegyenlőséget és viszonyosságot. Ezen nézetöket, különösen az 1844-dik évi országgyülésen, a Főrendekhez intézett azon Izenetökben mondák ki, a melyben az 1839-dik évről hátramaradt vallásügyi sérelmeket tárgyalják. Ezt mondják nevezetesen itt: „A másik kivánat, melyet a KK. és RR. fenebb megemlitettek, ebből áll: alkottassék törvény, hogy a különböző felekezeten lévők és egyházak jogviszonyaira nézve, a teljes egyenlőség és tökéletes viszonosság szolgáljon sinórmértékül; — ugy vélik a KK. és RR., hogy egy ily szakasz ellen, miután ezen elv, egész általánosságban a bécsi és linci békekötésnek, ugy az 1790. 26. törvénynek is alapja, sőt az 1843. évi julius 4-dikén kelt k. k. válaszban is kimondatott, a méltóságos Főrendeknek nem lesz észrevételök; ellenben a KK. és RR. egy ily törvénynek alkotását szükségesnek tartják, ha fontolóra veszik azon sokféle eddig tapasztalt visszaéléseket is, melyek miatt a békekötések helyreállitására részletes rendelkezés kivántatott. A római katholikus papság, mely az 1790. 26. törvény ellen protestált, és a mult országgyülésen is kijelentette ellenmondását, méltó aggodalmat gerjesztett, hogy nemcsak jó lélekkel, az alkotandó törvények rendelkezéseiben megnyugodni, s azokat magáévá tenni nem fogja, ami egyébiránt polgári szent kötelessége, sőt inkább, hogy a részletes rendelkezések kikerülése által, mindent elkövetend a törvény jótékonyságát megsemmisiteni. Ily törekvések ellen gátat vetni, a KK. és RR. anyival kivánatosbnak tartják, minél mélyebben érezik azt, hogy a vallásos visszaélések feletti tanácskozás, az országot mindanyiszor visszataszitja azon sürü ködděl boritott századok homálya felé, melyeknek reánk átszállott bajaiból végkép kimene-

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár helyrajzi szám: 114.429

külni, s az erőt a jelen szükségeinek kiegészitésére öszpontositani, a rohanó idő rémitő szigorusággal int.“ Ezen Izenethez vólt mellékelve egy felirási terv a Felséghez, s egy Törvényjavaslat a vallás tárgyában. Ezen javaslatnak 5-dik §-sa ezt mondja: „Az evangelika vallásokon lévőknek polgári, vallási és egyházi viszonyaikra nézve, mind egymás között, mind a római katholika vallás és egyház irányában, a teljes egyenlőség s tökéletes viszonyosság szolgál sinórmértékül.“ Ezen javaslatnak azonban, csak gyönge, erőtelen töredéke, s az is megbénitva mehetett keresztül a felső táblán. Az idézett 5-dik §. pedig teljesen és mindenestől kimaradt.

Ami 1844-ben nem sikerülhetett, létrejött az 1848-ban. Meg lőn alkotva a XX-dik t. c. a vallás dolgában, éspedig az alsó táblán minden nagy nehézség és ellenmondás nélkül. Nem igy a felső táblán, mert itt már világosan kezdé sejteni a klérus, hogy reá nézve, épen a birtokában lévő egyházi javak és javadalmak tekintetében is, nem kedvező szellők kezdenek lengedezni. Nem kellett ugyanis semmi különös prófétai talentum annak belátásához, hogy ha egyszer a törvény kimondja a felekezetek között, tökéletes jogegyenlőséget, és viszonyosságot minden különbség nélkül, és ha nyomban ezen pont után azt is kimondja, hogy a felekezetek egyházi és iskolai szükségei, közálladalmi költségek által fedeztessenek: akkor képtelenség az, hogy a római katholika egyház és klérus különleges és előjogos állása, az egyházi javak és javadalmak tekintetében czentul is folyvást fentartassék. Azt ugyanis, mint merőben lehetetlent képzelni is alig lehetett, hogy a klérus javai és javadalmai illetetlenül maradnak, s a többi felekezetek is épen oly terjedelmes s gazdag földbirtokokkal, javadalmakkal, alapitványokkal sat., fognak elláttatni valahonnan — de honnan? — a haza által, mint amilyenek a klérus kezében vannak; hanem azt már lehetett képzelni és feltenni, hogy mindazon most római katholikus egyházi javak és javadalmak, amelyek valaha országos forrásból vették eredetöket vagy országos, egyetemes rendeltetéssel birnak, a haza közjavainak fognak nyilvánittatni, s vagy egyszerüen minden különbség nélkül, beolvasztatnak az állam közvagyo-

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár helyrajzi szám: 114.429

nába, vagy ha külön fentartatnak is, mindenesetre az állam által kezeltetnek, s jövedelmök minden felekezeti különbség nélkül fog fordittatni egyházi és iskolai szükségek fedezésére. Hogy ilyes valami fog történni az egyházi javakkal, azt némileg külföldi államok példájából is lehetett következtetni; mert hogy pl. az 1848-dik évi magyar forradalom, vagy inkább csak nagyszerü reform-mozgalmak intézői, a nagy francia forradalom elveit és tényeit kiválólag figyelemben tartották, az a történetek összehasonlitásából világosan kijő.

A felső táblán lévő főpapok, s a velök egyetértő római katholikus mágnások, látván az idők jeleit, erélyesen müködtek a vallásügyi törvényjavaslat ellen, amidőn az, szokás szerént a felső táblához átküldetett. Scitovszky pécsi püspök, előlegesen is óvást tesz a törvényjavaslat ellen, éspedig igen meglepő, különös érveléssel. Az egyenlőséget és viszonyosságot ugymond, képtelenség lesz keresztülvinni, mert ez a többek közt pl. azt tenné, hogy valamint a protestánsoknál, ugy a római katholikusoknál is a nép válassza a papokat és püspököket, ami pedig lehetetlenség sat. Nem gondolta meg, vagy igenkülönös módon elhallgatta tehát e főpap, hogy egészen más valamiről vagyon szó, s a törvényhozásnak dogmatikumokba, egyházi belügyekbe avatkozni, vagy bármelyik felekezetnek is szervezetét és alkotmányát felforgatni, egyáltalában nem vólt szándokában. De sejtette Scitovszky azt, ami fődolog vólt, t. i. a papi javak veszélyben forgását is, s ugyanazért azon megjegyzést tette, hogy ám javuljon a többi felekezetek lelkészeinek s tanitóinak sorsa is, de a mások kára nélkül. Fogarasi skodari püspök is fél az egyenlőségtől és viszonyosságtól, ugyanazért ezen záradékot kivánja az erről szóló törvénypont hoz tétetni: „saját hitelveik s egyházi szerkezetök épségben tartása mellett," — legyenek t. i. egyenlő joguak a felekezetek. Nyilván fél Fogarasi a papi javak elvételétől is, s ennél fogva azegyházi és iskolai szükségek fedezéséről szóló törvényponthoz ezt szeretné tétetni: „amenyiben azok t. i. a költségek e vallásfelekezetek mostani javaikból ki nem telnék." Általában oly határozott és feltünő vólt a római katholikus főpapoknak a papi javak elvételétőli félelme, miszerént két protestáns főur, t. i. báró Vay Miklós koronaőr, és

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár helyrajzi szám: 114.429

Tihanyi Ferenc temesi gróf, indittatva érezte magát annak kijelentésére, hogy a papi javak elvételétől félni nem lehet. A felső tábla kétizben is visszaküldötte az alsó táblához a törvényjavaslatot azon felhivással, hogy a Fogarasiféle záradék igtattassék be; de a Karok és Rendek nem tágitottak semmit. Igy aztán az idő rövid, s a körülményeknek a klérusra nézve kedvezőtlen vólta miatt, csakugyan felterjesztetett szentesités végett a Felséghez a vallásügyi törvényjavaslat eredeti alakjában, tehát az emlitett záradék nélkül. A felső táblai főpapok azonban, s az azokkal egyetértő római katholikus főurak megjegyezették, hogy az idő rövidsége miatt, nem ellenzik ugyan a törvényjavaslat felterjesztését, de óvást tesznek az ellen. Ezen óvás épen ugy mint a többiek, jogilag értéktelen vólt ugyan, de nyilván mutatta, hogy a klérus és annak hivei, akik között már 1848-ban kitünő vólt Gróf Cziráky János, a felekezetek közötti jogegyenlőségnek és viszonyosságnak, s az egyházi és iskolai szükségek közálladalmi költséggel való fedeztetésének egyátalában nem barátjai, a papi javak elvételéről pedig tudni sem akarnak.

Mindezek történtek az országgyülésen az 1848-dik évi március végén s április elején, s ez utóbbi hó 11-dik napján már a Felség által is szentesittettek az $184^{7}/_{8}$-dik évi törvények; a független magyar miniszterium kineveztetett sat., s egy nagyszerü uj korszak látszott kezdődni Magyarország államéletében.

Az országgyülésen kivül azonban, még erélyesebben müködött a klérus saját érdekében. A püspökök gyakori tanácskozmányokat tartottak. Ezek egyikében, 1848. márc. 20-dikán kimondatott, hogy azon patronátusi jog, melyet eddig a Felség a r. katholika egyház irányában gyakorolt, csak egyedül a Felség személyét illeti, s a felelős miniszteriumra teljességgel nem ruházható, sem annak útján nem gyakorolható; ennélfogva azt kivánják, hogy állitson a Felség r. katholikus egyházi és világi férfiakból egy bizottságot, s ezen bizottság a primás, vagy más püspökök elnöklete alatt kezelje a Felség nevében, az egyházi és iskolai javakat, alapitványokat sat. Ha pedig a Felség ily bizottságot állitani nem akarna, akkor az egyházak, iskolák, javak, javadalmak sat. feletti teljes jog, magára a római katholika egy-

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár helyrajzi szám: 114.429

házra esik vissza. Sürgetve kérik azt is, hogy tőltse be a Felség az ürességben lévő primási és még négy más püspöki széket, éspedig minél elébb. Nagyon hihető, sőt bizonyos, hogy e kérelem főindoka az vólt, mert tartani lehetett tőle, hogy a magyar kormány és országgyülés reáteszi kezét az üres székek javadalmaira, sőt épen magokra az üres székekre is, s valami módon be nem töltendőknek fogja nyilvánitani azokat. Jól tudták azonban a püspökök azt is, hogy győzelemre a világi férfiak segélye nélkül, bajosan juthatnak. Elkezdettek tehát már 1848-ban a világiakkal együttesen tanácskozni. Egy ily vegyes tanácskozmányból, april 6-dikáról, egy petitziót intéznek az országgyüléshez, melyben világosan kérik a többek közt a teljes tökéletes autonomiát, s azzal együtt az egyházi s iskolai javak, alapitványok, autonom, független kizárólagos birtoklását és kezelését, ideértve az egyetem fentartására szolgáló alapokon kivül mindazon alapitványokat, melyeket eddig az államkormány kezelt. Ezen petitziot mint elkésettet, az országgyülés egyszerüen félretette. Ez nagyon kellemetlenül hatott a klérusra, de mégsem csüggeszté azt el törekvéseiben, mert april 8-dikán, már ismét egy oly vegyes tanácskozmány tartatott, amelyben mintegy hatvan világi férfiu vett részt. E tanácskozmány kimondá az elvet, hogy az egyház érdekeinek védelmébe be kell vonni a világi férfiakat is, s az egyház és iskola minden külső vagy világi ügyeibe, rendszeres befolyást kell adni azoknak, az egyes plebániáktól kezdve fel egészen az országos egyházi hatóságokig. A főérdek természetesen itt is csak az vólt, hogy az egyházi javakat védő sáncokba necsak papi, hanem világi fegyveresek is állittassanak.

Az ily védelem szükségét nagyon is érezhette a klérus, mert a legelső népképviseleti magyar országgyülésen, amely 1848. julius 5-dikén nyittatott meg, igenkedvezőtlen nyilatkozatok tüntek fel a papi javak dolgában. Augusztus 9-dikén, midőn az egyházi javak kérdése mellékesen ugyan, de mégis meglehetős részletességgel szóban forgott, Deák Ferenc igazságügyminiszter ezt mondá a többek közt, a katholikus egyházi javakra vonatkozólag: „ne hasonlitsa ezeket senki öszve a magánalapitványokkal, mert a katholikus alapitványoknak nem csekély része, a status ja-

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár helyrajzi szám: 114.429

vaiból adatott már szent István által azon jószágokból, melyeket a státus közszükségeinek fedezésére szakitottak ki eleink akkor, midőn az országot felosztották. A protestánsok és ó hitüek minden alapitványai magán alapitványok; ezekhez a státus nem járult semmivel." sat. Egy másik miniszter Klauzál Gábor pedig, még kerekebben beszélt, mondván: „Attól félnek sokan, hogy a katholikus roppant fundátziokat nem szabad érinteni. Ezeket nemcsak szabad érinteni, de kell is érinteni; mert ezek javakból állanak, melyek akkor adattak a nevelésre, midőn még egy vallás vólt Magyarországon" sat. Elképzelheti a tisztelt olvasó, hogy ha már két tekintélyes és népszerü miniszter is nyilván ily véleményben vólt, nemcsak, hanem e véleményt egyenesen és ünnepélyesen ki is nyilatkoztatta: akkor az országgyülés és országos közvélemény többsége is bizonyosan nem vólt valami kedvező a klérus vagyoni előjogai iránt.

Magáról Báró Eötvösről, az akkori vallás és nevelésügyi miniszterről azonban, meglehetős biztonsággal állithatjuk hogy ő jó részben a klérus mellett állott. E tekintetben érdekes adatot nyujt a már emlegetett protestáns értekezlet jegyzőkönyve is. A protestánsok s azok között különösen a reformátusok ismételve kimondották, miszerént „hogy ha van, minthogy van is, országosan létrehozott közalapérték, azt a népesség arányában, egyenlőség és viszonyosság elvénél fogva, minket is illetőnek tartjuk." sat. Nem lehetetlen, hogy ezen közalap-értéken, nem csupán némely készpénzbeli alapitványokat, de általában mindazon egyházi és iskolai javakat értették az illetők, amelyek valaha országos forrásból eredtek. Mily meglepő és kellemetlen lehetett azonban, bármi esetben a protestánsokra nézve, midőn a miniszter azon nyilatkozatát hallották, miszerént a vallásügyi törvényt ugy kell végrehajtani „hogy minden hitfelekezet megnyugtatva legyen, és a bevett felekezetek közül egyiknek is **érdekei** és elvei sérelmet ne szenvedjenek." Ezen nyilatkozat méltán aggodalmat kőltött a protestánsoknál, s kijelenték, miszerént „az uralkodó vallás eszméjéből következett kétszáz évi szomoru tapasztalás után, a miniszteri nyilatkozatnak olyan értelme is lehet, miszerént a törvény alkalmazásában a

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár helyrajzi szám: 114.429

római katholika vallás nyugalmának kellene vétetni alapul." Midőn azonban e tekintetben felvilágositást kértek a minisztertől, az, fájdalmas érzéssel elháritá a gyanut; kijelenté, hogy az egyenlőség és viszonyosság elvétől visszalépni teljességgel nem akar, de egyszersmind biztosittatni akarja a felekezetek szabadságát is, hogy t. i. mindegyik szabad legyen a maga hitelveiben, — itt már érdekekről nem szól; — a polgári egyóldalu s kiváltságos protectionak meg kell szünni, és a státus protectiojának mindenekre egyaránt kell kiterjedni. Végre kijelentette azt is, hogy azon vád, mintha ama megemlitett ösmeretes klauzulát „absque tamen praejudicio r. catholicae religionis" kivánná a törvény végrehajtásánál követni, legkevésbé terheli lelkét.

Nem vesztegethetjük az időt ezen szavak elemzésével. „Mit Worten lässt sich trefflich streiten." Csak azt jegyezzük meg, hogy B. Eötvöstől sohasem hallottunk valami olyforma nyilatkozatot, mint fentebb Deák Ferenctől s Klauzáltól. Ellenben nyilván mutatják a tények, hogy B. Eötvös a vallásügyi törvénynek valami olyforma végrehajtását akarta, mely a római katholika egyház és klérus érdekeit egyáltalában ne sértse. Ilyen végrehajtást akart, mint fentebb láttuk maga a klérus, s később annak kebeléből Horváth Mihály, már mint vallás és nevelésügyi miniszter is. Ő nevezetesen még 1849-ben, a legnagyobb hadi vészek közepette is, nagyszerü előmunkálatokat tétetett a római katholikus autonomia, vagyis a papi javak érdekében, s ugy látszott, hogy már maga a kormány többsége is meg vólt nyerve a klérus érdekeinek. A világosi katasztrófa azonban, a klérus céljainak sikerülését is hátravetette egyidőre.

Lehetetlen itt csudálatunkat ki nem fejeznünk, azon meglepő tévedés, vagy inkább mystifikátzió felett, melyszerént a klérus és annak emberei elkezdették 1848-ban keserves hangokon hirdetni, hogy mily szerencsétlen és szánandó a római katholika egyház sorsa a Magyarhazában, menyire elnyomattatott az állam által; menyivel szerencsésebbek a protestánsok, akiknek autonomiájok van sat. Ezt fejezik ki a többek között Hováth Mihály következő szavai is: „A katholikus vallás a (számüzött) dynastia

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár helyrajzi szám: 114.429

alatt államvallás lévén, oly sujjos gyámság alá vólt vetve, hogy mig a protestáns hitfelekezetek, hosszas küzdelmeik gyümőlcséül szerencsések vóltak magokat, a minden szabadságot elnyelő bécsi kormány befolyása alól felszabaditani (??) s egyházi és iskolai ügyeikben önkormányzólag intézkedni: az alatt a katholika egyháznak érdekei többnyire mellékes, gyakran önző és alacsony céloknak áldoztattak fel, s annak kebelében minden szabadabb kifejlés teljesen lehetetlenné lett" sat. sat. — De elvégre is az vólna tehát a főkérdés, hogy ki akarta ezen helyzetet, ki akarta azt, hogy a r. kath. vallás államvallássá legyen, melyik fél kereste inkább a szövetséget, s melyik vette annak több hasznát, sat. az állam-e vagy a klérus?

Mi azon határozott meggyőződésben vagyunk, hogy sokkalinkább kereste a klérus a bécsi kormány szövetségét és pártfogását, mint ez a klérusét. Annak a most anyira kárhoztatott bécsi kormánynak, s általában az államhatalomnak köszönheti vóltaképen a klérus a mi hazánkban minden hatalmát, előjogait, uralmát, temérdek vagyonát és saját fenmaradását is. Ha az a most anyira elitélt bécsi kormány, mint hü szövetséges nem áll a klérus mellett, és fegyveres zsóldosaival nem támogatja vala azt: akkor a klérus nem gázolhatott vólna a protestánsok vagyonában és vérében, sőt több mint valószinü, hogy mindenestől régólta kienyészett vólna már mind Magyarországból, mind az ausztriai tartományokból. Nagy kár tehát azon hű szövetségest és jóltevőt, habár csak szinleg is anyira diffamálni, a kinek a klérus iránti hibája a multban és jelenben legfelebb csak az, hogy néha-néha kisebb nagyobb őszinteséggel a szabadság, alkotmányosság és haladás elveit kellett és kell vallania, amelyeknek a klérus barátja nem vólt soha, továbbá az, hogy érezve ottan-ottan a klerikalis járom sujját, azt lerázni vagy legalább egykissé tágitani igyekezett.

Egyébiránt nem kell azt hinni egy percre sem, hogy a klérus, a mostani bécsi vagy osztrák-magyar kormánynyal is a legbensőbb szövetségben állani ne szeretne és ne akarna. Alte Liebe rostet nicht! A cél, amely felé a klérus 1848 ólta törekszik, nem anyira a valódi egyházi autonomia, hanem inkább a vagyonbeli teljes függetlenség, vagyis az *államtól* bizonyos *kötele-*

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár helyrajzi szám: 114.429

zettség és feltételek mellett nyert roppant javaknak, feltétlenül és örök időkre való biztositása a maga számára. Hogy pedig az ily törekvéssel, s az ezáltal elérni célzott állapottal a felekezetek közötti tökéletes és különbség nélküli egyenlőség és viszonyosság, s a különböző felekezetek egyházi és iskolai szükségeinek közálladalmi költséggel való fedezése, teljességgel össze nem fér, vagyis egyik a másikat lehetetlenné teszi, azt egy jóravaló gyermek is beláthatja.

Az egyházi autonomiának, vagy az oly nagy áspektusok közt hirdetett „szabad egyház a szabad államban" megvalósulásának, igazi útja és módja a magyar klérusra és római katholika egyházra nézve is az lenne, amelyet a skót szabad ref. egyház alapitói követtek, akik az 1843-dik évi május 18-dikán, lemondva mindenféle állami javadalmaztatásról, s elhagyva az állam vagy földesuri patronátus által alapitott templomokat, parókhiákat, iskolákat sat., egy perc alatt szabadokká, de egyszersmind e világ szerént elhagyatott szegényekké lettek, s kezdék buzgón énekelni eme zsoltárt:

Itélj meg engemet Ur Isten,
És fogadd fel én ügyemet sat.

Az ily tényekben már van valami magasztos és igazán keresztyéni. Az ily szoros kapu és keskeny út vólna az, amely vezet az autonomiához.

A klérus előtt azonban, már 1848-ban egészen más út és cél állott; neki nem oly autonomia kellett, mint a skót reformátusoknak, hanem kellett eleitőlfogva olyan, melynek főértéke és hatálya, az egyházi javak teljes és feltétlen biztositása. Oly autonomia kellett neki már 1848-ban, amilyet az 1871-dik évi március 29-dikén elfogadott katholikus egyházi önkormányzati szervezetben következő potokban látunk formulázva:

1. §. A magyarországi katholikusok egyházi és iskolai ügyeik intézésében, az 1848. XX. t. c. 2. §. szerént, őket megillető önkormányzatot az egyházi s világi hivek közös részvétére s befolyására alapitva szervezik."

2. §. Ezen önkormányzat hatásköre, a személyi kinevezési ügyekben, a köznevelés terén, a katholikus egyházi s isko-

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár helyrajzi szám: 114.429

lai javak és alapitványok tekintetében, s általánfogva a magyarországi katholikus egyház világi vonatkozásu összes ügyeiben, kiterjed mindazokra, mik a szoros értelemben vett hittani, egyházkormányzási, liturgiai s egyházfegyelmi dolgok körén kivül, az egyházi s világi hiveket közösen érdeklik."

3. §. „Az apostoli király egyházfőkegyuri joga épen tartatik."

„Azon esetekben, melyekben az apostoli király, a magyarországi katholikus egyház érdekeit, a római széknél államkormányzati közegek által képviselteti, ez jövőre, az illető önkormányzati hatóságokkal egyetértőleg fog történni."

4. §. A katholikus egyházi javadalmasok birtokában, illetőleg kezelésök alatt lévő összes javak és alapitványok, a vallási, tanulmányi s egyéb katholikus alapok, a magyarországi kath. egyház tulajdonát képezik."

„Az egyházi javadalmasok, ezen javadalmaknak őket megillető hitbizományszerü haszonélvezetében és birtokában, a jelen szervezetben megállapitott korlátozások mellett megmaradnak, — az államkormány kezei közt lévő katholikus vallási, tanulmányi s egyéb alapok azonban, további kezelés végett, az önkormányzat által, céljok szerénti rendelkezésre átvétetnek."

„A magyarországi katholikus egyház ezen tulajdonának, valamint az egyes javadalmak és alapitványok hitbizományszerü haszonélvezetének és birtokának illetékmentes **telekkönyvi** kiigazitás utjáni biztositása, a törvényhozás eziránti rendelkezésének kinyerése után, az országos katholikus gyülés által megállapitandó módozatok szerént fog eszközöltetni."

Elég már enyi! Ex ungve leonem! Az olvasó bőven láthatja, hogy miféle autonomiáról vagyon itt szó. De mindemellett is, legyen szabad még, következő rövid megjegyzéseket tennünk:

Az 1848. XX. t. c. 2. §-sának, mely ezt mondja: „E hazában törvényesen bevett minden vallásfelekezetekre nézve, különbség nélkül tökéletes egyenlőség és viszonyosság állapittatik meg," — ennek a törvénypontnak, vagyis az ezt alkotóknak mondom, eszökágában, legtávolabbi szándékukban sem vólt a fe-

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár helyrajzi szám: 114.429

lekezetek belügyeibe avatkozni, hanem szándékukban vólt igenis, a felekezeteknek egymáshoz és az államhoz való viszonyát állapitani meg, éspedig a különbség nélküli tökéletes egyenlőség és viszonosság alapján; amiből önként és szükségesképen következik, hogy a felekezetek között, az állam általi javadalmaztatásra nézve is, többé semmi különbözés nem lehet, hanem teljes egyenlőségnek és viszonyosságnak kell lenni, amint ezt a nyomban következő 3. §. világosan ki is mondja, midőn elrendeli, hogy a felekezetek egyházi és iskolai szükségei, közálladalmi költséggel fedeztessenek: s imé a klérus, az államtól és a törvényhozástól se kérdve, se hallva, kezdi magát körülsáncolni, az általa közvetlenül vagy közvetve, azaz állami csatornán élvezett mindenféle, s bármi eredetü és rendeltetésü javakat és javadalmakat, nemcsak az állam általi elfoglaltatás, de a puszta megvizsgáltatás elől is határozottan elvonni, s feltétlenül és kizárólag a római kath. egyház számára biztositani, s igy az 1848. XX. t. c. végrehajtását lehetetlenné tenni.

A történeti előzmények, a dolog természete, a tényleges viszonyok és körülmények kétségtelenül s nyilván mutatják, hogy az 1848. XX. t. c. egyenesen a klérus és római katholika egyház előjogai, kivételes és kedvezményes állása ellen vólt intézve, éspedig azon reményben, hogy ezt már mint nem egyes partialis tárgyról szóló, hanem egyetemes elvet valló és megállapitó törvényt, a klérus nem fogja többé kijátszhatni: s ime a klérus és annak hivei, mint az autonomiai szervezet idézett 1. §-sa mutatja, magára ezen törvényre alapitják vagyoni előjogaiknak folytonos s ezentul már minden állami korlátoztatás nélküli, feltétlen fentartását!! A klérus most azon törvényt ragadja magához támadó és védő fegyverül, amely egyenesen ő ellene, a többi felekezetek javára alkottatott; azon törvényt veszi fel paizsul, amely ellen 1848-ban határozottan és ismételve protestált. Ime ez azon bőlcseség, mely a köpenyt ügyesen forgatja s még a keserüből is édeset sziv ki; ez azon jézsuita politika, amely a legszentebb jogokkal, legvilágosabb törvényekkel és érdekekkel gaukleri merészséggel és ügyességgel játszik. Hanem, valóban mi is megér-

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár helyrajzi szám: 114.429

demlenők az abderita nevet, ha a földet seprő reverenda alatt kullogó lólábakat előbb vagy később észre nem vennők.

De micsoda is az a katholikus autonomia, amelyről most anyit beszélnek? Az autonomia az egyházra nézve is nemcsak önkormányzás, hanem öntörvényhozás is, éspedig olyan, amely kiterjed az egyház minden ügyeire, s melynek végalapja az egyenjogu egyháztagok minden kaszt különbség nélküli tényező részvéte és önálló akaratnyilvánitása. A katholikus autonomiának a legfontosabb egyházi ügyekhez semmi szólása nincs; ott a világiak vóltaképen csak az egyházfi vagy püspöki hajdu s tisztartó szerepét viszik. Ezt magok a római katholikus világi férfiak között többen belátták már.

De, hogy ha a r. katholika egyház oly igen szereti az autonomiát, s az államtóli függetlenséget, mi szüksége van mégis arra, hogy a magyar király, a római katholika egyháznak folyvást egyházfőkegyura legyen, s az egyház érdekeit a római széknél képviselje vagy képviseltesse. Hisz eféle viszony az államhoz vagy államfőhöz, sem a protestáns, sem a görögkeleti egyházra nézve fen nem forog. Miért nem árgumentál a klérus e pontra nézve is igy: minthogy ily viszony a protestánsokra nézve nem létezik: tehát szünjék az a római kath. egyházra nézve is?! Nagyon furcsa modern állam az amelyben, s nagyon különös „különbségnélküli, tökéletes jogegyenlőség és viszonyosság" az, amely szerént az államfő mint ilyen, tehát ő benne és ő általa maga az állam is anyira különböző viszonyban állhat a különböző felekezetekhez. Ha a róm. kath. autonomiai szervezet 3. §-sa nem puszta léha frázis: akkor hazánkban a római katholika vallás nemcsak az uralkodó vallása, amihez vóltaképen mint egyéni dologhoz az államnak semmi köze, és ami magában semmi baj, — hanem valóságos uralkodó vallás és államvallás, ami már egészen más, éspedig az egyenlőség és viszonyosság elvével merőben ellenkező sérelmes dolog.

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár helyrajzi szám: 114.429

9. §. A legszigorubb elővizsgálat nélkül és feltétlenül teljesiteni a róm. kath. autonomiának, az egyházi javakra vonatkozó törekvéseit, — a legnagyobb igazságtalanság lenne.

Hogy az autonomia örve alatt, az egyházi javakra vonatkozólag mi a klérus célja: azt a szervezetnek általunk idézett 4. §-sa világosan mutatja. Nyilván van ebből, miszerént nemcsak az érsekek, püspökök, káptalanok, konventek, szerzetes rendek sat. használatában lévő roppant földbirtokokról vagyon szó, hanem általában mindazon javakról, javadalmakról, alapitványokról, amelyeket jelenleg római katholikusok élveznek; szó van tehát a kisebb nagyobb iskolákról, kórházakról, szegényápoldákról, árvaintézetekről sat. sat. Szó van az oly javakról is, amelyeket eddig az államkormány kezelt; szó van amint látszik a magyar királyi egyetemről is, amelynek vagyoni alapját 1848-ban, az azon évi XIX. t. c. értelmében hajlandó vólt a klérus az állam kezei között hagyni; most már ennek is merőben római katholikus intézetté kellene lennie. A világosan bevallott cél pedig az, hogy mindezek telekkönyvileg a római katholika egyházra irattassanak, vagyis annak oly privát tulajdonaivá tétessenek, mint amilyen pl. egy munkásnak az ő munkájával érdemlett bére. A privát tulajdon a legszentebb dolgok egyike lévén a világon: önként következnék, hogy a szóban forgó javakat és javadalmakat, soha többé sem törvényhozás, sem forradalom, sem hóditó, egyszóval semmiféle földi hatalom jogosultan nem illethetné. Az efélét különben maga az autonom egyház is megelőzhetné ha akarná; mert szabadságában állana az immár privát vagyonná lett tulajdont, földbirtokot sat. eladni, papirosokba fektetni, s a tőkét külföldön helyezni el sat.

Ha mindezt az állam a legszigorubb elővizsgálat nélkül megengedné vagy elnézné: akkor a legnagyobb hibát, sőt bünt követné el mind a közigazság, mind a közjó és önmaga ellen.

Fel lehet ugyanis tenni, hogy a szóban forgó javak és javadalmak némely része nem igaz úton, hanem erőszakkal vagy csalással szereztetett. Az ilyeneket már az államnak nemcsak jogában, hanem kötelességében áll egyszerüen elvenni.

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár helyrajzi szám: 114.429

Hogy a protestánsoktól mily sok javak és javadalmak foglaltattak el erőszakkal, arról a történelmi lehozások folyamán már szólottam. Most szólok a csalásról.

Minden különös kételkedés nélkül, s teljes nyugodtsággal s bizvást fel lehet tenni, hogy a klérus egy némelyik birtoka nem valódi igaz eredetü és hiteles, hanem költött vagy meghamisitott okleveleken alapul.

Általánosan ösmert történeti igazság, hogy a klérus némely tagjai, mégpedig nemcsak az alsóbb rendüek, hanem érsekek, püspökök, apáturak, prépostok, kanonokok, konventek, káptalanok tagjai, különféle szerzetesek sat. nem egyszer kétszer okleveleket hamisitottak, s egészen ujból is költöttek. Hazánkban pl. az 1486. évi XI-dik törvénycikkben, az apáturságok és prépostságok a többek közt azzal is vádoltatnak, hogy az oklevelek kiadásaiban többrendbeli szabálytalanságokat s csalásokat szoktak elkövetni; — in emanationibus literarum plurimas enormitates et falsitates committere solent. — III. Ince pápa leveleiben egy oly földvári apáturról vagyon szó, aki ellen kettős okmányhamisitás büne bizonyosodott bé![1] A hazánkbeli főklérus évtizedeken keresztül folyvást és merészen állitotta, hogy elődei a bécsi békekötés ellen protestáltak, s ezen protestatzióról az eredeti és hiteles alaku oklevél folyvást meg van. Az 1721-dik évi vallásügyi országos bizottság szine előtt azonban, legfelsőbb rendelet következtében produkálni kényszerülvén a klérus az emlitett oklevelet, kisült, hogy az semmi eredetiséggel és hitelességgel nem bir, s vóltaképen nem egyéb, mint szerencsétlen költemény.[2] Római katholikus történetvizsgálók is elösmerik, hogy a szent István korára, s a későbbi időkre vonatkozólag is, nagyszámuak a hamisitott vagy költött oklevelek, különösen az olyanok között, amelyek egyházi adományozásokról

---

[1]) Schwartner. Introductio in artem diplomaticam. Pestini 1790. 20. lap.

[2]) Lásd ez ügyet tüzetesen megvitatva: Rotarides. Historiae hungaricae literariae lineamenta. Altonaviae et Servestae. 1745. 111. s több következő lapokon. A már idézett Praeliminarien etc. 125. sat. l.

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár helyrajzi szám: 114.429

szólanak. Azon állitólag 1006-dik évi oklevélről, amelyben szent István a nyitrai káptalant alapitja, rendezi, Szalay László is nyilván kimondja, hogy az „kétségkivül fonák álmű és mint ilyen bizonyitó erő nélküli.“ [1]) Egyáltalában nincs még minden kételyen felyülemelve magoknak azon okleveleknek hitelessége is, amelyeken az apostoli királyi cim, a korona ajándékoztatása, s a római katholika egyház első alapittatása és szerveztetése szokott alapittatni. Szent Istvánnak fiához intézett intései, „oly kevéssé kerülhették ki a kompilatorok törléseit és módositásait, mint törvényei,“ — mondja a r. kath. vallásu kitünő történetbuvár Botka Tivadar.[2]) — Schimko nem rég elhunyt bécsi tanár, a jezsuiták többrendbeli álnok birtokszerzési csalásai között emliti, hogy midőn e tisztelendő atyák, a mult században, hazánk felső részében, bizonyos magyar nemesi birtokot akartak kezükre keriteni, egy oklevelet gyártottak e célból. A jezsuiták követelése ellen fellépett ügyvéd, darab ideig egészen hitelesnek vólt kénytelen tartani az oklevelet, mignem szemei véletlenül az oklevél papirjának vizjegyére estek. Ekkor tünt ki a jezsuiták csalása; mert a gyár, amelyben az okmány papirja készült, köztudomás szerént csak husz évvel azelőtt, azaz jóval később állittatott fel azon időnél, amelyben az okmány kél. Ez alkalommal tehát megfeledkeztek egykissé a prudens és circumspectus jezsuita atyák. Interdum et bonus dormitat Homerus.[3]) — Itt van helye, hogy

---

[1]) Szalay László. Magyarország története. Második kiadás. I. 103.

[2]) Századok. 1870. 507.

[3]) Schimko D. Fr. Das kirchlich religiöse Leben im constitutionellen Staate. Wien. 1850. 185. — Itt emliti fel Schimko a következő, talán már ösmertebb adatot is: A jezsuiták ügyesen felhasználva VI. Károly gyengeségeit és jószivüségét, megnyerték attól adományként Csepel szigetét. Savoyai Eugen herceg ezt megtudva, előterjesztéseket, illetőleg szemrehányásokat tett a császárnak, hogy egy ily nagy birtokot, amelyben egy város és 13 falu van, oly könnyen a jezsuitáknak adott. A császár erre azt mondá, hogy őt megcsalták a jezsuiták, mert azt mondották neki, hogy az a Csepel sziget csak egy parányi kis szigetecske, amelyre nekik barmaik legeltetése végett vólna szükségök. A császár Eugenra bizta a dolog helyrehozását; aki hivatva a jezsuita főnököt mondá, hogy neki bizonyos joga van Csepel birtokához, de arról szivesen irásban le fog mondani, csak hozzák elő az ado-

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár helyrajzi szám: 114.429

felemlitsem még a klérus szembeszökő historiai csalásainak egyik párját ritkitó példáját, pótlékul a fentebbiekhez. Zemplénmegyében, Terebesen a paulinusok templomában főhelyen egy márvány tábla állott, illetőleg most is áll, melynek felirata azt hirdette, hogy e helyen feküdt azon Perényi Péter hóltteste, aki Magyarországba az eretnekségeket behozta, az egyházi javakat elrabolta, sokezer lelkeket a pokolra vitt, szüz Máriát gyakorta könnyekre fakasztotta sat. sat.; de mindezekért az lőn jutalma, hogy ezer meg ezer villámcsapás háborgatta az ő siri nyugalmát. Igenis, mert a klerikalis történelmi adatok szerént minden esztendőben, egy bizonyos napon, amelyen t. i. az eretnékséget behozta, a legtisztább égből is, a villám lecsapott koporsójára, s átlyukasztotta azt azon helyen, ahol épen szive esett. Végre kivették csontját a koporsóból, megégették és egy tóba szórták. Egy szegény paraszt ember e tóból hozott sárt kunyhója tapasztásához, s im a villám ezt a kunyhót is, a nevezett napon, minden esztendőben megütötte. Mindez, tekintélyes irodalmi müvekben a legkomolyabban hirdettetett. Mutogatták a márványkövön azt a lyukat is, amelyet azon a villámjárása ejtett. Bél Mátyásnak azonban, midőn egykor Terebesen járt, mondották a paraszt emberek, hogy vésővel csinálták azt a lyukat. A legelső pedig aki e hazugságot, mindjárt azután, amint ez irodalmi téren hirdettetni kezdett, tüzetesen halomra döntötte, a derék Rotárides vólt, kétségtelenül bebizoyyitván, hogy Perényi Péter nem Terebesen, hanem Sáros-Patakon temettetett el, s hóltteste egy percig sem nyugovék Terebesen. A jó szerzetes atyák csakhamar Rotarides fellépése után bevakoltatták a márvány emléktáblát, és kezdének hallgatni az egészről. A csaló pedig, aki e hazugságot a XVII-dik század vége táján kigondolta s emlékekkel ellátta, Benkovics Ágoston, a paulinusok terebesi priorja vólt, aki

mányzási okmányt. Ez megtörténvén, a herceg megirá a cessiót; azonban szándékos tévedésből tentával önté le az okmányt, s ez megsemmisült. Nem baj mondá, kérjenek ujat a kancelláriától. Ennek azonban megparancsoltatott, hogy ne adjon. Igy vették ki a ravasz rókák szájából a zsákmányt. Ekkor vette eredetét ama kis élc, miszerént az ösmeretes I. N. R. I., melyet a jezsuiták mindenüvé szerettek irkálni, ezt teszi: INsula Rackeviensis non datur Iesuitis.

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár helyrajzi szám: 114.429

csakhamar ezután, a magyar protestantizmus erőszakos leverettetésének, s a klérus fényes restauráltatásának kiváló korszakában, nagy-váradi püspökké, majd biharmegyei főispánná neveztetett ki. 1702. október 28-dikán halt meg Váradon, s eltemettetett Ujhelyen a paulinusoknál, mégpedig vaskoporsóban.[1])

Miután tehát, mint a többek között az imént elősorolt példák is igazolják, kétségtelen tény az, hogy a klérus egynémely tagjai okleveleket s másnemü történeti emlékeket gonosz szándékkal költöttek és hamisitottak,[2]) s miután csekély tudomásom szerént, azon okleveleket, amelyeken hazánkban a klérus birtokjogai alapulnak, az állam vagy államkormány mindezideig kellően meg nem vizsgáltatta: most, midőn az egyházi javak sorsa egy epokhális korszak előtt áll, meg nem vizsgáltatni a kérdéses okleveleket, minden igazsággal s a józan észszel ellenkező dolog lenne.

A vizsgálaton pedig nemcsak azt értem, hogy a miniszter vagy más, Isten tudja miféle példányról nyomassa ki a kérdéses okleveleket, s osztassa ki az országgyülési képviselők, vagy valami választmány tagjai közt; hanem értek az oklevéltan és történelmi kritika szabályai szerénti legszigorubb vizsgálatot, mely közvetlen magokat az eredeti okleveleket vegye fel, s melyben hazai, sőt ha szükség, külföldi kitünő és független szaktudósok is kiváló részt vegyenek.

---

[1]) Egész komolysággal, mint valót beszélik a mesét, s közlik az emlék lap feliratát: Timon, Epitome chronologica rerum hungaricarum. Cassoviae. 1736. 152. Bombardi, Topographia magni regni Hungariae. Viennae. 482. l. Mindkettő jezsuita. Szirmay, már alaposan cáfolja a költeményt s több érdekes adatot emlit fel: Notitia topographica Comitatus Zemplen. Budae 1803. 242. Kimeritőbb és alaposabb azonban a derék Rotarides cáfolata, már emlitett müve 149. sat. lapjain, Benkovics érdemeit sat. kellő magasztalások közt hirdeti Ganóczy, Episcopi varadienses. Viennae. 1776. 347. sat.

[2]) Hogy a klérus nagy mérvben üzte az oklevélköltést és hamisitást, az általánosan el van ismerve. De Vaines szerzetes vólt, mégis nyilván elösmeri Dictionaire raisonné de diplomatique Paris. 1774. igenjeles művében I. 535., hogy a főpapok is foglalkoztak hamisitásokkal, s ő csak azt nem ösmeri el, hogy ezt a mesterséget egyedül szerzetesek vagy papok üzték vólna.

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár helyrajzi szám: 114.429

Én részemről továbbá, azokhoz tartozom, akik csalással szerzettnek tartják azon egyházi vagy papi vagyont is, amely holmi csudatévő szent képek, hamis ereklyék s más efélék után gyült. Az államnak kötelességében állana az ily csalásokat, amelyek a nép értelmiségére és erkölcsiségére is igenkáros hatással vannak, megtiltani vagy meggátolni, ha pedig meg nem gátolhatta, jogában sőt kötelességében áll a csalót megbüntetni, s a csalással szerzett vagyont egyszerüen elfoglalni. Szigoru protestáns és bölcsészeti szempontból pedig egyet kell értenünk Kánttal a nagy bölcsészszel, aki azt állitá, hogy az egyházi javak és alapitványok tetemes nagy része csalódáson vagy tévelygésen alapul. Igy pl. ha valaki egy zárdát alapitott, vagy valami más alapitványt tett azon hitben, hogy ezáltal büneiért Istennél kegyelmet talál, vagy hogy lelke a purgatóriumból minélelőbb kiszabaduljon, ez a mi meggyőződésünk szerént tévelygés, csalódás, s az alapitvány mint olyan, amely teljesithetlen feltételhez köttetett, egyszerüen megszüntetendő, vagy az alapitónak visszaadandó lenne. Ámde a római katholikusok nem igy gondolkoznak; ők valódiságnak tartják azt, amit mi csalódásnak vélünk, s ebben őket, mint hitbeli dologban az állam sem háborgathatja; mert e csalódás vagy tévelygés lényegesen különbözik pl. a csudatévő képekkel való öntudatos, szántszándékos és tényleges csalástól.

Ha a klérus oklevelei mind teljes mértékben kiállanák is a szigoru vizsgálat próbáját; ha soha semmiféle csalás és csalódás ten nem forgott vólna is: mégis a legszigorubban megvizsgálandó továbbá, minden egyházi vagyon és javadalom eredete és rendeltetése. Azt ami országos forrásból vette eredetét, vagy ha egészen magánhagyomány is, de országos rendeltetéssel bir, most vagy bármikor is kizárólag egy felekezet privát tulajdonává tenni, ellenkeznék a jogegyenlőség és viszonyosság elvével, sőt általában minden igazsággal. Tudjuk, hogy a klérus már régólta azon theoriát hirdeti, hogy pl. a szenteknek nevezett István és László királyok nagyszerü adományai, a püspökségek birtokai sat., egészen a nevezett királyok privát javaiból adattak, éspedig egyenesen a püspökségek saját magán birtokaiul, anyira, hogy amily törvény és jog védi az egyesek és családok magán birtokait az ál-

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár helyrajzi szám: 114.429

lam elfoglalása ellenében, épen olyan védi az ellen a püspökségek vagy a klérus emlitett birtokait is. Megengedjük, hogy kivált a későbbi időkben, a királyok az ő saját magán birtokaikból is adhattak valamit egyházi célokra; de hogy a szóban forgó adományok mind ilyenek vólnának: azt egyelőre is képtelenségnek tartjuk; sőt többekkel együtt mi is azt vagyunk hajlandók hinni, hogy azon időben, amidőn Szent István által a püspökségek alapittattak, a mai értelemben vett magán birtok nem is létezett hazánkban, s még akkor is, amidőn későbben ugyancsak Szent István, amint maga mondja, „az egész tanács kérésére beleegyezett abba, hogy kiki az ő saját vagy a király által adományozott birtokainak ura legyen mig él" a püspökségekhez és vármegyékhez tartozó javakat világosan kivette ezen szabály alól; ami nyilván mutatja, hogy a kérdéses javak miként nem vóltak magán birtokok, ugy azokká nem is lehettek, s a magán birtokoktól egészen különböző jogi természettel birtak és birnak.[1]) Egyenesen ide céloz Kálmán királynak is egy törvénye, amely azt parancsolja, hogy a Szent István által adományozott püspökségi és zárdai javak semmiképen szét ne szakgassanak; ugyancsak ezen dekrétuma Kálmánnak, királyi vagy állami használatra foglalja le az egyházaktól és zárdáktól mindazon felesleges halastavakat, amelyek nem Szent István által adattak;[2]) III. István király 1169-ben igéri meg ünnepélyesen, hogy a püspökök halálakor, a püspöki javakra nem fog többé világi férfiakat nevezni gondviselőkül vagy kezelőkül, hanem kevéssel megelégedő tisztességes papokat, akik a fenmaradó jövedelmet templomok és egyházi épületek javitására, s a szegények, árvák és özvegyek javára fogják forditani;[3]) azt is felfogadja a nevezett király, hogy az egyházi javakból, saját hasz-

---

[1]) „Consensimus igitur petitioni totius senatus, ut unusquisque propriorum simul et donorum regis dominetur dum vivit, excepto quod ad episcopatum pertinet et comitatum." Endlicher. Rerum hungaricarum monumenta arpadiana. Sangalli. 1849. 321.

[2]) u. o. 361, 362.

[3]) „Ad usus quoque pauperum, viduarum et orphanprum fideliter debeant asservare." Endlicher. 383.

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár helyrajzi szám: 114.429

nálatára, azaz nem egyházi, hanem pusztán állami célokra semmitsem fog többé forditani, kivéve azon esetet, hogy ha az ellenség erős haddal átlépi a haza határát, vagy ha valami igensürgetős szükség áll elő, ekkor is azonban a püspökök tanácsával fog élni az ügyben.[1])

Mindezen törvények, amelyekhez mind régi, mind későbbi időkből, pl. I. Ferdinánd korából is még többeket lehetne idézni, nyilván mutatják, hogy a hazai törvényhozás intézkedett az egyházi javak felett, éspedig oly szellemben és irányban, mely szerént azokat nem magán, hanem országos eredetü és rendeltetésü állami javaknak tekintette. Mi azonban a kérdés ezen óldalának bővebb fejtegetését nyugodtan mellőzzük, mert bizon reméljük, hogy hazánk jog- és államtudósai, előbb utóbb gyökeresen és szigoru pártatlansággal ki fogják mutatni, hogy az egyházi vagy papi javak tetemes nagy része egyáltalában nem magán birtoka a klérusnak, vagy a római katholika egyháznak, hanem országos vagy állami vagyon s nálunk is oly jogi természetü, mint amilyen vólt azon államokban, amelyekben az szekulárizáltatott, vagy minden felekezeti kölönbség nélkül fordittatott egyházi és iskolai célokra s jótékony intézetekre. Ha ez nálunk az illető világi férfiak által ki nem mutattatik, ugy amint kell és lehet, t. i. megdönthetetlenül, s hogy ha a klérus, illetőleg a római katholika egyház csakugyan privát birtokul fogja kapni ama javakat: akkor ez nálunk az államélet és tudomány megrendítő süjjedettségét fogja mutatni, s a klérusra és ultramontanizmusra oly aranykorszak derül, milyennek az nem örvendhetett a legsötétebb középszázadokban sem. Ez lesz aztán a dicsőséges liberalis és modern állam!

Gyakorta hallhattuk vagy olvashattuk a klérusnak azon okoskodását is, miszerént a kérdéses javakban, ha azok országos eredetüek vólnának is, csak egyedül a római katholikusoknak lehet részök, mert ők állanak azon hitvallási alapon, amelyen Szent István állott, a többi felekezeteknek, pl. tehát a pro-

[1]) „ . . . vel aliqua urgentissima necessitas postulaverit, et tunc quoque id sine episcoporum consilio non faciemus.“ U. o. 384.

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár helyrajzi szám: 114.429

testánsoknak és görögkeletieknek is, ama javadalomhoz semmi jogigényök nem lehet, mert ők nem azon az alapon állanak. — Ezen megjegyzésre már az 1790—1-dik évi országgyülés folyamán megfeleltek az evangelikus rendek, amint azt a történelmi lehozások folyamán (2. §.) láttuk. Mi itt még csak a következő néhány szót jegyezzük meg. Elösmerjük, hogy hazánk első királyai a keresztyénséget akarták megszilárditani nagyszerü adományaikkal, de azt tagadjuk, hogy egyesegyedül és kizárólag azon formáját a keresztyénségnek, amely most római katholicismusnak neveztetik; bizton állitjuk ellenben, hogy azt, amit Szent István katholikus hitnek nevez, mindkét hitvallásu evangelikusok a leghatározottabban és legünnepélyesebben vallották és vallják. Ennek értelme ugyanis nem más mint az, hogy „az Atya Istenben, e világnak mindenható teremtőjében, az ő egy szülött fiában, mi urunk Jézus Krisztusban, aki az angyal hiradása után szüz Máriától született, s a keresztfán az egész világ bünéért szenvedett, a Szentlélekben, aki a próféták, evangyelisták és apostolok által szólott, mint az egy tökéletes, megoszthatatlan szent Istenségben erősen higyjünk, és e hitet minden ingadozás nélkül megtartsuk.“ Haec est fides catholica, — mondja maga Szent István,[1]) s ha egyszer már, csakugyan az ő szavait kellene alapul venni a felekezetek haza általi javadalmaztatására nézve, nem lenne nehéz bebizonyitani, hogy a protestánsok még közelebb állanak Szent István hitvallási alapjához, mint pl. a mai római katholika egyház az ő tridenti és vatikanumi zsinatával, csalhatatlan római pápájával, s a Szent István kora után keletkezett többrendbeli képtelen dogmáival, törvényeivel és szertartásaival. Egyébiránt egy valóban müvelt, s jogot, emberiséget és vallást tisztelő állam, a felekezetek országos segélyeztetését sohasem köti csalhatatlanságot s változhatatlanságot igénylő formulákhoz, s nem mondja ezt: ha azt akarjátok, hogy iskoláitokat gyámolitsam, szegényeiteket, nyomorultaitokat tápláljam, özve-

[1]) Endlicher i. h. 301—2. Megláthatod a Corpus jurisban is: S. Stephani Decret. Lib. I. Cap. 1. De én e pontnál is inkább szerettem az Endlicher szövegét venni fel, mert azt korrektebbnek tartom.

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár helyrajzi szám: 114.429

gyeiteket, s árváitokat segéljem sat.: akkor mulhatlanul ez vagy amaz dogmát kell hinnetek, s ilyen vagy amolyan templomban járnotok. Ez ellenkeznék a lelkiösmeret szabadságával, melyet az állam kiváló mértékben tisztelni tartozik, s melyet hazánkban a békekötések ünnepélyesen megállapitottak.

Igennagy képtelenség s merő igazságtalanság lenne tehát, ha az állam, az országos forrásból eredetett egyházi és iskolai javakat és javadalmakat minden vizsgálat és feltétel nélkül folyvást a római katholika egyház kezében hagyná, nemcsak, hanem annak kizárólagos privát javaivá lenni engedné.

Még inkább kitünik az ilyen eljárás képtelen és igazságtalan vólta, ha elgondoljuk, hogy a klérus már jó nagy részét nem végzi, vagy nem fogja többé végezni azon teendőknek, amelyeknek végzéseért egykor a javadalmakkal elláttatott.

Általánosan elfogadott nézet, hogy az országos forrásból eredett egyházi javak az isteni tisztelet s a közoktatás fentartása, s a szegények ápolása végett alapittattak. Ámde e három főcél vagy teendőn kivül még többrendbeli másféle terhek is néztek a klérusra. Miként már a legrégibb időkben Izrael népénél és másutt, ugy hazánkban is számos, most már merőben polgári teendőket végeztek a papok. A törvényhozásban, kormányzásban és igazság kiszolgáltatásban rendszeres részt kellett venniök. Ott ültek az országgyüléseken, s különbféle kormány és itélő székeken. A főpapok háboru idején fegyveres csapatokat tartoztak állitani s a hadba vezetni, roppant jószágaikban magok tartották fen a személy és vagyonbátorságot; némely vármegyékben főispánságot viseltek. Az esztergomi érsek az ország, illetőleg a király legfőbb titkára és cancellárja, s a királyi pénzverő házak felügyelője, a veszprémi püspök a királynék kancellárja vólt, s az egri püspök a király negyedik fiát saját költségén tartozott nevelni. — Az ugynevezett szent székek, nemcsak egyházi vagy papi, hanem egynémely polgári ügyben is tartoztak eljárni; a tüzesvas és forróviz próba által hosszu időn keresztül papok végezték a bünügyi vizsgálatot; mindenféle okleveleket nemcsak ők őriztek és adtak ki hiteles alakban, hanem ők szerkesztették, irták, másolták sat. azokat. Mindezek és többefélék bi-

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár helyrajzi szám: 114.429

zonynyal nemcsak jogok és privilégiumok vóltak a klérus kezében, hanem terhek is annak vállain, éspedig oly terhek, amelyeknek elhordozására lelki, testi erő, idő, munka és vagyon kivántatott.

Most tehát már azt mondani, hogy az állam veszi át a közoktatás s a szegények, árvák, özvegyek, nyomorultak ápolása, továbbá a törvényhozás, kormányzás, igazságkiszolgáltatás ügyét, a római katholikus klérust és egyházat pedig, mindenféle polgári vagy állami teendők terhe alól felmenti: igenhelyes, természetes és szükséges dolog, mert valóban nálunk is eljött az órája, hogy az állam foglalja el az őt megillető téreket, és szabaduljon meg mindenféle klerikális nyügöktől. Ámde a kérdés másik óldala az, hogy ha a klérus nagy részét nem fogja többé viselni az általa eddig hordozott terheknek: élvezheti-é teljes mértékben eddigi javadalmait, éspedig ezentul már ugy, mint a római katholika egyház privát tulajdonait? Én részemről azt felelem, hogy az, ellenkeznék minden igazsággal.

Menyi legyen a szóbanforgó róm. kath. egyházi s iskolai javak értéke: nem feszegetem; ez nem tartozik a dolog lényegére. Szabad legyen csak a következőket emliteni fel mintegy tájékozásul. Egy XVII-dik századi forrás, kedvező időben 100 ezer darab aranyra teszi az esztergomi érsek évi jövedelmét.[1]) Bajtay püspök 1759. körül „minimo calculo“ 614,000 forintra tette a magyarországi érsekek s püspökök évi jövedelmét.[2]) Schwartner az egri püspökség ma már érsekség régi évi jövedelmét 200,000, a későbbit 60,000, a belőle alakitott szathmári és kassai püspökségekét pedig külön-külön 24,000 forintra teszi.[3]) A közelebbi időkben a Lajtán inneni és tuli összes osztrák-magyar birodalombeli római katholikus egyházi javak értékét, mintegy 366 millio forint értékü tőkére teszik, 10 millo passivával, s mintegy 24 mil-

---

[1]) Respublica et status regni Hungariae. Ex officina Elzeviriana. 1634. 246. sat.

[2]) Schwartner Statistik des Königreichs Ungern. 2-te Ausg. Ofen. 1809. I. 188.

[3]) u. o.

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár helyrajzi szám: 114.429

lio forint jövedelemmel.[1]) Ezen felvétel azonban, különösen a földbirtokok mai árához képest, a valódinál inkább jóval kevesebbet, mint többet mutat. „Egyébiránt, — mondhatjuk folyvást Fényes Elekkel, — mindez csak hozzávetőleg van mondva, mert a roppant jószágokkal biró magyar püspökök valóságos jövedelmét megtudni lehetetlen“ sat.[2])

A szóbanforgó egyházi javak közé tartoznak a római katholikus iskolák és azok javai, nem különben a jezsuitáktól s más szerzetektől elvett birtokok is. Még csak ezekről szóljunk néhány szót.

A minap egyik iskolai folyóiratunk, az Ungar. Schulbote azt jegyzette meg, hogy hazánkban római katholikus felekezeti iskolák vóltaképen nincsenek. Anyiban teljes igazsága van, amenyiben a kérdéses iskolák tetemes nagy része, épen nem felekezeti vagy magán vagyonból, hanem kitünő mértékben községi és állami vagyonból alapittatott s tartatik fen. Az ugyanis rendszeres dolog vólt 1848 előtt, hogy a kormány a szó teljes értelmében reájok parancsolta a legnagyobb részben protestáns községekre és városokra is a római katholikus iskolák alapitását és fentartását. Az ugynevezett királyi gymnáziumok és akadémiák is pl. bizonyosan nem a fejedelmek saját magán vagyonából, hanem államvagyonból alapittattak. Most tehát már az a kérdés, hogy ezek is merőben római katholikus felekezeti iskolák fognának-e maradni vagy lenni, mig a többi felekezetek iskoláinak nem ád az állam egy fillért sem?

Az eltörlött jezsuita rend után maradt nem csekély értékü javakra nézve, a hazai róm. kath. különösen papi irók véleménye az, hogy azon javak, kizárólag a római katholika egyházat, nem pedig az államot illetik, épen ugy, mintha a pataki vagy debreceni főiskola megszünnék, annak javai nem az államra, hanem a magyar ref. felekezetre szállanának. Az okoskodás nem helyes alapból indul ki, mert a protestáns főiskolák birtokainak tulajdonosai nem magok a főiskolák, vagyis nem a tanárok és tanulók

[1]) Dr. Pfefferi, Die Einziehung der Kirchen — Stifts — und Klostergüter. Leipzig. 1866. 114. E mű megérdemli a többiekkel együtt a fenfogró nagyfontosságu kérdésekkel foglalkozók figyelmét.

[2]) Fényes E. Magyarország statistikája. Pest 1842. I. 108.

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár helyrajzi szám: 114.429

serege azokban, hanem magok az illető felekezetek, s igy az iskoláknak magoknak bármi ok miatti megszüntével, a tulajdonosra nézve nem történnék semmi változás. A jézsuiták birtokainak tulajdonosa pedig maga a jézsuitarend vala; megszünvén a tulajdonos: a javak bona vacantia-vá lettek, s mint ilyenek az államra szállottak. Ezen elv áll, a többi megszüntetett szerzetekre vonatkozólag is. Az állam pedig, ha kebelében uralkodó vallást nem ösmér, minden felekezeti különbség nélkül fordithatja és forditja, miként általában az állami vagyont, ugy az egykori jezsuita s más efféle javakat is az iskolák s a tudomány és irodalom előmozditására. Ezen nézetben vannak korunk számos tekintélyes külföldi jogtudósai; ezt követi több államok törvényhozása és kormánya, mint pl. a porosz, amely nem kételkedik ez egykori jézsuita javakból a protestáns tanintézeteket is gyámolitani. [1]) — Hazánkban azonban, mindezeken kivül még egy másik szempont is figyelembe veendő; az t. i. hogy az 1608-dik évi koronázás előtti VIII. t. c. illetőleg a bécsi békekötésnek egyik pontja, nyilván és határozottan megparancsolja, hogy itt a jézsuiták semmiféle fekvő és tulajdon vagyont nem birhatnak.[2]) Ezen ponttal szemben azon későbbi törvények, melyek 1687. 1715. s 1741-dik években a jézsuiták kedvéért hozattak, merőben érvénytelenek. Nem egyszerü törvény, de a törvénynél magasabb értékü kötések tiltván tehát meg hazánkban a jézsuitáknak a birtokszerzést: ha ők mégis szerzettek, az államnak jogában, sőt kötelességében állott vólna azt tőlök bármely percben elvenni épen ugy, mint akármely törvénytelenül szerzett vagyont s efelett őket még meg is büntetni.

10. §. Az 1791. XXVI. törvénycikk egy pontja.

A méltán oly sokszor emlegetett 1791-dik évi XXVI-dik törvénycikk 12-dik §-sa ezt tartja: „A mindkét hitvallásu evan-

[1]) Dove. Zeitschrift für Kirchenrecht. I. 1861. 131. sat. A legjelesebb külföldi folyóiratok egyike, melybe a legtekintélyesebb német protestáns jogtudósok dolgoznak.

[2]) „Ad octavum. Hic quoque articulus de Jesuitis in vigore suo permanet: Nimirum ut ipsi nulla in regno Ungariae bona stabilia et possesionaria habere et possidere valeant."

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár helyrajzi szám: 114.429

gelikusok az ekként megalkotott s örökké tartandó törvény rendelkezésénél fogva, vallásuk szabad gyakorlatára, templomaik, iskoláik, parókhiáik és alapitványaik megtartására nézve, minden módon biztositttatván, — a közöttök és a római katholikus lakosok közötti béke és egyesség nagyobb megerősitése végett az rendeltetik, hogy a nevezett templomok, iskolák, parókhiák és alapitványok birtoklását illetőleg (fenhagyatván a Szirmay, Hrabovszky és Apaffi alapitványokra nézve az evangelikusok követelése, amenyiben azt bizonyitékokkal támogathatják) mindkét félre nézve a mostani tényleges birtokállapot oly módon vétessék sinórmértékül, hogy ezentul a katholikusok alapitványai a katholikusok, az evangelikusokéi pedig az evangelikusok javára fordittassék, s ennélfogva nemcsak az, hogy jövőre mindkét fél álljon el ezeknek további visszakövetelésétől, hanem soha többé, semmiféle ürügy alatt templomok, iskolák és parókhiák elfoglalása meg ne engedtessék, akik pedig, ily erőszakos foglalásokban magokat bünösökké teszik, azokra nézve az 1647. 14. törvénycikkben meghatározott 600 magyar forint büntetés álljon fen.“

A klérus és annak barátai, ezen törvénypontból azon tulságos és alaptalan következtetést szokták vonni, hogy eszerént, maga az állam sem nyulhat többé az ő egyházi javaikhoz; holott itt egyáltalában nem arról, hanem egyik vagy másik elfoglalt templomnak, parókhiának, iskolának és alapitványnak valamelyik felekezet általi visszaköveteléséről vagyon szó. Ugy gondolom pedig, hogy az ilyszerü visszakövetelés gondolata és szüksége fen nem forog. Más valami az, amit a protestánsok a békekötések és az 1848. XX. t. c. alapján követelhetnek; valamint az is más valami, amit az állam okosan felfogott érdeke az országos forrásból eredett egyházi és iskolai javakra nézve kiván és követel.

De bármi tartalma és értelme légyen az 1791. XXVI. t. c. idézett pontjának, azt egy későbbi törvény akármikor jogosan megváltoztathatja, épenugy mint megváltoztatta pl. az áttérésre, vegyes házasságokra sat. vonatkozó pontjait. Ama törvénypont továbbá, épenugy mint bármiféle más törvény, a békekötéseknek és azok által megállapitott elveknek semmiképen nem praejudikál-

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár helyrajzi szám: 114.429

hat. Sőt még azt is bátran megjegyezhetjük, hogy miután a nevezett pont az országgyülési evangelikus státus és a hazai evangelikus felekezetek akarata és megegyezése nélkül, vóltaképen ezek kijátszása s jogtalan megszoritása végett tétetett törvénybe: azt az evangelikus egyház magára nézve kötelezőnek el nem ösmerheti. Hogy e pontban, különösen az alapitványok mintegy erőszakkal s a törvény logikája ellenére szorittattak be, azt csak az is mutatja, hogy a 10-dik pontban már tüzetesen szó vólt alapitványokról. Ezen zavart és logikátlanságot mindjárt annak idejében észrevették a protestánsok.

Az 1790-1-dik évi országgyülés kezdetén egyedül azon feltétel alatt igérték meg az evangelikus rendek azt, hogy elállanak a nagyszámu elfoglalt templomok, iskolák és parókhiák visszakövetelésétől, ha ők jogaikban és szabadságaikban, az általok készitett törvényterv szerént lesznek biztositva; ellenkező esetre pedig, nyilván kimondák, hogy követelésüktől el nem állanak.[1]) Miután pedig, mint közönségesen tudva van, az evangelikusok jogai és szabadságai egyáltalában nem oly mérvben és oly módon biztosittattak, amint ők azt jogosan követelték, — s ünnepélyesen ki is jelentették, hogy a létrejött és szentesitett törvénynyel minden tekintetben megelégedve nincsenek:[2]) ennélfogva, nem teljesit-

[1]) „Ulterioribus templorum, scholarum, parochiarum occupationibus et exercitii turbationibus sub diaeta anni 1647. publica et mutua conventione obviatum quidem fuerat, eo tamen non obstante, ab hoc quoque tempore, sub decursu hujus etiam saeculi magnus numerus templorum, scholarum et parochiarum evangelicis ademptus est; horum omnium ademptorum restitutionem, Status evangelici optimo jure praetendere possunt. Quodsi tamen Inclyti Status et Ordines Romano Catholici ad hoc accesserint, ut jura et libertates evangelicorum secundum praemissa puncta declarentur et secura reddantur, casu in eo Status evangelici propter bonum pacis, ab hac praetensione sua, ut ut justissima recedere parati erunt. Casu vero in contrario, nec huic praetensioni suae renunciant aut renunciabunt.“ Ez vólt az evangelikusok határozott szilárd nézete a fenforgó tárgyban. Mutatja ez, hogy az egyházi javakra és javadalmakra nézve, pozitiv jog szerént ők is a linci békekötés alkalmávali tényleges állapotot tartották döntőnek és szabályozónak.

[2]) A törvény szentesitése után magához a Felséghez intézett hálairatukban is ezt mondják: „Quamvis omnia quae nos jure nostro pe-

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár helyrajzi szám: 114.429

tetvén a feltétel, amely alatt az igéretet tették, merőben elenyészettnek tekintendő az igéret is. — Mindezt azonban, hogy ismételve megjegyezzem, nem azért említém fel, mintha az elfoglalt javak visszakövetelésének jog és igazság szerént fenhagyott álláspontját tartanám általunk elfoglalandónak, hanem főként csak azért, hogy ismét lássa a tisztelt olvasó egy példáját a magyar protestánsok küzdelmeinek és keserü csalódásainak.

11. §. Az egyházi javak sorsa némely külföldi államokban.

Hogy az egyházi javak mind általában, mind pedig különösen azok, amelyek országos forrásból vették eredetöket, folytonosan az állam rendelkezése alá esőknek tartattak, sok helyütt az állam által valóban lefoglaltattak és világi célokra fordittattak, azaz szekulárizáltattak, — ez közönségesen ösmert kétségtelen történeti igazság, melyre nézve szabad legyen ezúttal csak a következő tényeket emliteni fel.

Csakhamar azután, hogy a keresztyén vallás némely államokban államvallássá lett, az egyházi javak rendszeres és sujjos adó alá vettettek, melynek terhe alól csak lassanként és kivételesen szabadittattak meg; az országos forrásból eredett egyházi javakat haszonélvező püspökök, a harcokban részt venni kötelezettek, s emellett általában ugy tekintették a királyok az egyházi javakat, mint hűbéres birtokokat, azokat tehát gyakran visszavették, másoknak ajándékozták sat. Már az 535-dik évi clermonti s az 557-dik évi párisi zsinatok erős végzéseket hoztak az egyházi vagyont eltulajdonitók ellen, emellett mindenféle költött csudákkal s borzasztó mesékkel rettentették vólna a jámbor atyák az ily szegény ördögöket; de mindez nagyon keveset ért.[1]) Egy

---

tiisse existimavimus, non obtinuerimus" etc. Egyébiránt megteheti a tisztelt olvasó maga is az összehasonlitást Irinyi művében: Az 179⁰/₁. 26. vallásügyi törvény keletkezésének történelme. Pest. 1857.

[1]) Gieseler. Lehrbuch der Kirchengeschichte 4-te Auflage. Bonn. 1845. I. 2. 444. l. Itt van idézve a többek közt egy adat, melyszerént 572-ben a longobardok elleni harcban Salonius és Sagittarius püspökök „non cruce caelesti muniti, sed galea aut lorica saeculari armati, multos

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár helyrajzi szám: 114.429

történelmi adat, vagyis vóltaképen csak monda szerént, Szent Eucherius orleansi püspök, a 8-dik században elragadtatott egyszer s a másvilágra vitetett, ahol a 741-ben elhunyt Martel Károlyt pokoli kinok által gyötörtetve látta, s midőn ennek okát egy angyaltól kérdezte, ez azt felelte, hogy azért adatott át a hatalmas Major domus már az utólsó itélet előtt az örökké tartó kinoknak, mert az egyházi javakat megtámadta, elvette s világi embereknek adta. Eucherius még két papi férfiuval közölve a látomást, hárman felnyitották Martel Károly sirját, s im a belül megszenesedett koporsóban a hólttest nem találtatott, hanem egy sárkány repült el abból. Hogy ez költemény, mutogatni nem szükség, s im mégis anyira hitték (?) ezt az azon időbeli papok, hogy egy 858-ban tartott zsinatból, a nyugoti frank püspökök egy intő emlékiratban, Martel Károly sorsával fenyegették a szekulárizálásra szinte hajlandó Lajos német királyt. El lehet képzelni, hogy ha ilyen vólt a védelmezési mód, ettől nem nagyon lényegesen különbözhettek a szerzési eszközök sem. Azt azonban mindenesetre mutatják az ily mesék, ami különben kétségtelen történeti tény, hogy t. i. a frank birodalomban, az ugynevezett karolingi korszak kezdete után, tehát a 8-dik század közepétől fogva tömegesen kezdették elvenni s vették is el, és forditották világi célokra a fejedelmek az egyházi javakat.

A másik tömeges szekulárizatziót a középszázadokban II. Henrich német császár, Szent István kortársa hajtotta végre. Ő különösen az igenelszaporodott s véghetetlenül meggazdagodott zárdák ellen fordult, s miután látta, hogy a szerzetek egyáltalában nem tesznek s nem is tehetnek oly szolgálatot az állam s közjó érdekében, mint amilyet roppant jövedelmeikhez képest tenniök kellene, s miután arról is tények győzték őt meg, hogy a szerzetekre nézve a meggazdagodás erkölcstelenség forrása leve: nem kételkedett a zárdákat ugy reformálni, hogy azok javainak tetemes nagy részét egyszerüen elvette és világi célokra forditotta.

El kellett azonban jöni az időnek és el is jött az a német-

manibus propriis, quod pejus est, interfecisse referentur.“ Itt vannak idézve az emlitett zsinati végzések szavai, s azon források is, melyekben az első visszaijjesztő mesecsudák közölvék.

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár helyrajzi szám: 114.429

földön, amidőn valódi közvéleménynyé lett a középkorban, hogy nemcsak a zárdákkal, hanem a püspökségekkel, káptalanokkal sat. is számolni kell az egyházi javak dolgában. Az összes nemzeti vagyonnak felerésze már a papok kezébe került. A kólduló szerzeteseknek nem lett vólna szabad pénzhez nyulniok sem, s kiszámitották, hogy mégis körülbelől egy millio forint évi jövedelmök vólt, ami igennagy kincs a középkorban. Nem csuda ha az elnyomott s néha-néha fellázzadt szegény pórnép kivánatai között, rendszerént ott található azon pont, hogy a papi javakat el kell venni, s e kivánat viszhangra talált azoknál is, akik különben a legkegyetlenebb szigorusággal viseltettek a fellázadt nép iránt. — Midőn a brixeni püspök nem vólt képes káptalanjában a rendet helyreállitani, az illető tiroli tartományi hatóság azt végezte, hogy szekulárizálni kell az egészet, s Ferdinánd főherceg valóban világi kormányzót rendelt a javakba egy következő zsinatig vagy a birodalom reformátziójáig. Bajorországban, Würtenbergben és másutt, már a reformátzió előtt, vagy annak kezdetén, de attól függetlenül határozott szekulárizálási szándékok és tervek tüntek fel, éspedig nem csupán egyesek, hanem állami hatóságok részéről. Sokan azon nézetben vannak, hogy nem anyira a reformátori elvek vóltak annak okai, amiért a klérus máglyára hurcolta Husszt és Prágai Jeromost, hanem kiváló mértékben az, mert megtámadták a papi javakat és a klérusnak azokból származott romlottságát. Nem lehetett ily könnyen elbánni a hatalmas világi főurakkal és fejedelmekkel, akiknél, szintugy mint a népeknél is, mint Ranke megjegyzi, európaszerte el vólt terjedve azon nézet, hogy az egyházi javakat gyökeresen szabályozni, s jó részben szekularizálni kell.

A XVI dik században, oly államokban is, amelyek egyáltalában nem hódoltak a reformátziónak, több kolostor egyszerüen eltöröltetett. Még a különben oly hű római katholikus Ausztriában is kezdette az államkormány reátenni kezét az egyházi javakra. Méltán mondá egykor Luther, hogy a pápista junkerek e tekintetben lutheránabbak magánál Luthernél; ő tehát több izben ismételve intette az illetőket, hogy a zárdáktól, püspökségektől sat. elvett egyházi javakat ne világi, hanem egyházi célokra forditsák;

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár helyrajzi szám: 114.429

javitsák nevezetesen az egyes gyülekezetek lelkészi fizetését, állitsanak iskolákat, jótékony intézeteket sat. E tanácsot néhol követték is. Igy pl. Hessenben, a zárdajavakból alapitották egyéb nagyszerü intézetek közt a marburgi egyetemet, mely a reformátziónak kitünő támaszává lőn. Legnagyobbszerü példája azonban a szekulárizátziónak mindenesetre az volt, melyszerént az egyházi vagy szerzetesi porosz állam, tiszta világi hercegséggé, éspedig olyanná lőn változtatva, mely a reformátziónak mindjárt kezdetben kitünő hive és gyámola vólt.

Az egyházi javaknak a reformátzió folytáni sorsát már érintettem. Ezuttal még, csak a következőket legyen szabad megjegyezni. Az egyes gyülekezetek egyházi javai és javadalmai, a legtöbb esetben sértetlenül maradtak azon esetben is, ha a gyülekezet a reformátziót bevette.[1]) Az olyan, különben igenritka esetekben, midőn a község tagjai különböző vallást követtek, a reformátzió előtti egyházi javak és javadalmak, a jogegyenlőség és viszonyosság elve szerént megosztattak. — A káptalanok, zárdák, és más egyházi testületek javai legnagyobb részben sértetlenül hagyattak, de rendeltetésök megváltozott, azaz nem az eddigi célokra fordittattak, kivéve a betegek ápolására és szegények segéllésére szolgáló alapitványokat, mert ezeknek csak kezelésök s kormányuk változott, azaz jutott az állam kezeibe, de rendeltetésök ugyanaz maradt. A káptalanok és zárdák javainak tetemes nagyrésze közoktatási célokra, iskolák s egyetemek alapitására s gyámolitására fordittatott. Néhol darabideig fenállottak a káptalanok, habár tagjai bevették is a reformátziót, az ilyenek legnagyobb része azonban, csakhamar elenyészett. Más éspedig nem kevés része a káptalani és zárdai javaknak, az illető testületek önfeloszlatása vagy kihalása után bonum vacans-nak tekintetett, s az alapitóknak visszaadatott. — A püspökségek terjedelmes javai, a reformátziót bevett országokban egyszerüen állami javakká tétettek. — Azon elv, hogy ha az ország lakosai, lelkiösmeretök

[1]) Méltán emeli ki Richter, Kirchenrecht 1353. 654. l. a würtenbergi viszonyokat. Ezek ugy alakultak, hogy az egyes gyülekezetek egyházi javai és javadalmai is legnagyobbrészben állami javakká lettek. Ennélfogva aztán az állam vette által a lelkészek fizetésének terhét.

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár helyrajzi szám: 114.429

szabadságát követve, részben vagy egészen beveszik a reformátziót, el kell esniök a reformátzió előtti egyházi javaktól és javadalmaktól, sőt hogy a protestánsokat még saját privát egyházi és iskolai javaiktól is meg kell fosztani, ezen elv mondom, csak a jézsuiták által megnyomoritott osztrák-magyar birodalomban követtetett, örök gyalázatjára az államéletnek és az emberiségnek. [1])

A XVIII-dik század folyamán legfeltünőbb esemény tárgyunkra vonatkozólag, a jezsuiták roppant javainak tömeges lefoglaltatása. Tudva van, hogy XIV. Kelemen pápa „Dominus ac redemtor noster" bullája, mely a jézsuita rendet eltörli, 1773. julius 21-dikén kél. A jézsuiták javai azonban, több országokban már ezelőtt lefoglaltattak, igy pl. Portugalban 1759, Franciaországban 1764, Spanyolországban 1767, Nápolyban, Máltában, Pármában 1768-ban. Hazánk vagyis inkább hazánk kormánya a jézsuiták iránt sokkal lovagiasabb volt, mert itteni roppant birtokaik, amelyek közül magok a fekvők, azon időben is legalább tiz milló forint értéküek voltak, csak a rendnek a pápa általi eltöröltetése után foglaltattak le. Az eltörölt rend javaira nézve két örökös jelentkezett, egyik a pápa, másik a püspökök. A legtöbb országban azonban egyszerüen állami javakká tétettek azok. Hazánkban, mint közönségesen tudva van, az egyetemnek s más tanintézeteknek és a Mária Therézia által ujonnan alapitott öt püspökségnek javadalmazására fordittattak a jézsuitáktól elfoglalt egyházi javak, amelyekre nézve, mint már előadtam, minden törvény és igazság ellenére mindezideig fentartja a klérus és a kormány azon elvet, hogy azok kizárólag a római katholikusokat illető egyházi javak. Igy gondolkoznak a II. József császár által eltörlött számos szerzetes rendek lefoglalt javairól is, melyeknek értéke

[1]) Az ausztriai tartományokra vonatkozólag kitünő mértékben megérdemli a figyelmet Worbs következő cimü müve: Die Rechte der evangelischen Gemeinden in Schlesien an den ihnen im 17. Jahrhunderte gewalthätig genommenen Kirchen und Kirchengütern. Sorau. 1825. — 578 templomról, s az azokhoz tartozó javadalmakról vagyon szó, s a kitünő tudományos képzettségü szerző, aki Poroszországban szuperintendens sat. volt, egyáltalában nem kételkedik azt állitani, hogy a protestánsok joga folyvást és mindvégig fenáll a tőlök elvett javakhoz és javadalmakhoz.

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár helyrajzi szám: 114.429

az ugynevezett vallásalaphoz csatoltatott. Holott nézetünk és mások nézete szerént is, az ily javakra nézve is áll azon elv, hogy a melyek római katholikus egyének magán vagyonából kizárólag római katholikus célokra alapittattak, azok ám maradjanak mindvégig ilyenek, és soha más felekezetek javára s céljaira ne fordittassanak, de hogy azon államjavakhoz, amelyek az eltörlött zárdák országos vagyonból adományozott javaiból vették eredetöket, csak egyedül a római katholika egyháznak legyen joga, azt részemről legalább, az igazsággal megegyeztetni képes nem vagyok.

A nagy francia forradalom különösen végzetteljes volt az egyházi javakra nézve. Avégre, hogy a nagy pénzszükség, amely Franciaországra nehezedett, elhárittassék, nem volt elég csak megadóztatása az egyházi javaknak; Talleyrand püspök inditványára 1790. nov. 2. a nemzeti gyülés az állam vagyonának nyilvánitá azokat, s egyszersmind elhatározta, hogy a lelkészeknek rendes fizetés adassék. Ugy gondolták, hogy ezáltal évenként mintegy 70 millió frankkal fog szaporodni az ország jövedelme. Nem sokkal ezután eltöröltettek mindenféle zárdák is. Akkor is, midőn a forradalomnak vallást és egyházat felduló rémkorszaka után, az 1801. jul. 15-diki konkordátum visszaállitotta az egyházat, az egyházi javak már megtörtént eladatását ünnepélyesen helyben kellett hagyni, emellett azonban, ujból kötelezte magát a kormány, hogy a lelkészeknek az állam pénztárából tisztességes fizetést fog adni. Később az egyházi javak egyrésze visszahelyeztetett az egyházi főnökök rendelkezése alá, de kimondatott, hogy az ily javak nem az egyház, hanem az állam vagy a községek tulajdonai.

Igennagy hatása volt a francia forradalomnak, a németországi egyházi javakra is. A kampoformiói béke egyik titkos pontjában a Rajna balpartjának tetemes nagy része Mainzzal együtt Franciaországnak adatván által, ebből szükségesképen következett nemcsak az átadott területen levő egyházi javaknak a franciák általi szekularizáltatása, hanem az is, hogy miután a birtokaikat elvesztett fejedelmeknek kárpótlást kellett valahonnan adni, a legfőbb forrás nem más, mint az egyházi javak valának. Majd a foly-

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár helyrajzi szám: 114.429

tonos harcok s többrendbeli békekötések következtében gyakori területváltozások történvén, az ujból előállott kárpótlási eseteknél megint az egyházi javakhoz kellett nyulni, s a végeredmény az lett, hogy a németföldön, Ausztriát kivéve, az egyházi és zárdai javak legnagyobb része szekulárizáltatott. A pápa titokban bár, de mégis protestált s különös fájdalmát nyilvánitá főként afelett, hogy a római katholika egyház számos javai, eretnek fejedelmek kezébe kerültek. E protestátziónak oly kevés sikere volt, hogy nemsokára azon keveset is elvették a r. katholika egyháztól, ami még nála maradt. A francia forradalom szülte erős rázkódások nem kiméltek meg a protestáns egyházi javakat sem; legnagyobb részben szekulárizáltattak azok is. Poroszországban egy 1810. október 30-diki rendelet mondja ezt ki, de egyuttal határozottan megigéri, hogy az állam fog gondoskodni mind az egyházi hatóságok, mind az egyes lelkészségek, iskolák és jótékony intézetek gazdag javadalmazásáról.

A bécsi kongresszuson, a pápa követe Consalvi 1814. nov. 14. nem kevesebbet követelt mint azt, hogy a francia forradalom előtti status quo teljes mértékben és mindenütt állittassék vissza, vagyis adassanak vissza mindenféle egyházi és zárdai javak. Ezt azonban kivinni nem lehetett, a pápa tehát most már nyilván és ünnepélyesen protestált, amit figyelembe sem vettek, s szerencséje a pápának, hogy az ugynevezett egyházi állam, mintegy két millió lakossal nála hagyatott még, hogy azokat oly kormánynyal bóldogitsa, amelynél roszabbat nem lehet találni a világon.

Tekintve már az egyházi javak ügyének mai állására, csak a következőket jegyezzük meg röviden. Angliában az anglikán államegyház, illetőleg papság mai napig élvezi a régi nagy javadalmakat. Ne feledjük, hogy Angliában a népesség kilenc tizedrésze folyvást az államegyházhoz tartozik, s hogy az egyházi javak, melyek sorsa felett a parlament és kormány gondosan őrködik, nemcsak a főpapok s általában papok dijjazására, hanem a szegények és nyomorultak segéllésére is fordittatnak. Az európai száraz földön, az osztrák-magyar birodalmon kivül már alig van állam, amelyben az országos forrásból eredett egyházi javak szekulárizálva vagy legalább az állam hatalma és rendelkezése alá véve ne vól-

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár helyrajzi szám: 114.429

nának. Franciaországban, Spanyolországban, Belgiumban, Olaszországban, e kiválólag római katholikus államokban is már tényleg mególdották a kérdést. Olaszországban még a Szent Péter örökségére vagy a pápai birtokra is reá tette az állam a kezét, elfoglalta a számos zárdai és egyházi javakat is, csak az egyes gyülekezetekét hagyván meg, noha ezek lefoglalása is inditványoztatott a parlamentben. Az 1867-ben és 1868-ban lefoglalt és eladott egyházi javakból mintegy 70 millio frankot vettek be az olaszok. Az oroszbirodalomban már II. Katalin 1764-ben elvette az egyházak és zárdák földbirtokait, s állami kezelés és rendelkezés alá helyezte azokat. Ezt müvelik a legujabb időkben a lengyelországi egyházi javakkal is. Hazánk tehát, Ausztriával együtt csaknem egyedül áll már Európában a római katholikus klérus előjogai iránti hűségben. Megelőztek minket a románok és mexikóiak is az egyházi javak feletti célszerü intézkedésben. Reánk magyarokra, vagyis a mi kormányunkra és mostani többségünkre vonatkozólag tehát teljesen igazak Montesquien eme szavai: „A templomok és a klérus kincsei nagy hatással vannak reánk. Igy maga a népnyomor is inditja a népeket, hogy azon valláshoz ragaszkodjanak, mely ürügyül szolgált azoknak, akik a nyomornak szerzői valának.[1])

Mindazon államokban, amelyekben az egyházi javak szekularizáltattak, vagy az állam kezelése és rendelkezése alá vétettek, az állam fedezi a különböző felekezetek egyházi és iskolai szükségeit, nem tevén különbséget a vallásfelekezetek között, hanem követve e tekintetben is a jogegyenlőség és viszonyosság elvét, amelyet korunk egyik nagy jogtudósa Dove tárgyunkra vonatkozólag igy fejez ki: „Nem abban áll az igazság alapos követelése, hogy a szekulárizátzió által nyert pénz-alap kizárólag római katholikus kultus és oktatási célokra fordittassék, hanem abban, hogy az evangelikusok egyházi és iskolai ügye épen ugy, mint a római katholikusoké, kielégitő ellátásban részesittessék.“[2]) Hát nálunk

[1]) Esprit des lois. Paris. 1867. 387.

[2]) Lásd Dove „Secularisation“ cikkét a Herzog által szerkesztett theologiai Realencyclopaedia XIV-dik kötetének 177. sat. lapjain.

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár helyrajzi szám: 114.429

vajjon fog-e akadni jogtudós vagy országgyülési tag, aki az elfoglalt papi és zárdai javakból alakitott alapitványokra, s az evangelikus egyházak és iskolák állam általi segélyeztetésére nézve Dove nézetét, amely egyébiránt nem csupán az övé, hanem több külföldi jogtudósoké, erélyesen és világosan kifejezné?! Nálunk igennagy a mystificatio, melynek végcélja sokaknál nem más, mint a politikai tekintetben is nem servilizmusra, hanem valódi liberalizmusra és demokrátziára vezető evangyéliomi protestántizmus elnyomása, vagy legalább a hatástalan tengődés szinvonalán tartása, s a római katholicismus és klérus privilégizált állásának anyagi tekintetben is fentartása és szilárditása.

Jogosan történtek-é, üdvös hatásuak vóltak-é a mult időkben az egyházi javak emlitett szekulárizáltatásai: azt vitatni nem tartozik célomhoz. De azt szabad legyen mégis kifejeznem, hogy a feltétlen és határtalan szekulárizálást, vagyis az egyházi javaknak rendeltetésöktől elvonását s világi célokra forditását jogosnak és üdvösnek én sem tartom. Ami egyszer egyházi célokra alapittatott, és ami az egyház jogos céljainak elérésére valóban szükséges, legyen az szent és sérthetetlen,[1]) fordittassék egyházi célokra, ha egy vagy más oknál fogva az állam vette is át a javak kezelését, ami különösen az országos forrásból eredett egyházi javakra nézve több tekintetben célszerü és szükséges. Természetes, hogy hogy mi protestánsok, valamint egyháznak nem csupán a római katholikus egyházat tartjuk, hanem a magunkét is: ugy az országos forrásból eredett és országos rendeltetésü egyházi javakhoz, a római katholika egyház egyedüli jogosultságát el nem ösmerhetjük, hanem valljuk mindazon vallásfelekezetek jogosultságát, amelyek az állam által bevétettek.

---

[1]) Tartsátok szentnek és sérthetetlennek a klérus régi és szükséges birtokát, hogy legyen az szilárd és örök mint ő maga; de vegyétek el tőle az uj birtokokat." — mond Montesquieu i. h. 390. De itt kérdésbe tehetjük, hogy ha pl. Belgiumban a mechelni érsek és ország primása 21, egy püspök 14, egy kanonok 2 ezer forint évi fizetéssel megéri: szükségesek-e másutt és menyiben az ennél nagyobb jövedelmek. — Az egyházi javak jogviszonyaira vonatkozólag, kitünő figyelemre méltó a Bunsen nézete is: Die Zeichen der Zeit. Leipzig. 1855. II. 59.

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár helyrajzi szám: 114.429

13. §. A protestáns egyházak és iskolák országos javadalmaztatásának ügye némely külföldi államokban.

Dove, már emlitett cikkének végén ismételve kifejezi, hogy az állammorál magasabb törvényei és az igazság megkivánják az államhatalmaktól, amelyeknek kezébe a szekulárizált javak tetemes része jutott, hogy azon két egyház (t. i. római kath. és evang.) szükségeinek fedezéséről, melyeknek jogviszonyai a német államokban mindenütt a közjog egyrészének ösmertetnek el, kielégitőleg, és nem holmi haszontalan szükmarkusággal gondoskodjék. Ezt a porosz kormány még 1810-ben ünnepélyesen megigérte, s gazdag dotálást biztositott a lelkészi hivatalok, iskolák sat. számára. Ez igéret a római katholika egyház irányában be is váltatott, de a protestánsoknak folyvást van okuk a panaszra, mert az állam bürokrat gyámkodásának sujja alatt jogos követeléseiket, nem fejezhették ki oly erélyesen mint kellett vólna. „Az evangelikus egyháznak, — amely az állami célok előmozditása végett szinte áldozatul vólt kénytelen hozni javainak tetemes részét, — mindenesetre jogos igénye van ahoz, hogy az állam necsak folytonos szükségein segitsen a lelkészi fizetések javitása, a lelkészi erők szaporitása, uj gyülekezetek állitása és javadalmazása, templomok-lelkészlakok és iskolák épitési költségeihez nagyobb mérvben járulás, nyugalmazott lelkészekről gondoskodás által, hanem hogy alkotmányos életének nagyobb mérvü kifejlesztése végett, melyet kipótolhatatlan kár nélkül, a lutherán államegyházak sem nélkülözhetnek többé, tehát a gyülekezeteknek, egyházmegyéknek, tartományi és országos egyházaknak presbyteri elemek felvétele általi szervezése végett, rendelkezése alá bocsássák az államhatalmak azon szükséges külső eszközöket amelyek nélkül az egyházat e földön épiteni nem lehet.“ — Ezeket tehát nem valami együgyü pap, hanem egy jogtudós mondja, aki a jogtudomány egyik rendes tanára a göttingai egyetemben, s mint iró is, a legkitönőbb tekintélyek egyike szakjában.

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár helyrajzi szám: 114.429

A németföldön már régólta, s kisebb nagyobb tökélylyel keresztül van vive az elv, miszerént az evangelikus szintugy mint a római katholikus felekezetek egyházi szükségeinek fedezését az állam rendszeresen biztositja. Ez azonban egyáltalában nem abban áll, mintha elkezdve az érsektől vagy szuperintendenstől le egészen a harangozóig, mindenféle egyházi tisztviselők az állam pénztárából vennék fizetésöket épen ugy, mint a katonatisztek és közkatonák az ő zsóldjaikat, hanem abban, hogy az állam és egyház költsönös egyetértésével meghatároztatnak az egyházi jövedelemforrások, s ha ezek a szükséget nem fedezik, az állam rendszeresen és elmulhatatlanul kipótolja a hiányt. Igy megy ez templomépitéseknél, lelkészi fizetéseknél sat. Az egyházi adók vagy másféle kivetések behajtásánál a szükséges közegeket, ha kell hatalomkart az illető polgári hatóságok megadni tartoznak. — Emellett mind az egyházak, mint testületek, mind a lelkészek különbféle előjogokban, kedvezményekben részesülnek. Igy például Poroszországban a gyülekezetek az ő vagyoni ügyeikben is minden stempeltől, törvénykezési költségtől és portótól szabadok; a templomok az állam épületeinek tekintetnek, és mindenféle adó alól kivétetvék; a lelkészek az állami tisztviselők tekintélyével és hatályával, s hivatalos cselekményeik és bizonyitványaik polgári érvényességgel és nyilvános hitellel birnak. Emellett a lelkészek és az ő hivatalos lakhelyeik, tehát a parókhiák a községi terhektől, adóktól és szolgálatoktól szabadok. A porosz protestáns lelkész arról, hogy ha nyomorba jut, tisztességes nyugdijt huz, s ha elhal, özvegye és árvái nem fognak elhagyatni, hanem kellő mérvü és rendszeres segélyben részesittetni, — épen ugy biztositva van, mint az államnak bármely tisztviselője sat. sat.[1]) Mindezek felett még ne feledjük, hogy az egyházi kormány-

[1]) A porosz lelkésznek még azon előjoga is van, hogy ha adósság miatt elitéltetik is, személyét letartóztatni, elzárni, könyveitől, szükséges házi eszközeitől, ágynemüitől, ruháitól sem őt, sem gyermekeit vagy nejét megfosztani nem szabad; fizetéséből is csak azon összegnek felét lehet lefoglalni, amely a kongruán azaz 400 talléron felül van. — Lásd mindezekre nézve Jacobson, Das evangelische Kirchenrecht des preussischen Staates. Halle. 1864. 121. 250. sat. A nem rég elhunyt derék Jacobson, ki königsbergi jogtanár s a jogtudomány egyik euró-

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár helyrajzi szám: 114.429

hatóságok — konzisztoriumok — tagjait mint ilyeneket, továbbá az egyetemeken a theologiai tanárokat szintugy mint a többieket, hasonlóképen a különleges lelkészképző intézetek tanárait is az állam fizeti. Egyszóval: az állam tartja fen azon intézeteket, amelyekben az ifju nemzedék a lelkészi pályára képeztetik. A poroszországéhoz lényegesen hasonló viszony más német államokban is van, igy pl. Szászországban és Würtenbergben.

Angliában mint az imént láttuk, az állam javadalmazásában eddigelé csak a püspöki államegyház részesül; a különben is nem nagy számu dissenterek nem kapnak semmitsem. Az állam és egyház közötti viszony a jelenévi májusban is szóba jött az angol parlamentben. Az ellenzék azt óhajtaná, hogy kövesse a miniszterium Angliára nézve is azon politikát, amelyet Irlandra nézve követett, t. i. szüntesse meg az államegyház minden előjogait; de Gladston a miniszterelnök határozottan kijelentette, hogy ezt tenni nem fogja. Az angol konzervativeknek leginkább két fő okuk van arra, hogy az államegyházat folyvást fentartani akarják; egyik, mert az a szegények vallási s közoktatási szükségeiről, s az azok javára szolgáló más jótékony intézetekről is gondoskodik; másik az, mert ugy vélik, hogy az államegyház egy

---

pai hirü tekintélye vólt, a poroszországi evang. egyház jogi jellemét vagy alapját igy határozza meg: „Die evangelische Landeskirche Preussens ist eine „geschichtlich und nach Staats-Verträgen bevorrechte“ öffentlich aufgenommen.“ etc. Ez áll a poroszoknál a római katholika egyházra nézve is. A magyar protestánsok is olyannak tartották eddigelé a maguk egyházát, amelynek jogi alapja nem egyszerü törvény, hanem Staatsvertrag t. i. a békekötések; — és ezen álláspont elhagyása, gondolja meg bárki jól a dolgot, nemcsak az, hogy egészen szükségtelen, de felette igenkáros és veszélyes lenne. Nem arról van szó, hogy a bevett egyházak közül bármelyiknek is előjoga legyen a másik felett, hanem arról, hogy az állam ne tekintse a legszentebb kötések alapján nyugvó magyar protestáns egyházat olyannak mint a nazarénusokat, vagy mint valami részvénytársulatot. De nálunk nagy a baj; mert azt érti mindenki, hogy ha pl. az állam egy vasuti vállalkozónak, gyárosnak vagy tőzsérnek igért és biztositott valami jogokat, ezeket annak mint egyik félnek beleegyezése nélkül semmiféle szavazattöbbséggel elvenni nem lehet; — de azt már sokan nem akarták vólna érteni, hogy amely egyházi, iskolai, vagyoni sat. jogok, pl. a magyar protestánsok számára kötésileg biztosittattak, azokat se kérdve, se hallva leszavazni vagy feldulni ne lehessen.

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár helyrajzi szám: 114.429

hatalmas gát az egyházi tulzások és zürzavarok ellen.)[1] S valóban ugylátszik, hogy szükségesetében inkább a dissentereknek is fog adni az állam valami javadalmazást, mintsem hogy az anglikánok előjogai ellen gyökeres rendszabályokkal lépjen fel.

Skótziában a püspöki anglikán egyházzal ellentétes szervezetü presbyterián reformált egyház lett az államegyház, amely sok viszontagságok között is nagyrészben megtudta őrzeni függetlenségét mindamellett is, hogy birtokában maradt az állami forrásból eredett egyházi javadalmaknak. 1810-ben egy parlamenti végzés azt határozta, hogy egy skót ref. lelkész évi jövedelme se álljon 150 font sterling tehát több mint 1500 osztr. értékü forint alatt, nem értve ebbe bele a szabad lakást, kertet és egy kis földet. Edinburgban egy ref. lelkész fizetése sem áll 520 font sterling alatt. Amely lelkész évi jövedelme meg nem üti a 150 font sterlinget, azt az állam pótolja ki anyira,[2] 1843-ban egy tekintélyes rész amiatt szakadt ki és alkotott szabad egyházat, mert a pátronusok s a világi hatóságok, különösen a lelkészválasztásoknál erősen csorbitották a nép egyházi jogait, s általában az autonomiát. A szabadegyház lemondott mindenféle állami, községi s pátronusi javadalmazásról; templomait, iskoláit, lelkészeit, tanitóit sat. a hivek önkéntes adakozásából gyülő országos egyházi pénztárból tartja fen. Nyilván van azonban, hogy bármely órában elfogadná az állami sat. javadalmaztatást, ha azt autonomiája sérelme nélkül tehetné.[3]

Helvétzia kántonaiban a bevett egyháziak szükségeinek fedezését, tehát templomok, parókhiák épitését, lelkészek, segéd

---

[1]) Neue evang. Kirchenzeitung. Berlin. 1871. julius 8.

[2]) Gemberg. Die schottische National Kirche. Hamburg. 1827. 229. sat.

[3]) A skót ref. szabad egyházra vonatkozólag, a következő igenérdekes műveket ajánlhatom: Sack. Die Kirche von Schottland. Heidelberg. 1844. I—II. köt. Rudloff (General-Major) Geschichte der Reformation in Schottland. Berlin. 1847. I—II. köt. Sydow, Die schottische Kirchenfrage. Potsdam. 1845. Merle d' Aubigné, Trois siécles de luttes en Ecosse ou deux rois et deux royaumes. Paris. 1850. Magasztos mű, miként minden műve Merle-nek. A skóthoni egyik királyon és királyságon értsd az Ur Krisztust és az ő egyházát, a másikon az államot és annak királyát.

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár helyrajzi szám: 114.429

lelkészek fizetését sat. az állam biztositja, illetőleg teljesiti, éspedig nem valami bizonytalan és kegyelemképeni segélyezésképen, hanem rendszeresen.[1]) Azon elvet, hogy az állam az általa bevett felekezetek egyházi szükségeire ne adjon semmitsem, a helvét köztársaság kántonaiban alkalmazásba még nem vették.

Hollandiában az 1848-dik évi országos alaptörvény 108-dik cikke ezt tartja: „Mindazon fizetések, penziók és másféle jövedelmek, bárminémüek légyenek azok, melyeket a különböző vallásos társulatok lelkészei élveznek, azon társulatok számára ezentul is biztositva maradnak.“[2]) — A minap egyik külföldi folyóirat, azon viszályt és ziláltságot rajzolván, amely az ujabb időkben a hollandi ref. egyház lelkészei közt dul, a nagytekintélyü Groen van Prinsterer azon nyilatkozatát idézte, melyszerént a hollandi református lelkészek csak abban értenek egyet, hogy mindnyájan egy pénztárból veszik fizetésöket.

Belgiumra vonatkozólag szabad legyen nem rég elhunyt derék hazánkfiának Ludvighnak sorait idéznem tárgyunk felett. Ő aki Belgiumban huzamos ideig tartózkodott, s igy az ottani viszonyokat jól ösmerhette, ezt irja: „De nemcsak a katholikus klérusnak jár állami fizetés, hanem a protestáns lelkészeknek és zsidó rabbiknak is. Világos, hogy e fizetésre nézve nem szolgált irányul a katholikus egyházi vagyon konfiskátziója, hanem inkább azon elv érvénye, hogy a konfiskált egyházi vagyon nemzeti vagyon vólt, s az államnak minden tagjait és nem kizárólag valamely hitfelekezetet illette.“

„A brüsseli első osztályu protestáns papnak fizetése 4410 frt.
A második osztályunak . . . . . 2400 „
Egy antwerpeninek . . . . . 4000 sat.
Az összes protestáns papok fizetése . . . 44,093 frt.

Meg kell itt különösségénél fogva jegyezni, hogy a papok valamenyi gyermekei, fiuk ugy mint leányok nagykoruságig évenként 52 frt. 50 kr. segélyben részesülnek. Ezenkivül minden pap-

[1]) Minden kántonra vonatkozólag részletesen lerajzolva láthatod az ügy állását Finsler jeles művében: Kirchliche Statistik der reformirten Schweiz. Zürich. 1854.

[2]) Dove, Zeitschrift f. Kirchenrecht. 1864. 416.

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár helyrajzi szám: 114.429

nak oly fia, ki latin iskolába jár, kap ugyananyit évenként ösztöndíjul. Ki athaeneumba (főgymnázium) universitásba vagy akaakadémiába jár, segélyeztetik szinte évenként 105 frttal. Ki theologiai pályát követ, annak évi ösztöndíja 210 frt." — Eddig vannak Ludvighnak tárgyunkra vonatkozó sorai[1]) Mi jegyezzük meg még, hogy Belgiumnak mintegy 5 millió lakosa között csak 17 ezer a protestáns.

Franciaországban, területének legközelebbi megcsonkittatása előtt, több mint 36 milló római katholikus lélek mellett csak 1 millió református és 600,000 lutheránus lélek vólt. S im itt is rendszeresen segélyezte, s hisszük, hogy ezentul is segélyezni fogja az állam a kevés számu protestánsokat. Oly mérvben segélyezte pedig a közelebbi években, miszerént a protestánsoknál minden lélekre körülbelől egy frank jutott. Csak kevéssel vólt kedvezőbb az arány a római katholikusokra nézve. — Franciaországban pedig, amellett hogy már 1849-ben, alkotmányos törvényben kimondatott, hogy „a jelenleg törvény által bevett s ezután beveendő vallások lelkészeinek joguk van arra, hogy az államtól fizetést kapjanak," — a protestáns lelkészek özvegyei és árvái számára, s a templomok és parókhiák épitése végett rendszeres és évenkénti államsegély van, oly módon, hogy a községek is köteleztetnek bizonyos esetekben a protestáns gyülekezeteket segélleni. Emellett ne feledjük, hogy a strassburgi és montaubani protestáns főiskolákat, vagyis lelkészképző intézeteket az állam tartotta fen. Most már amint tudjuk, Strassburg Franciaországtól elesett, s hisszük, hogy ha szükség, Montauban fog bővebben segélyeztetni.[2])

Most már csak Ausztriáról, éspedig ennek is csak né-

---

[1]) Ludvigh János. Töröljük el a vallásügyi miniszteriumot, mint a haladás akadályát. Pest 1868. 31. sat. Szabad legyen csak egyszerüen megjegyeznem itt, hogy Ludvigh nem szégyelt a békekötésekre hivatkozni és felekezeti iskoláink mellett szót emelni.

[2]) A franciaországi viszonyokra vonatkozólag, lásd különösen Lehr, Dictionaire d' administration ecclesiastique, a l' usage des deux eglises protestantes de France. Paris. 1869. 119, 228, 246. sat. lapokon. Továbbá: De Felice, Geschichte der Protestanten Frankreichs übertragen von Pabst. Leipzig. 1855. 512.

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár helyrajzi szám: 114.429

met s szláv tartományairól szóljunk néhány szót. Itten a protestáns egyház és az állam közegyetértésével létrehozott egyházalkotmányi szervezet VI-dik fejezetében, a 133—136. §§-ban biztositja az állam a mindkét hitvallásu evangelikusokat afelől, hogy azok egyházi és iskolai szükségeinek fedezéséhez rendszeres segélylyel fog járulni. Ezen segély, tisztán egyházi célokra 50 ezer forintot tesz évenként. Ezenkivül vannak még az iskolai célokra adott összegek. Ausztria emlitett tartományaiban pedig, több mint 16 ezer katholikus mellett, csak 308,451 az evangelikusok száma.[1])

Északamerikában állam és egyház a legszigorubban el vóltak eddig különözve egymástól, s noha az állam törvényhozásban, kormányzásban és igazság kiszolgáltatásban egyenesen a keresztyénség elveit követte, s igy vallástalannak vagy istentelennek teljességgel nem mondható: mindazáltal az egyes felekezetekkel azok egyházi szükségeivel nem gondolt semmitsem. S im a közelebbi évekből nyilván van, hogy már Newyork állam rendesen segélyezi a felekezeteket; évenként nev. 529,742 dollárt oszt ki azok között.[2])

Mindezen adatokat azért láttam szükségesnek elsorolni, hogy láthassa a tisztelt olvasó, miszerént az, amit nálunk sokszor emlegettek némelyek, mintha t. i. a mai müvelt államok már egyáltalában nem segéllenék az egyházakat, egyáltalában nem bir kellő alappal.

Rendszeresen segélik a mai müvelt államok nemcsak az egyházakat, hanem a felekezeti iskolákat is. Igenis, mert a mai müvelt államok nagy többségében különösen a népiskolák határozott vallási jellemmel birnak; a keresztyén népiskolák nevezetesen vagy olyanok, amelyek egyes felekezet vagy hitvallás szerintiek, vagy olyanok, amelyek általában a bibliai keresztyénség alapján állanak. A legtöbb esetben e két osztályhoz tartoznak a községi vagy állami népiskolák is.

A poroszországi népiskolákra vonatkozólag azt mondja a már emlitett Jacobson, hogy azok „szabály szerént hitfele-

---

[1]) Dove, Zeitschrift. 1866. 488. — 1870. 6. — Die Predigt der Gegenwart. Leipzig. 1867. 491.

[2]) Ezt az Evangel. Kirchenchronik mult évi folyama irja 98-dik lapon, egy északamerikai luth. egyházi lap után.

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár helyrajzi szám: 114.429

kezetiek tartoznak lenni, s csak akkor közösek, hogy ha arra nyilvánvaló szükség kényszerit, vagy ha az egyesülést az illető gyülekezetek lelkészeikkel egyetértve akarják, a legfelsőbb világi és egyházi hatóságok pedig helybenhagyták.“ [1]) Thilo berlini képezdei igazgató, következőleg fejezi ki ez ügy állását: „A hitvallást tekintve a nyilvános iskolák evangelikusok, katholikusok és zsidók. Ha az oly iskolákban, amelyeket különböző vallásu gyermekek látogatnak, a kisebbség a tanitványok összes számához képest elég jelentékeny: akkor e kisebbség számára vallástanitásról a község költségén történik gondoskodás; ha a kisebbség csak néhány gyermekből áll, e gondoskodás az illető szülék tiszte.“ [2]) A nyilvános, azaz oly iskolák tehát, „amelyeknek fentartására a polgári vagy iskolai községek törvény által kötelezetnék,“ Poroszországban rendszerént felekezetiek tartoznak lenni. Ilyenek ottan a gymnáziumok, reáliskolák és tanitóképezdék is. Igy van ez Szászországban, Würtenbergben, Hannoverában és még másutt is. Gothában nem egyes hitfelekezeti, hanem egyetemes keresztyén jellemmel birnak az iskolák; azaz tanittatik bennök vallástan és pedig a rendes tanitó által, de ez csupán a bibliára támaszkodik. A semmi hitfelekezeti vagy vallási jellemmel nem biró iskolákkal a közelebbi években kezdenek kisérletet tenni, különösen Badenben. De itt is fen van hagyva a felekezeti iskolák lehetősége, s községi és állami pénztárból való gyámolitása [3])

Angliában és Skótziában az iskolák tetemes nagy része nemcsak felekezeti, hanem egyenesen az egyház testének ki-

---

[1]) Jakobson. i. h. 130. l.

[2]) Thilo. Preussisches Volksschulwesen. Gotha. 1867.

[3]) Backhaus. Die Schulgesetzgebung der Gegenwart. Osnabrück. 1869. Itten látható a többek közt a badeni, gothai, zürichi, berni, würtenbergi s hannoverai nép iskolaügyi törvények teljes szövege. — A porosz iskolai törvény teljes szövegét megláthatod a többek közt: Vogtnál Kirchen und Eherecht der Katholiken und Evangelischen in den preussischen Staaten. Breslau 1856. a második kötet tóldalékában 256. l. — Nagyon érdemes a figyelemre: Ebmeyer. Die Rechtsverhältnisse der preussischen Elementarschule und ihres Lehrers. Frankfurt. 1861. — Würtenberg méltán tekintetik példánynak az iskolaügyben, az itteni törvényeket sat. megláthatod: Ulmer. Das Gesetz über die Volks-Schulen des Königreichs Würtenberg. Ravensburg. 1867.

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár helyrajzi szám: 114.429

egészitő része, vagyis egyházi intézet, s igy az egyházzal együtt részesül az állam jótéteményeiben. Az angoloknál és skótoknál még folyvást él a jelszó, hogy a vallásnak és nevelésnek szoros egybeköttetésben kell egymással lenniök, — „that religion and education must be closely connected;“ — „ad libertatem religionis educatio etiam maxime pertinet,“ — mondák egykor a magyar protestánsok is az országgyülésen. Az angol és skót egyetemek már nem mondhatók egyházi intézeteknek, s mégis az egyház nagy befolyása, mondhatni uralma alatt állanak, s nemcsak a theologiai, de mindenféle tanároknak is egyenesen esküt kell tenni a hitvallásra.[1])

Fraciaországban az elemi iskolák rendszerént felekezetiek, s mint a törvény mondja: „az oly községekben, amelyekben a különböző bevett felekezeteknek nyilvános vallásgyakorlatuk van, elkülönitett iskolák állitandók a különböző felekezetü gyermekek számára[2].) Az e törvény alapján felállitott protestáns

[1]) A német protestáns tanférfiak között időnként rendesen szoktak találkozni, akik meglátogatva az angolokat és skótokat, huzamos ott tartózkodás alatt tanulmányozzák az iskolaügyet, s tapasztalataik eredményét irodalmi téren is közéteszik. Ily úton származott művek már a többek között: Wiese, Deutsche Briefe über englische Erziehung. 2-te Aufl. Berlin. 1855. — Voigt. Mittheilungen über das Unterrichtswesen Englands und Schottlands. Halle. 1857. Ebből a többek közt igenhasznos tanulságot lehet venni afelől, hogy miként kell examinálni a tanulókat. — Schacht, Über das Schulwesen Englands. Brandenburg. 1859. — Wagner, Das Volksschulwesen in England und seine neueste Entwickelung. Stuttgard. 1864. E mű 134. sat. lapjain olvasható, hogy az angol kormány szivesen segélli ám a felekezeti iskolákat is, mégpedig nemcsak az anglikánokét, hanem a dissenterekét is. A legujabb időkben vóltaképen csak az a változás történt ez ügyön, hogy az állam vagy a községek által állitott iskolákban nem valamely egyes felekezet szerénti katekhizmusi, hanem bibliai vallásoktatás adatik a rendes tanitó által.

[2]) „Dans les communes ou les differents cultes reconnus sont professés publiquement, les ecoles separées seront etablies pour les enfants appertenant a ces differents cultes.“ — Lásd Lehr idézett — Dictionaire — művét a 189. lapon. Érdekes, hogy az ágost. hitvallás szerző, aki jogtudor, főkonzisztoriumi tag s egyházi kormányszéki titkár, a felekezeti iskolákra vonatkozó idézett pontot, ezen főcim alatt hozza fel: Liberté des cultes, liberté religieuse, libre exercice du culte, — ami által nyilván arról tesz bizonyságot, hogy nézete szerént is a nevelésügy a vallással és annak szabadságával igenszoros egybeköttetésben áll.

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár helyrajzi szám: 114.429

iskolákhoz a protestáns egyházi hatóságoknak van joguk tanitókat jelölni ki. — Állami költségen külön protestáns tanitóképezdék is tartatnak fen, s az oly iskoláknál, melyekben a rendes tanitó nem protestáns, de az iskolába protestáns gyermekek is járnak, ezek vallástanitóját szivesen díjazza az állam. Ezen elveket követte már Guizot is, mint közoktatásügyi miniszter.)[1]

Belgiumban többféle elemi iskolák léteznek. Vannak községi, vannak magán iskolák, s ez utóbbiak közül némelyek adoptáltak, azaz az állam s község által segélyezettek, mások nem. A segélyezett iskolák igazgatói, alá tartoznak magokat vetni az állami törvényes felügyeletnek. — Hitfelekezeti jellemet tekintve, minden iskola olyan, amilyen a tanitványok többsége, s azzal együtt a tanitó. A rendszeres felügyelet kétféle, t. i. polgári vagy állami és egyházi, mely utóbbi kizárólag a lelkészek kezében van. Belgiumban, mint emlitettük, parányi a protestánsok száma; de bizvást állithatjuk, hogy ha valahol protestáns iskola alakult, azt csak azért mert protestáns, nem zárják ki a segélyezésből; ha pe-

[1]) A franciaországi közoktatásügyre, s annak folyamán a keresztyénség s a protestántizmus érdekeinek sorsára vonatkozólag ajánlhatom még a következő műveket: Die protestantische Kirche Frankreichs. Herausgeg. v. Gieseler. Leipzig. 1848. 1—2. köt. Szerzője Mäder strassburgi ref. lelkész. — Dumont, De l'education populaire et des ecoles normales primaires, considerées dans leurs rapports avec la philosophie du christianisme. Paris 1841. A francia akademia által rendkivüli jutalommal díjazott mű. — Wilm, Essai sur l'education du peuple. Paris. 1847. Szinte koszoruzott mű. Szerző a strassburgi akadémia felügyelője volt. — Hahn, Das Unterrichtswesen in Frankreich. Breslau. 1848. — Beer und Hochegger, Die Fortschritte des Unterichtswesens in dem Culturstaaten Europas. Wien. 1867—8. Eddigelé három kötet, melyek Franciaország, Ausztria, Oroszország, Belgium és Schweiz közoktatásügyéről szólanak. — Az iskolaügyre vonatkozólag mind e pontnál, mind másutt, az általam ösmert és néha-néha használt külföldi művek közül azért idéztem némelyeket, hogy némi könyvészeti tájékozást nyujtsak. Igenszükséges a külföldi müvelt államok iskolaügyének minél tüzetesebb ösmerete, saját hazai közoktatásügyünk érdekéből is, nemcsak a törvényhozó és kormányzó férfiaknak, hanem azoknak is, akik hivatalos tisztöknél fogva hivatva vannak megvédeni a magyar protestáns iskolák lételét és szabadságát a mindent elboritni akaró állammindenhatóság, centralizatzió, bürokrátzia s vallási indifferentizmus és nihilizmas ellen.

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár helyrajzi szám: 114.429

dig segélyezést nem fogad el, vagy nem kap, akkor teljes tökéletes szabadságban hagyják azt.[1])

Helvétziában minden kánton teljes önállósággal intézhetvén saját iskolaügyeit, az állapotok nagyon különbözők, épen az egyháznak az iskolához való viszonyára nézve is. — Iskolaügyben mindezideig bátran minta államnak mondhatjuk Zürichet. Itt a lakosok nagy többsége ref. vallásu lévén, az állam alkotmánya szerént: „az evangyéliomi reformált tudomány szerénti keresztyén vallás, az állam által elösmert államvallás." Ezen elvnél fogva az iskolák is tiszta református keresztyén jellemüek. Azon iskolaügyi reformoknak, amelyek a mostani állapotoknak alapjaiul szolgálnak, egyik főelve ez vólt: „a népiskola legfontosabb feladata, az ifjuság vallásos képzése és erkölcsi nevelése." A vallásoktatás az elemi iskola hat alsó osztályában a rendes tanitó kezében van, s tisztán bibliai alapokon nyugvó, de olyan, amely valami konfesszióhoz való ragaszkodás nélkül is, a református keresztyénségnek minden főbb tanait vallja. A törvény 71. §-sa azonban nyilván kifejezi, hogy a „katholikus" községek érdeke, a vallásoktatás dolgában külön tekintetbe veendő; tehát már maga ezen pont mutatja, hogy van felekezeti érdekre tekintet. Azon olvasó könyvekben, amelyeket a kántoni iskolatanács kötelezőleg kiszabott, kellő számban és rendszeresen fordulnak elő oly cikkek, amelyek nemcsak az élő Isten lételét, hanem pl. a Krisztus istenségét, a szentháromságot, a test feltámadását, a váltság munkáját, a keresztyénség és a reformátzió magasztos főtörténeteit világosan és határozottan hirdetik.[2]) Már az első

[1]) A belgiumi iskolákra vonatkozólag lásd: Lebon, Histoire de l' enseignement populaire. Bruxelles. 1868. — Ugyanezen szerzőtől, aki a belügyminiszterium iskolai osztályánál tisztviselő: De l' instruction primaire en Belgique. Bruxelles 1864.

[2]) Vedd figyelembe már most jámbor olvasó azon „Magyar olvasó könyv"eket, melyeket a magyar királyi vallás és közoktatásügyi miniszter, természetesen az ország pénzével megkoszoruzva kiadott és amelyek mint „a magyar királyi állam tulajdonai" nagy ólcsón árultatnak. Ezekben a könyvekben már vannak ugyan csekély számmal némi vallásos darabok: de azok egyáltalában nem keresztyének. E könyvekben a Jézus Krisztus neve még csak emlitve sincs. Az apostolokról, reformátorokról egy ige sem szól. E könyvek a zsidó és muhamedán iskolákban minden nehézség nélkül használhatók, de a vallását szerető

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár helyrajzi szám: 114.429

elemi osztályban, vagyis az első éves iskolásoknál, a kötelező tanterv szerént, egyszerü és szabad elbeszélések által fel kell költeni a gyermekben az Istenhez és a Megváltóhoz való viszony érzetét sat. A 4. 5. 6-dik osztályok már tüzetesen foglalkoznak a bibliai történetekkel, Jézus életével, tanaival sat. A kiegészitő iskola 3 osztályában terjedelmesebb bibliai s egyháztörténelem mellett, a zürichi katekhizmus is felvétetik. A szentirásbeli helyek és énekversek tanulása, kezdettől végig folyvást gyakoroltatik. Különösen magasztos, s a leghivebb és leghatározottabb református keresztyén vallásosság hatja át azon iskolai énekes könyvet, amelynek homlokán szinte ott áll: „Vom Erziehungsrathe des Kantons Zürich als obligatorisches Lehrmittel erklärt.“ Valami gyönyörü szép tiszta és mély vallásos érzelem lengi át ezen énekeket, amelyek közt nagyszámmal vagynak ref.

---

bármely vallásfelekezetü keresztyén ember csak a legmélyebb fájdalommal fogja azt letenni. Hogy a reformátzióról s reformátorokról hallgatnak ezen állami vagy országos könyvek, azon nem csudálkozunk; de azt már legyen szabad kérdésbe tennünk, hogy ha a zürichi müvelt szabad köztársaság nem szégyenli a Jézus Krisztust; ha az oly rátzionálista féle német paedagógok is mint pl Lüben, felveszik olvasó könyveikbe a keresztyénség tényeit és tanait hirdető darabokat is; ha anyi mindenesetre tény, éspedig világtörténeti értékü tény, hogy a Jézus e földön élt és munkálkodott, ha ő, egy az emberiség leghivebb barátjai közül: mi szükség őt a magyar kormánynak számkivetni a közoktatás azon mezőiről, az olvasókönyvekből, amelyeknek egyik főrendeltetése a gyermekek erkölcsi s vallásos képzése vólna. Ösmerjük azon unalomig dekántált szerencsétlen mentséget, hogy hiszen csináltassanak a felekezetek külön vallásos olvasó könyvet, s abban aztán akár köteteken keresztül emlegethetik a Jézust. Ez uraim, csak olyan mintha azt mondanátok, im itt az étel, itt van a só is; de előbb meg kell enni az ételt külön, azután a sót is külön. A Megváltó minden igaz keresztyén előtt e világnak világossága. Ezen világosságnak fényleni kell az iskolákban is nemcsak egy-két órán hetenként, de minden percben és minden tárgy felett sat. Ne gondolja azonban a tisztelt olvasó, hogy az olvasó könyvek ily szerencsétlen szerkesztése, s azon politikai játék, amelynek az ily eljárás szülötte, az izráeliták kedvéért történnék. Nem! Részemről teljesen megvagyok győződve, hogy ez az uralkodó vallás, s az ultramontánok kedvéért történik. Ezeknek ugyanis a Jézus Krisztus csak magában nem kell; nem kell még az apostolokkal s első keresztyénekkel együtt sem; ők ezt a társaságot teljességgel nem szeretik; nekik a Jézus a középkori legendákkal, csudákkal, szentekkel, barátokkal, apácákkal, a trideni és vatikáni zsinatokkal és csalhatatlan pápával együtt kell. Miután pedig a magyar közoktatásügyi kormány az olvasó könyvekben ily társaságot

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár helyrajzi szám: 114.429

egyházi ünnepi énekek is.[1]) Az iskolaügy zürichi szervezetére vonatkozólag csak azt jegyezzük meg még, hogy az iskolai községek rendszerént összeesnek az egyházközségekkel, és a községi iskolai széknek a lelkész már mint ilyen, tehát minden választás nélkül, elnöke a törvény értelmében. Mindezeket Zürichről magokból a forrásokból egykissé bővebben azért említém fel, mert a zürichi viszonyok valóban megérdemlik a figyelmet és közelebbi tanulmányozást.[2])

Ami végre Ausztriát illeti: itten az állam tetemes évi segélylyel gyámolitja a protestáns iskolaügyet. Az állam tartja fen éspedig egészen és mindenestől a bécsi protestáns theologiai fakultást; fizeti és nyugdíjazza abban a tanárokat ugy mint az egyetemieket, a könyvtár gyarapitására évenként tekintélyes összeget szentel, a tanulók számára szabad asztalt és igenszép ösztöndíjakat ad. Az állam tartja fen egészen, a szépen virágzó tescheni protestáns főgymnáziumot; a közelebbi években alapitott bielitzi tisztán protestáns tanitóképezde javára évenként szép segélyösz-

---

felmutatni ezúttal nem bátorkodott: tehát vissza kellett maradni magának Krisztusnak és az ő apostolainak is; mert ha csak ezek lettek vólna felmutatva az olvasó könyvekben, az már a revolutionair protestánsoknak kedvezett vólna. Különben meg kell jegyeznünk, hogy a végletek a fenforgó tárgyra nézve is találkoznak. A nihilisták épen oly ellenségei a Krisztusnak mint a jezsuiták. — Végül vedd eszedbe tisztelt olvasóm, ha a közoktatás mezején is barátja vagy a szabadságnak és szabad versenynek, hogy hova vezet az, ha az elemi iskolai olvasó s kézikönyvek dolgában az állam versenyez ellenünk, éspedig saját pénzünkön? Ez az amit magyarul monopoliumnak neveznek.

[1]) E megbecsülhetetlen jeles könyv cime: Gesangbüchlein für das dritte Schuljahr. Von J. R. Weber; továbbá: Gesangbuch für das vierte bis sechste Schuljahr; — végre: Gesangbuch für die Ergänzungs- Sing- und Sekundarschule. Mind ugyanazon szerzőtől. Zürichben. 1867—8. Természetes, hogy e könyvekben nemcsak versszövegek, hanem hangjegyek is vannak, éspedig az énektanitás fokozatos rendi szerént. Tehát e tekintetben is kitünő figyelemre méltók. Aki egyszer, különösen a versszövegeket megolvasta, lehetetlen, hogy szívéből ne óhajtaná, vajha azok minélelébb magyarra lennének forditva.

[2]) A helvét iskolaügyet, a már emlitett Beer sat. féle gyüjteményen kivül tüzetesen ösmerteti a Schmid által kiadott Encyclopaedie des gesammten Erziehungs und Unterrichtswesens Gotha. 1870. 75.—76. füzete is. E nagybecsü gyüjtemény terjedelmesen előadja a többi országok iskolaügyi állapotát is.

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár helyrajzi szám: 114.429

szeget ad. Bizton lehet állitani, hogy Ausztriában az, amit az állam a protestánsok javára külön az iskolaügyre ad, bátran tehető évenként 50 ezer forintra.

Az 1868-dik évi május 25-diki iskolai alaptörvény 8-dik §-sa pedig a következő nagy figyelemre méltó elvet mondja ki: „A normális iskolai alapnak, a studiorum fundusnak s más alapitványoknak jövedelme, a hitvallásra való tekintet nélkül fordítandó bizonyos célokra, amenyiben az bebizonyithatólag nem valamely egyes hitfelekezet javára van szentelve.“ A nevezett alapok és alapitványok, miként nálunk, ugy Ausztriában is, legnagyobb részben eltörlött szerzetek javaiból állanak. Az ausztriai törvényhozás tehát már kimondott egy elvet, amelylyel a magyar katholikus autonomia hivei egészen ellenkeznek, mert ők az emlitett javakat, merőben római katholikus egyházi javaknak akarják tartatni. Majd meglássuk, hogy a magyar törvényhozás miként döntendi el a dolgot. — Jegyezzük meg még, a viszonyok minél teljesebb felismerhetése végett, hogy az ausztriai protestánsok jelenévi zsinatai világosan és kereken kifejezvén azt, hogy az osztrák uj iskolai törvény által, veszélyeztetve látják saját felekezeti iskoláikat, amelyeket pedig mindenesetre fen akarnak tartani: ennélfogva kérik a kormányt, hogy az egyházaik és iskoláik számára adatni szokott államsegély emeltessék kellő magasságra, hogy iskoláikat átalakithassák. — Ami magyar kormányférfiaink és állambölcseink, tudni sem akarnak a felekezeti iskolák állami segélyezéséről. A római katholikus iskoláknak erre valóban nincs szükségök, mert azok létét már biztositotta az állam. De hát a szegény protestáns és görög-keleti iskolákból mi lészen? Ez idő szerént a jó Isten tudja!

Gondoljuk el végre, hogy mig Ausztriában 308,451 protestáns lélek egyházi és iskolai szükségeire együttesen 100 ezer forintot bizonyosan ád évenként az állam, nálunk a mintegy két millió református lélekre, csak 65 ezer forint jut. Micsoda arány ez?!

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár helyrajzi szám: 114.429

14. §. Az autonomia és az országos javadalmaztatás.

Timeo Danaos et dona ferentes! mondák sokan, különösen a közelebbi időkben, midőn az országos javadalmaztatás ügyére gondoltak. Ezen aggodalmat alapnélkülinek mondani egyáltalában nem lehet, mert minden kétségen tul van, hogy lehet oly módja az országos javadalmaztatásnak, történhetik az oly feltétel alatt s oly viszonyok közt, amelyek az egyház önállóságát, szabadságát s léte célja szerénti mozgását s fejlődését egészen vagy nagyrészben semmivé teszik. Gondoljunk például akár egy oly merőben absolut államra, mint amilyen jelenleg a muszka birodalom, akár valami oly schein alkotmányos államra, amelyben a centralizátzió és bürokrátzia élén egy ultramontán szellemü aristokrata kormány áll; — ha már az ily államokban a lelkészek és tanitók valami központi vagy vármegyei, de mindenesetre a kormány hatalma és kezelése alatti pénztárból vennék fizetésöket, lehetetlen, hogy a legrövidebb idő alatt oly lelketlen kormányhivatalnokokká ne aláztatnának, akiknek önállóságról, szabadságról, népről, népjaváról, egyházi és iskolai autonomiáról sat. sejtelmök is alig fogna lenni. Hát ha még az ilyszerü állami javadalmaztatás egyik feltételeül azt kivánná az államkormány, hogy neki az egyházi és iskolai ügyek intézésére rendszeres és tényező befolyása legyen: akkor valóban nagyon közel állana, sőt bizonyos lenne a vész, melyszerént az egyház és iskola a legszerencsétlenebb állami, illetőleg bürokrata institutzióvá aljasittatnék.

Igensok oly módjait lehetne még felemliteni az állam általi javadalmaztatásnak, amelyek az egyházak, iskolák, lelkészek, tanitók önállóságára, szabadságára, egészséges és üdvös hatásu müködésökre csak romboló és vészes hatással lennének.

De abból, hogy mindezek lehetségesek, s különösen a német államokban, épen a protestáns egyházra vonatkozólag is kisebb nagyobb mértékben valóban megtörténtek, még egyáltalában nem következik az, hogy az állam általi javadalmaztatásnak minden módja, minden időben s minden körülmények között kikerülhetet-

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár helyrajzi szám: 114.429

len vészszel jár. Ezt hinni épen olyan hiba lenne, mint az ellenkezőt. Elődeink 1848-ban, követelték az állam általi javadalmaztatást, de az autonomiából egy hajszálnyit sem akartak feláldozni; ők tehát nyilván azt hitték, hogy a kettő összefér. Jelenleg a németföldön, különösen Poroszországban a protestáns theologusok, jogtudósok, lelkészek sat. igenerélyesen s nagy egyetértésel követelik a protestáns egyház államtóli függetlenségét, szabad alkotmányát, de emellett az országos javadalmaztatást folyvást fen akarják tartani, s e tekintetben a poroszországi római katholika egyházra mutatnak, amely már darab idő ólta élvezi az autonomiát együtt az állam általi javadalmaztatással. — Skótziában a mult évi ref. egyházi zsinatokban már igenvilágosan ki lőn fejezve az óhajtás, hogy a szabad egyház szivesen elfogadná az állam általi javadalmaztatást, ha szabadságát megtarthatná; a presbyteri államegyház pedig bármely percben szabadulni szeretne az állam és a pátronátus nyügeitől, de emellett a javadalmazást meg akarná tartani; s általános a remény, hogy a szétszakadozott skót reformátusok, ily alapokon egyesülni fognak. — A zürichi szabad müvelt és demokrata köztársaság alkotmányos alaptörvényei között tárgyunkra vonatkozólag e következő pontok találhatók: „A hit, kultus és tanszabadság biztosittatik. A polgári jogok és kötelességek függetlenek a hitvallástól. Gyülekezetek, társulatok és egyesek irányában minden kényszerités ki van zárva. Az evangelikus államegyház és a többi egyházi társulatok kultusügyeiket önállólag intézik az állam főfelügyelete alatt. Az államegyház szervezetét a törvény határozza meg; de a lelkiösmeret kényszeritésének teljes kizárásával. Az állam az egyházi szükségek fedezésére nézve, ezentul is teljesiti amit eddig teljesitett“ sat. Zürichben tehát a szabad egyház a szabad államban akként létesül s él és fejlődik, hogy bár a ref. egyház, melyhez még ma is mintegy 95 századrésze tartozik a lakosságnak, Zwingli korától fogva valódi államegyház; mindamellett állam és egyház meglehetős békében éltek, s ma sem óhajtanak oly különszakadást, hogy egyik többé semmit ne gondoljon a másikkal. Szabad legyen még egy kitünő tudományos tekintélyre hivatkoznom ez ügyben. Ahrens az ál-

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár helyrajzi szám: 114.429

lamtudományok egyik rendes tanára a lipcsei egyetemben, emellett különösen a természeti jogban, vagy jogbölcseletben irodalmi téren is elismert tekintély, természetjogi kézi könyvének legujabb kiadásában tárgyunkra vonatkozólag ezeket mondja a többek közt: „Az ujabb időkben minden mélyreható vizsgálódás elösmerte annak szükséget, miszerént az állam ösmerje feladatának minden társadalmi életcélok előmozditását; azon út és mód azonban, amely szerént ezen előmozditásnak történnie kell, ezideig még nincs kellően megállapitva.“ Később, ezen tétel alapján ezt mondja tárgyunkra vonatkozólag: Azon fontos és nagyon vitatott kérdésre, hogy vajjon az állam, az elösmert nyilvános vallásfelekezetek lelkészeit fizesse-é avagy nem, az egyház és állam közötti szabályszerü organikus viszony szempontjából és a státus gyámolitási feladatáról felállitott alapelvek szerént igenlőleg, helybenhagyólag kell felelni. A vallás egyetemes társadalmi érdek, amelyet nem kell csupán a privát érdekektől tenni függővé. Az állam azonban, itt is csak kiegyenlitőleg segéljen. A kiindulási pont ismét az egyes gyülekezet, amelynek saját vagyonából, vagy kivetés utján fedeznie kell az egyházi szükségeket, ugy azonban, hogy szükség esetében a polgári községtől segitséget nyerjen. Az államhatalom csak a végső ponton adjon kiegyenlitő pótlékot, s különösen az egyetemes tanintézetek szükségeit fedezze.“ Ismét: „ha az állam és egyház között szabályszerü, rendes viszony van, akkor az állam, akár mint központi hatalom, akár mint tartomány vagy község, kiegészitő segélylyel tartozik járulni a különböző hitfelekezetü lelkészek fizetéséhez, hogy azok jövedelmét ne tegye egészen az egyes emberek ingadozó szükségeitől és indifferentizmusától függővé.“ Még több érdekes pontot is idézhetnék Ahrenstől, de csak azt jegyzem még meg, hogy ő egyáltalában nem vallja azon szerencsétlen tant, hogy ha az állám fizet vagy segéll, tehát az állam, vagyis az államkormány legyen az ur; sőtinkább ő azt tanitja, hogy az állam tisztelni tartozik a különböző élet- és müvelődési körök autonomiáját. „Az autonomia ezen jogát, az államtudomány eddigelé csaknem egészen mellőzte, a gyakorlati életben azonban, mindinkább-inkább ugy ösmerik azt el, mint az államhoz intézendő legfőbb köve-

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár helyrajzi szám: 114.429

telést. Önálló lét, öncselekvés, önkormányzat, a becsülete és joga minden egyénnek és minden életkörnek.“ [1])

Nálunk magyarországiaknál pedig, ahol a protestáns egyház és iskolák létét és szabadságát a legszentebb kötések biztositják, ahol nem egyszer a haza önállósága és alkotmánya is, — mint ez, országgyülésileg elösmertetett, — a protestántizmusnak köszönhette haláltóli megmentését, ahol a hazai tudományosság, irodalom és népmüveltség ügyének is oly kitünő szolgálatokat tett a protestántizmus; — nálunk mondom, oly politika müködését látni, amely a protestáns iskolákat csak azért, mert autonomok és protestánsok akarnak maradni, azaz tehát mert létökhöz ragaszkodnak, községi és állami vagyonból rendszeresen segélni és gyámolitani egyáltalában nem akarja, mig a katholikus autonomia, vagyis előjogos állami javadalmaztatás ügyét ugyancsak védi és promóveálja, — valóban nem mindennapi keserüség.

Nem az ellen van nekünk protestánsoknak panaszunk, hogy az állam vette át az iskolaügy feletti törvényhozás és kormányzás jogát, hanem az ellen, hogy ezen jogokat akként gyakorolta és gyakorolja, hogy mig az állam omnipotentziája, a centralizátzió, bürokrátzia és római katholicizmus érdekei titkon vagy nyilván oly kitünőleg kegyeltetnek, addig a szabadság, a községi és megyei autonomia szintugy, mint a protestánsok legszentebb érdekei és törvényes autonomiája, kellő figyelemben és kiméletben egyáltalában nem részesülnek. Nem hierarchia, nem obskurántizmus, nem türelmetlenség s más efélék, hanem öszinte tiszta demokrátzia, evangyéliomi protestáns vallásosság, folytonosan haladó józan népmüveltség s szabadság, egyenlőség és testvériség az egyházi és iskolai ügy mezején is az, amit mi óhajtunk, habár semmiféle egyéni vagy párttekintély és frázisok járszalagain vakon lépdelni nem akarunk is. [2])

---

[1]) Ahrens. Naturrecht oder Philosophie des Rechtes und des Staates. Wien. 1870—71. 1—2. kötet. II. 290, 293, 300, 490, 499. sat.

[2]) Nagyon méltó vólna az illetők figyelmére Ahrens-nek épen az elemi iskolaügyre vonatkozó nézete is, II. 506. Ő azt mondja a többek közt, hogy azon esetben, ha valamely községben több hitfelekezetü

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár helyrajzi szám: 114.429

15. §. A magyar protestáns egyháznak erélyesen követelnie kellene az országos forrásból való rendszeres és kielégitő javadalmaztatást.

Igenis, követelnie kellene e javadalmaztatást, nemcsak azért, mert ehez természeti, történeti és folyvást fenálló pozitiv törvényes joga van, s mert e javadalmaztatás mellett bizton fenállhatna az autonomia is; hanem követelnie kellene azt saját léte és java iránti kötelességből, mert nagy szegénysége miatti rendkivüli elmaradottságának vészes nyügeiből másképen kiszabadulni nem képes. A protestáns egyháznak, az országos javadalmaztatásra égető életszüksége van.

Lelkészeink és tanitóink tetemes nagyrészének, oly nyomorult csekély fizetése van, hogy a mai időben egy jóravaló kocsisnak, béresnek vagy gyármunkásnak kedvezőbb helyzete van anyagi tekintetben, mint sok magyar protestáns papnak s tanitónak. Még az oly, ugynevezett fényesebb és nagyobb helyeken is, amelyeken a fizetés nagyrésze készpénzből áll, a változott piaci és kereskedelmi viszonyok között, s a folytonos drágaság miatt oly csekély értékü az, hogy abból ugyan egy családot tisztességesen

---

iskolás gyermekek vannak, tanitó azonban csak egy lehet, nem azáltal kell segiteni a dolgon, hogy vallástalan, vagy legalább hitfelekezeti jellem nélküli tiszta községi iskola állittassék, hanem minden kivánatok és viszonyok igazságos figyelembe vételével kell a kérdést mególdani. Azt azonban, hogy az iskolai oktatás vallásnélküli legyen, épen nem kell megengedni; mert a vallás lényeges alkatrésze a teljes emberi müveltségnek, melyhez a gyermeknek meg nem csorbitható teljes joga van. Ámde a vallásoktatás, különösen az alsóbb fokokon konfesszió nélküli nem lehet, mert itt, miként általában a pozitivnak, ugy különösen a pozitiv hitnek kell alkotni a tanitó számára az állandó támpontot. A más hitvalláshoz tartozó kisebbségnek csak azon joga van, hogy gyermekeit a tulajdonképeni vallásoktatástól elvonja, és a vallásra külön tanitó vagy lelkésze által tanittatja" sat. Igy gondolkozik, mint annak idejében láttuk, korunk másik nagy államtudósa Mohl Róbert is. Ám állitson, vagy állittasson az állam a községek által iskolákat, de hitfelekezetieket a tényleges többség szerént, ugy amint ez, több államokban gyakorlatban is van. Ekkor hisszük, hogy mindjárt nem lesz anyi panasz. A protestánsok, amiatt sem fognának lármát ütni, ha az állam jónak látná a papokat a községi iskolákból és azok hatóságaiból egészen kizárni.

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár helyrajzi szám: 114.429

fentartani, gyermekeket nevelni, s emellett még a tudományok óltárán is áldozni, alig lehetséges. Ennélfegva nem csuda, ha a protestáns lelkészek és tanárok egyrésze, az egyház és a tudomány nagy kárára, szenvedélyesen gazdálkodásra adta magát, mert jól tudja, hogy különben özvegyeit s árváit nyomorban kellene hagynia. Nem csuda viszont, ha a legkitünőbb helyek lelkészei közül is, oly kevesen élhetnek a tudományoknak, s valóban megdöbbentő, ha tudja az ember, hogy a müvelt külföldről mily csekély számu theologiai és növeléstani mű jő be hazánkba, magyar prot. lelkészek számára; pedig ezek nélkül, a nevezett tudományok mezején, még a középszerü tájékozottság is lehetetlen. Ennek is egyik oka bizonynyal a szegénység. Ma is áll az, amit Horátz énekelt:

Magnum pauperies opprobrium, jubet
Quidvis et facere et pati,
Virtutisque viam deserit arduae. —

F ő i s k o l á i n k b ó l a lelkészi és tanitói pályára készülő ifjak közül sokan hiányos képzettséggel lépnek ki; s ugylátszik, mahólnap megérjük, hogy azon főiskolákból, melyeket pedig az egyház alapitott és tart fen, a jelesebb tehetségü és készületü ifjak lelkészi, tanári és tanitói pályára épen nem vállalkoznak, hanem mennek más pályákra, ahol nem kevés esetben, egyháziránti részvétlenségök s indifferentizmusok által ellene dolgoznak azon egyház javának, amely öket táplálta s nevelte. Mindezen bajokon hatályosan segiteni nem lehet ugy, hogy a tanitók, lelkészek és tanárok fizetése oly tisztességes pontra fel ne emeltessék, amilyenen az a müvelt államokban van, s hogy főiskoláinkban s gymnáziumainkban a tanszékek s tanárok száma a tudományok mai állásának, a tanitványok számának s a tanitás sikerének kivánatához képest ne szaporittassék. Ámde mindezekhez pénz kellene.

Nincsen tudományos theologiai és növeléstani irodalmunk. Az, hogy irodalmi termékeink tetemes nagyrésze prédikátzió, könyörgéses könyv s olyan amilyen iskolai kézi könyvecskék, — inkább szomoritó és bosszantó mint örvendetes, mert ez általában minden nemzet egyházi és iskolai irodalmában a kezdetlegesség állapotját mutatja, és mert mi jelenleg még e ponton is vagy szolgai utánzók, vagy naturalisták s aféle ezermesterek vagyunk. Van-

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár helyrajzi szám: 114.429

nak az említett mezőkön, éspedig nem csekély számmal oly irodalmi termékeink, amelyek azt mutatják, hogy nálunk a közönséges istenitiszteletre rendeltetett könyörgés és egyházi beszéd is, oly egyéni expektorátzió és szónoki produktzió, amelyet semmi felsőbb elv és törvény nem szabályoz. Nem most mondom először, többizben nyilvánitottam már, hogy a magyarországi protestáns theologiai irodalom a XVI-dik és XVII-dik századokban, amidőn t. i. azt a klérus és klerikalis osztrák kormány cenzurája fojtogatni el nem kezdette, a kor kivánataihoz képest különösen dogmatikai, polémikai és exegetikai művekben akár a számot, akár a tartalmat tekintsük, gazdagabb és erősebb vólt, s emellett az európai szinvonalhoz is közelebb állott mint most. Hát saját magyar protestáns egyháztörténelmünk ügye hogy áll? Magoknak az elődök által megirt kész történelmi műveknek, a reánk maradt nagyfontosságu s forrásértékü okmányoknak közrebocsátásához s kiadásához valódi vértanui elszántság és áldozatkészség kell, s még akkor is alig akad ember, aki az ily áldozatra legalább részvéttel tekintsen. Ha az angolok magyar bibliával, a skótok népszerü vallásos olvasmányokkal el nem látnának bennünket, nem tudom, hogy magunk mire tudnánk menni e téren? — A magyar római katholikus olvasó közönség számára ez időszerént összesen 16 római katholikus jellegü közlöny, azaz napi lap s folyóirat áll fen, melyek közül némelyik már több évvel ezelőtt megszilárdult s igennagy körben szét van terjedve. A Szent István és Szent László társulatok hatalmas tevékenységet fejtenek ki, s ez időszerént biztosan mondhatjuk, hogy a magyar nép, ha nem egészen is, de kitünő mértékben vagy római katholikus, vagy nihilista szellemü olvasmányokkal van ellátva. Hasonlitva pedig a hazai római katholikus magyar irodalmat a protestánshoz, hitem szerént állithatjuk, hogy az összesen több mint 7 és fél millió római, görög és örmény katholikus közt magyar ajku s olvasni tudó ember nincs több, mint a három milliót kevéssel haladó ágostai és helvéthitvallásuak között. És ha ez igy van: kérdés, mi az oka, hogy mi, alig megmondható csekély ponton, szégyenitőleg el vagyunk maradva római katholikus hazánkfiaitól? A fő, de nem egyedüli ok, bizonyo-

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár helyrajzi szám: 114.429

san szegénységünkben van. De nem lehet tagadni hanyagságunkat és részvétlenségünket sem; elanyira, hogy én nem tudom melyik nagyobb fájdalom, az-e, hogy enyire el vagyunk maradva, vagy az, hogy ezzel talán már nem gondol senki sem?[1])

Lehetetlen aggodalom nélkül látnunk azt is, hogy az igenszép és nemes hivatásu nev. az egyház belerejének gyarapitására s a lelkészi és tanitóikar müvelődésének vezérletére, erkölcsi jellemének megóvására és szilárditására rendelt szuperintendensi és esperesti hivatalok, az állami viszonyok nyommasztó hatalmánál fogva, már 1848 után csakhamar valódi bürokrátikus intézetekké lettenek. S mig ezeknek most, csaknem naponként levelezniök kell a kormánynyal és a kormány miatt, s mig a numerusok, paragraphusok s hivatalos levelezések száma özön és légió: addig évtizedek telnek el, mig az összes magyar reformált egyház mezejéről hirt hallunk valahonnan afelől, hogy lelkészi értekezlet tartatott, melyet már külföldön a protestáns lelkészek évenként rendesen tartani szoktak, s tartaniok is kell mindazon protestáns lelkészeknek, kik rendeltetésöket kellően felfogták s nyommasztó szegénységgel sujtolva nincsenek.

Általában a protestántizmus nem valami gépies intézmény, hanem oly lélek és élet vólna, amelynek rendeltetése, áthatni és vezérleni az egyéni, családi és társadalmi életet minden rétegeiben, ugy, amint ezt, a föld több müvelt országaiban valóban tette és teszi. Evégre azonban anyagi eszközök is szükségesek, mégpedig mulhatatlanul. Legyenek bár a protestáns egyház jogai, száz meg száz paragraphusokban a leghatározottabban biztositva, mindez semmitsem ér, ha nem lesz az államtól rendszeres erkölcsi és anyagi pártfogoltatása, amely nélkül léte célja felé, csak igennehezen közeledhetik. „Das Recht ohne Macht ist Ohnmacht," mondja Trendelenburg, a berlini egyetem egyik bölcsészeti tanára, s ha soha ő vagy más nem mondaná is, minden kétségen tul van az, épen a magyar protestáns egyházra tekintve is,

[1]) Külföldi közleményekből vólt alkalmam tudomást szerezni arról, hogy pl. az osztrák-magyar birodalombeli protestáns szlávok s görög-keleti románok egyházi irodalma jobb lábon áll mint a miénk.

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár helyrajzi szám: 114.429

hogy a jog magában, erő vagy tehetség nélkül, nem egyéb mint tehetetlenség, folytonos elaléltság.

Az áldozatra mindenkor kész dicső pátronusok korszaka elmult. Csak igenritkán tünnek fel egyes esetek, melyek a letünt jobb időkre emlékeztetnek. Apparent rari nantes in gurgite vasto. A nép adózási képessége ki van meritve, emellett bizonyos sötét desperátzio, elfásultság tartja folytonos zsibbadtságban különösen a tiszta magyar népet. Ha az állam rendszeres és kielégitő, s az autonomiát nem veszélyeztető erkölcsi és anyagi pártfogása a magyar protestáns egyháznak segitségére nem jő, akkor ennek élete nem egyéb, mint oly nyomorult tengődés, amely nagyon alkalmas lesz arra, hogy felette, az állam által tulkegyelt és hizlalt ultramontanizmus egész kedvteléssel üzhesse gunyos játékát.

16. §. A jövőre való kilátások.

Végül, mintegy akaratunk ellenére is, önként feltünik a kérdés, hogy a magyar protestáns egyház azon jogos igényeire nézve, amelyek körül vizsgálódásaink forogtak, vajjon mit várhatunk a jövőtől? Meggyőződésem szerént épen semmi jót, mert mind hazánknak, mindezzel együtt Ausztriának sorsát folyvást azon hagyományos politika vezeti, melynek rögeszméje, meggyőződése az, hogy a szétomlás magvait magában hordozó birodalom legfőbb összetartó kapcsa nem más, mint a római katholicizmus, illetőleg a klérus. Ezt kell tehát kegyelni és erősiteni; a protestántizmust pedig gyengiteni s folyvást a tehetetlenség pontján tartani.

Ne gondolja a tisztelt olvasó, hogy csak egyedül én látom ily sötét szinben a jelent és jövőt. A müvelt külföldön, különösen a protestáns németek s angolok jól tudják azt, hogy mily politika uralkodik mi felettünk, s hogy nálunk a napisajtó nagy többsége is, akarva nem akarva a római katholicizmus malmára hajtja a vizet, a protestántizmus értékét s jogait pedig részint ignorálja, részint ostromolja és pusztitja.

Az „Unsere Zeit“ cimü igentekintélyes külföldi tudományos folyóiratnak jelenévi 9-dik füzetében, épen egyik főtárgyunkra a katholikus autonomiára, s a kormánynak ahoz való vi-

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár helyrajzi szám: 114.429

szonyára vonatkozólag a többek közt, következő tartalmu sorok állanak: „A katholikus kongresszus által kidolgozott választási törvények egészen a klérus érdekei szerént alkottattak, minthogy Eötvös, a kongresszus szervezetére sat. vonatkozó szabályokat Simor primással dolgoztatta ki. Ezen testület tehát az egyházi autonomiának, a vallási és tanulmányi alapok jogi természetének nagy és döntő kérdéseit, miként magától érthető, egészen az ultramontanizmus szellemében óldotta meg. Amit a konkordátum és Thun, a leggonoszabb időkben ki nem vihettek, azt a katholikus autonomia és Eötvös könnyü játékkal megnyerték! Még Schmerling idejében is, a különben nyomorult Reichsratnak az vólt első feladata, hogy legalább gátat vessen az egyház ezutáni tulkapásainak, s im a souverain magyarországgyülésnek nem vólt sietősebb teendője mint az, hogy átadja a püspököknek mindazt, amihez még a konkordatum szerént is, csak elméletben vólt joguk a főpapoknak. A mindenható klérus aztán, felruházva ezen óriási hatalommal és pénzerővel s tudva egyszersmind azt is, hogy a deákisták többsége az országgyülésen, egyenesen az ő teremtménye, csak vállvonitva nézhette a képviselőházban azon papir törvények gyártását, amelyek a vallási jogegyenlőséget prédikálták. S már nem valódi izetlen dolog vólt-e, a merev ultramontán püspököknek átadni előbb a kolosszális gazdag egyházi és iskolai vagyonokat, tehát a vallás és közoktatás mezején való hatás minden eszközeit, s nyomban azután proklamálni a legkorlátlanabb lelkiösmeret-szabadságot és az iskolák hitvallásnélküliségét? Valóban ez történt pedig meg. Az egyházi és iskolai vagyonok a püspökök, vagyis amint a dolgok Rómában a koncilium s Beckx páter mindenhatósága idejében állottak, a jezsuiták kezeiben valának már, s csak ekkor éljeneztek aztán az országgyülésen Majthényinak, midőn az, post festum azt kérdezte, hogy a kormány a fenálló törvények ellenére miért bocsátotta be Magyarországba Loyola tanitványait?“ ... „A közoktatási pénzalapot előbb átadta a kongresszus a klérusnak, s azután határozták el az országgyülésen, hogy Eötvös miniszternek iskolai célokra

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár helyrajzi szám: 114.429

financialis tekintetben teljhatalom adassék, de az államnak mindemellett se legyen szabad *felekezeti iskolákat gyámolitani*" sat. sat.

Bármily erőfeszitéssel küzdjenek is tehát több derék férfiaink, mint pl. Ghiczy Kálmán, Mocsáry és mások az ugynevezett katholikus autonomia törekvései ellen, s bármiként csipdesse is a sajtó és a közvélemény a klérust: az már több mint valószinü, hogy a klérus és a római katholika egyház számára a most kezei között lévő roppant javak és javadalmak immár biztositva vannak, és a mostani országgyülési többség, liberalizmusának hősi bátorságával kész szivvel és kérlelhetlenül megszavazza ezt.

Gondoljuk el még, hogy ha a konkordatum értelmében, — amely nem halt meg csak aluszik, sőt ha meghal is, más név alatt bizonyosan élni fog, mint a jézsuiták, — a római katholika egyháznak korlátlan vagyonszerzési joga lesz: hova fog ez vezetni? Igenkönnyen oda, hogy néhány évtized mulva az ország nagyrészének birtokosa egyenesen a római katholika egyház leend. Ekkor lesz aztán hazánk valódi regnum marianum. A tudomány, irodalom, a közoktatás és az életre s jövőre hatás más mezején is, ki fogja ekkor a versenyt kibirni a klérussal?!

Miután pedig a római katholicizmus és a klérus, mivóltánál fogva türelmetlen és prozelytenmacher s a téritést közvetve és közvetlenül hatalmas eszközökkel rendszeresen üzi: épen nem lehetetlen, hogy nemcsak a szegény nép, de a müveltek és vagyonosok köréből is sokan fognak a római katholicizmus bóldogitó karjai közé dőlni. Azt is régen megjegyzették már, hogy Ausztriában azon *protestáns* főurak és nemesek is, akik az itt uralkodó kormánypolitikával értenek egyet, nem szeretik saját vallásukat, mert revolutionairnak tartják azt.[1]) Igy tehát nem fog az majd a ritkaságok és lehetetlenségek közé tartozni, hogy pl. egyik vagy másik protestáns főur vagy épen egyházi főember, ott fog süvegelni az urnapi ünnepélyes körmenetben. sat. sat.

---

[1]) Die Politik des Hauses Oesterreich Deutschland und dem protestantismus gegenüber. Göttingen. 1852 Ezen igentanulságos s minden tekintetben érdekes könyvet nagyon ajánlom a tisztelt olvasók figyelmébe.

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár helyrajzi szám: 114.429

Valóban azt mondanám, hogy difficile sőt impossibile est satyram non scribere, ha a tárgy és az ügy amelyről szólok, reánk nézve oly elszomoritó nem vólna. De igy is bocsáss meg tisztelt olvasó, ha néha-néha e művem folyamán egykissé ingerült valék. Nekem ezt kikerülnöm lehetetlen vólt.

Oh vajha egyházunk és iskoláink főnökei, sőt minden kicsinyei és nagyjai, kellően éreznék a balsorsot és vészt, mely a magyar protestáns egyházat fenyegeti!

„Ki könyörül terajtad Jeruzsálem; ki vigasztal meg tégedet; ki mozdul ki csak helyéből is, aki tudakozódnék a te állapotod felöl.“

Dixi et salvavi animam meam!

Révész Imre.

II.

A genfi reformátzió-csarnok előljáróinak levele, a tiszántuli ref. egyházkerület főnökeihez s Magyarország minden reformált vallásu gyülekezeteihez.

Genf. Junius 20. 1871.

Tisztelendő Révész Bálint superintendens és Gróf Dégenfeld Schomberg Imre uraknak, mint az 1871. aprilisi tiszántuli egyházkerületi gyülés elnökeinek, — és Magyarország minden reformált egyházainak.

Uraink és igentisztelt testvéreink!

Nehéz lenne kifejeznünk azon örömöt, melyet 1871. april 20-dikán kelt becses és tiszteletreméltó levelök okozott nekünk. A keresztyén közösség minden tanujele nagy becsesel bir előttünk, de az önöktől hozzánk juttatott tanubizonyság, érkezve — egy keleti Európában, a félhóld birodalmától nem messze lévő országból, melylyel felette kevés érülközésünk vólt, kettős sőt hármas értékkel bir reánk nézve. Hálával telve mondjuk azért, hogy Istentől a mi Atyánktól Jézus Krisztustól a mi Urunktól kegyelem, irgalom, békeség bőségesen adassanak önöknek.

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár helyrajzi szám: 114.429

Azonban Uraink és tisztelt testvéreink, még egy más érzelem is vegyül örömünkbe; — levelök olvastakor azon meggyőzódésre jutottunk, hogy részint nálunk, részint az általunk végzett munkáról, önök felette magas mérvüleg gondolkodnak; amire pedig mi méltók nem vagyunk. Gyarló keresztyének vagyunk mi. A protestáns Genfnek levén bár elég oka amiért hálát adjon Istennek, van sok oka, magára való tekintetből arra is, hogy megalázza magát és kérje az Urtól hite, szeretete és ereje növelését s megőrizni azt, a Megváltónak az efézusi egyházhoz intézett szózata szerént minden ellen „ami ellenkezik az igaz tudománynyal."

Levelökben hálát adnak Önök azért, hogy Isten, három századdal ezelőtt egy valódi apostoli férfiut külde Kálvin személyében, ki az Isten igéjét eredeti tisztaságában hirdeté. Örvendünk Uraink, hogy Isten egy szolgája felől, akit többen nagyon is félreismertek, Önöket e bizonyságot tenni látjuk. Magára vonta ő hajdan százada tiszteletét. Sokan legjelesebb kortársai közül, még a római katholikusok sorában is, jobban becsülték e nagy embert, mint közönségesen napjainkban, s e tekintetben azok, egy értelemben vóltak önökkel. A hires Pasquier István francia országgyülési tag 1588-ban, őt „a szentirás könyvében csudálatosan jártas és azzal táplálkozott embernek" nevezé. Montluc valenci püspök „a világ legnagyobb theologusának tartotta őt." De Thou történetiró „lángeszü és csudálatos ékesszólásu férfiunak" nevezte őt. Mignet ur a francia akadémia tagja, korunk nagy történetiróinak egyike, elösmeri, hogy Kálvin „igen erőteljes szellemü, hatalmas logikáju, legtisztább, legrendszeresebb és legdöntőbb észtehetségü egyén." Végre Nisard ur, az ő francia irodalom történetében igy jellemzi: „Kálvin, mint nagy iró kezeli a keresztyén bölcsészet minden kérdéseit. A legmagasztosabb irókkal egy szinvonalon áll az Istenről nagy gondolataiban, melyeknek kifejezésében elérte, de felyül nem multa őt Bossuet."

Ha a római községhez tartozó irók igy beszéltek, mit ne mondanánk mi, kik magunkra és családainkra vonatkozólag néki köszönhetjük Isten után a legdrágább jókat. Jól tudjuk, hogy neki is, mint minden embernek, vólt része az emberi gyarlóságokban és

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár helyrajzi szám: 114.429

ezt búsan meg is vallotta; de mi tiszteljük őt mint az Isten igéjének hűséges szolgáját, ki a Szentirást igazsággal, mélységgel és páratlan élettel magyarázta, s az ujszövetségi és más szent könyvek feletti magyarázataiban együtt találjuk fel értelmünk számára a világosságot, szívünk számára a megszenteltetést. Mi bámuljuk őt, mint oly tudort, ki keresztyén Institutiójában, a XVI-dik század legnagyobbszerü és legszebb művében, az evangyéliomi hittant csudálandó egyezményben mutatta fel, s oly könyvet irt, mely a biblia után legképesebb az ismeret és kegyesség tökélyére vezérelni. Mi szeretjük őt, mint egyikét a legszivélyesebb barátoknak, a leggyöngédebb férjeknek s megpróbáltatásaiban a legmeghatóbb jellemü atyáknak. Benne egy oly keresztyént ösmerünk, ki szereté a Megváltót, kinek élete a Krisztus vala, ki kész vólt mindent feláldozni, hogy őt követhesse, s rendületlen reménységgel várta annak eljövetelét. Végre mint nagy reformátorról emlékezünk ő róla, ki legyőzhetetlen bátorsággal védelmezte az igazság ügyét, ki érchomlokot szegze a jézsuitizmus támadásai ellen, ugy hogy a történetiró Michelet, ezen szavakat mondhatta, melyeket mi magunk nem mernénk kiejteni: „Európa Genf által mentetett meg.“ Tanitványai által s a lelkészek,- hivők s királyokkal folytatott levelezései által, ő terjesztette az egész keresztyénségben az evangyéliomi elveket, s a népek, melyeknek a világban nagyfontosságuk vólt, vagy van, neki köszönik ennek eredetét, mint pl. a német alföldi államok a XVI-dik században, s később az amérikai egyesült államok, melyeknek előkelői atyjoknak nevezték őt.

Kálvin és az ő szellemi műve emlékére emelt csarnok alkalmából küldék Önök hozzánk üdvözletüket és testvéri egyesülésök tanujelét. Igenis Uraink, szeretjük egyeknek érezni magunkat Önökkel, e nagy reformátor iránt tartozott tiszteletben és hálában. Bár távol Genftől, Önök valóban azok közül valók, kik azon dicsőséges lobogóját lengetik az evangyéliomnak, amelyet ő adott át utódainak. Nem lehet Önök történelmére visszaemlékezni anélkül, hogy mindenütt ott ne találjuk jeleit Önök ragaszkodásának a helvét hitvalláshoz s magához Kálvinhoz. Alig van ország, mely ennek hasonló jeleit mutathatná fel, s válaszunkban

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár helyrajzi szám: 114.429

szeretjük felemliteni az egységnek és testvériségnek néhány tanubizonyságát, melyek keletről jöve, kedvesek a nyugoti keresztyének előtt. Feltaláljuk e bizonyságokat Révai főur s tudós theologus nemes őszinteségében, ki ingadozásba esvén egy elébb követett más felekezet tanaira nézve, fennen vallá 1539-ben a református hitet. Feltaláljuk azokat az önök jeles Dévayjában, ki a nagy, a bámulatra méltó Luther lábainál képződött, — Dévayban, Magyarország reformátorában, ki mindenütt hol megjelent, nemeseket és népet az evangyéliomnak nyert meg, és aki 1543-ban bátran mellé nyilatkozott a helvét egyházak hitének, midőn mások csak később tették azt. Feltaláljuk azokat Tasnádon s Temesvártt egymásután alapitott református hittani tanodákban, azon zsinatban, melyet a magyarok Debrecenben tartottak, ugyanazon városban honnan önök irnak hozzánk, hol ők kész szívvel irták alá a helvét hitvallást, a csengeri nagy zsinatban, hol saját magyar hitvallásukat, a csengeri vallástételt, a miénkkel egybehangzólag szerkeszték. Feltaláljuk azokat azon buzgalomban és örömben, melylyel Eger város lakosai, nemesek és polgárok, lovasok és gyalogok esküt tettek egy — Kálvin valódi evangyéliomi szellemében fogalmazott hitvallásra; azon hitbuzgóságban, melylyel Debrecen s a szomszéd vidéki egyházak hozzájok csatlakoztak; azon szilárdságban, melylyel a tarcali és gönci zsinatok is sorakoztak Helvétzia keresztyén zászlója alá. Mily megható látni a salzburgi börtönből, hova hite miatt záratott, kiszabadult Gerengel Simont, amint hirdeti Sopronban, 1565-ben, áldozó csütörtökön, az evangyéliomi helvét tant oly hatállyal, hogy e hitet elfogadó lakosok száma, ugy áll az azt visszavetőkhöz, mint 30 az egyhez, és hogy egy történetiró mondata szerént „sic et verecundia propemodum esset catholicum dici.“

Ime néhány azon tények közül, melyek jelzik nekünk önök hazája buzgalmát Krisztusnak Európában Kálvin által terjesztett tana iránt; — ime az, melyből önökben testvéreinkre ösmerünk. De engedjék meg felhozni egy vonást, mely örömre hangolja mindazokat, kik mint mi, szeretik a különböző hitvallásu keresztyének közötti egyességet. A lutheránusok és kálvinisták egymás mellett éltek Magyarországban, anélkül, hogy köztök általában hitvallási

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár helyrajzi szám: 114.429

viták lettek vólna. Mily szép látmány különösen 1549-től 1552-ig, hogy a két felekezet közötti viszonyok oly békések és szeretetteljesek valának, miszerént közösen tartottak zsinatokat s hoztak ott közhatározatokat. A helvét hit nyert békés és szelid győzelmet. Ott határozták el pl. hogy ne legyenek óltárok a templomokban, hanem egyszerü asztalok az Urvacsorája kiszolgáltatása végett. Oly időben, midőn más helyeken élesen vitatkoztak; a kálvinisták és lutheránok ezen egyessége szép előkészület vólt, az Evangyéliomi szövetségre, mely korunkban alakult. Köszönet kedves testvéreink e szép példáért, melyet a XVI-dik századtól fogva nyujtának önök a protestáns keresztyén világnak; bár sok követőre találna!

Ámde Uraink s tisztelt testvéreink! nem egyedül az egyház hasonlósága, nem egyedül a reformátor azonsága egyesit bennünket, hanem az Istennek fia, a hatalmas Megváltó Jézus Krisztus. „Itt az ideje — mondá Kálvin, — hogy világosságra hozattassék a Jézus Krisztus dicsősége. Egy eb is megszólal, ha urát megtámadtatni látja, — irá a navarrai királynéhoz; — igengyáva lennék én, ha látván Isten igazságát ily módon megtámadtatva, némán, szótlanul vesztegelnék.“ Kálvin a Krisztussal szemben, nemcsak puszta szolgának nevezi, de még lejebb alázza magát. Ekép mondta ő, mit gyakran ismétle: „én semmi vagyok, a Krisztus minden.“ Ugyanakkor azon mindnyájunkra háruló kötelességre oktat, hogy védelmezzük az isteni igazságot, s minden dicsőséget a Megváltónak tulajdonitsunk. S miért ne hoznók emlékezetünkbe, a mi Reformátzió csarnokunk, közönséges névvel Kálvinium ezen feliratát: „adjuk meg a tiszteletet az Isten félelmében kitünő egyéneknek, de oly feltétellel, hogy az Isten folyvást mindenek felett legyen és a Krisztus vegyen győzedelmet.“ Magasztaljuk tehát Jézus Krisztust, és igazi kálvinisták leendünk. Kálvin magának semmi tiszteletet nem kivánt; azt egészen urának akarta. Ragaszkodjunk mint ő, mindég jobban-jobban Ahoz, akinek testben lett megjelenése avégre, hogy felkeressen és megtartson minket, az isteni szeretetnek legnagyobb csodája; Ahoz, aki ember, hogy megösmerje minden nyomorunkat, de egyszersmind Isten, hogy azokból hatalma-

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár helyrajzi szám: 114.429

san kiszabaditson minket. Örvendezzünk mindnyájan afelett, hogy midőn az emberiség az elkövetett bünök miatt, nem juthatott az örökkévalóság hazájába, Jézus Krisztus, elvégezte halálával a bünérti kiengesztelést, s ekként felnyitá az élet és dicsőség kapuit mindazok előtt, akik őt segitségül hivják Érezzük szivünkben az ő érdemeibe és engesztelő halálába vetett hitnek ujjászülő erejét. Lakozzunk a Krisztusban és ő bennünk lakozik, mi pedig sok gyümölcsöt termendünk.

Alázatosság, szentség, szeretet, keresztyén tevékenység azon gyümölcsök, amelyeknek termésére hivta Jézus Krisztus az ő Választottait. Isten az ő Lelke által, szaporitsa az önök édes magyar hazájában az evangyéliom ezen gyümölcseit! Legyen a magyarok erélydus lelke, isteni fuvallat által, hatalmas eszközzé Kelet ujjászületésére. Legyen önök hazája, mely sokáig vólt vértanuk főlde, a mennyei erő által mindinkább-inkább őszinte hit, igaz világosság, uj élet, szent erkölcsiség, szeretetművek és igaz szabadság hazájává. A Krisztus, a békeség Fejedelme és a dicsőség királya vegyen győzedelmet az egész földön!

Ezen óhajtásunkkal s Önök iránti szeretetünk és tiszteletünk kifejezésével mondjuk magunkat

Igentisztelt uraink

Önök alázatos szolgáinak és testvéreinek

Merle d, Aubigné, Dr. Theol.	Barde Károly, az igazgató tanácselnök.
Demole Emil, lelkész, alelnök.	Lenoir D., pénztárnok.
Lombard Sándor, levéltárnok.	Audeoud Th., jegyző.
De Morsier Jenő, mérnök.	Perrot Miksa,
Filliol G.,	Goudet J., ügyvéd.
Eymayer, lelkész.	P. H.

A pecsét körirata: Salle de la reformátion. Geneve. (A reformátzió csarnoka, Genf.) Középen felül: sugárzó nap, ennek központján I. H. S. (Jesus hominum Salvator); ezalatt jobbról koronás sasfő és szárnyhegy, balról egy kulcs vége; (Genf cimerének felső része) ezek alatt nyitott könyv: Sainte Bible. Végre ez alatt: Post tenebras lux. (Genf régi jelszava.)

Fogalmazta e levelet a világhirü jeles egyházi történetiró Merle d'Aubigné; franciából magyarra fordította Balogh Ferenc debreceni ref. főiskolai hittanár.

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár helyrajzi szám: 114.429

TÁRCA.

1.

Az egyházi reform embereihez.

Ugy vettem észre, hogy azok, kik mai nap a Reformátió reformját sürgetik, két dologgal nincsenek tisztában.

Elsőben azzal: vajjon a Protestantizmus eddigi alakjában mególdotta-e már missióját?

Másodszor, minő alapon lehet és kell a reformot sürgetni.

Az elsőt illetőleg nagyon örülnék, ha már mind a Protestantizmus jelen egyházi alakjában teljesen bevégezte vólna missióját, mint a főnek vallása, s a szabad egyéniség teremtője, mind pedig a római katholicismus is, mint a szívnek, s tekintélynek vallása bevégezte vólna a magáét, s a keresztyén elv immár Jánosnál a kedély keresztyénségében keresné együttesen élete magasabb lendületét, s lefoglalná az egész embert; mert csak ez lehet legmagasabb célja.

De hát a reform emberei e harmadik életfejlés phasisa felé gravitálnak-e? János keresztyénségét akarják-e megvalósitani, lévén a szeretet az egyetlen összeolvasztó principium?

Bocsássanak meg az illetők, ha azt mondom, hogy a felséges jánosvonásokat a reform zászlóhordozóin még nem fedezhettük fel. Azon legyenek mindenekelőtt, hogy e jellemvonásokat felismerhessük. Addig pedig, mivel ez jó időbe fog kerülni, lelkiösmereti dolgokban bizalmunkat az első lármakiáltónak oda nem vethetvén, engedjék meg, hogy a Reformátió egyháza maradjon jelen alakjában; mivel csak ezen alakjában lehet egyedül ama biztos rév, amelybe a Rómától elriasztott lelkek is nyugodtan bevitorlázhatnak. Senkisem fog nyugodtan bemehetni egy oly intézménybe, hol többé semmisem bizonyos, melynek alapköveit saját lakói szedegetik ki. Ez csak egyik, a humanisticus indok. A léleknek, ha magát meg nem nyugtathatja az egyik életgöncölén, a vallásos érzelemben, másik göncöle felé kell fordulni, a vallásos észhez. De az észnek önbizonyosnak kell lenni, ha másokat biztositani akar! Nincs szerencsétlenebb gondolat, mint épen akkor, midőn a papuralmi egyház magát lehetetlenné tenni törekszik, döntögetni az evangyéliom egyházának falait, s kigyót békát kiáltani azon házra, melyben a világ legszebb három százada, az emberiség óriási haladásával, s gazdag történelmével megfért.

Továbbá meggondolták-é a reform emberei: hogy vajjon van-e már egy szilárd középpont, mely a bibliai exegeticus tudomány alapján

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár helyrajzi szám: 114.429

keletkezve ugy a merev egyháziságnak, mint a merev ujitásnak arcot fordithatna, s a kivánt egészséges életfejlést lehetősitené?

Ha valahol épen Magyarországban a legkevesebb hajlammal találkozunk az exegeticai tudományosság iránt. Hiányozván ezen alap, józanon komoly reformokról nem is beszélhetünk.

Vagy talán azon alap nélkül is lehetséges a reform? Dulás, rombolás igen, de egészséges reform, mely életfejlemül vólna tekinthető, soha. Innen következik a második kérdés:

Minő alapon lehet és kell a reformot sürgetni?

„Határozottan és kizárólag bibliai alapon!"

Itt most már az a kérdés: Mi a Biblia? A reform emberei igyekezzenek minket e tárgyban megnyugtatni, ha célt akarnak.

Ha azon destructiv kritikát, mely a reformerek iskolájában talált szópadra, tekintjük: a Biblia megszünt fons et regula fidei, hitalap, életirányzó könyv lenni. Nincs többé benne semmi biztosság. Emberi mű csupán, semmiben sem különb a megrótt hagyománynál! Mert ugyan mit akar egyik ember a másiknak imponálni, lelkiösmeretére ülni, lelkére rendszert erőszakolni? Ha a Biblia emberi mű, nincs semmi joga lelkiösmeretünkhöz, s állitásainak nincs semmi megnyugtató garantiája. Egyéni minden, az okmány és a hatás. Semmi tárgyias bizonyság. Hit az emberbe, az Isten szellemi önközlő munkásságának hite helyett. Hová leszünk igy, ha az Istent kiszoritjuk saját szentélyéből, hólt s magát többé nem közölhető szellemé, vagy planc csupa elvont eszmévé tesszük, s mig az ember lármát üthet, s közölheti sophismáit, az Isten ne szóljon semmit, ne közöljön semmit? Legyen hólt szellem és mégis Isten! Ne csináljon az Isten történelmet a világházban, elégedjék meg azon történelemmel, melyet mi csinálunk. Óh ez igen épületes történelem! Vele meg is elégedhetik Vogtnak minden embere!

A Biblia vagy biztos és szent kijelentéseket tartalmazó könyv, vagy semmi! Ne beszéljünk többé felőle. Merő régiség, a multhoz tartozik csupán. De már én azután nem akarok oly szép jövőbe bemenni, hol egy hólt világszellem alszik a világ thronán, teljes nyugalomba helyezve fellázadt gyermekei által. — Nekem már élő (tehát cselekvő) személyes (tehát öntudatos) Isten kell. Legyen több, hatalmasabb, biztosabb, mint a földi ember. Absolut szellem, és személyesség lehet csak az emberiség igaz Istene; mert már hijába, nem birom elhinni, hogy az ember Darwin ős majmának fajzata, vagy valamely ős sejtnek rovara! Ennyi önmegtagadó hitem, mint amenyit e modern igazság követel, nincs!! Nem is biztathatom az uj igazság embereit azzal, hogy magamat enyire megtagadhassam. — —

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár helyrajzi szám: 114.429

Biztositsátok tehát mindenekelőtt a Biblia hitelét. „A népek könyve az, mint Göthe mondá. Isteni sanctiokat tartalmaz. Mindent biztosit. Minden lelket irányoz, emel, megnyugtat. A multban teremtett egy társadalmat, melyet nem buktathatott meg idáig még a nemzet feloszlása sem (zsidóság) s egymást, melyen még a pokol kapui sem fognak diadalmoskodni!

Ha ma, kezeitekben, a Biblián nyugvó Reformátió társadalma nem teremtésképes, ki az oka? Avagy nem azok-é, kik a Bibliából kiüzik az Istennek lelkét, az egyháztársadalomból annak éltető lelkét, a hitet e szent könyvekbe. Apáitok e szent könyvvel kezökben, két század véres ellenszenve között képesek vóltak magokat megteremteni, s fejleszteni, s oly intézményeket hozni létre, melyek előtt kegyelettel hajlik meg az emlékezet, de amelyek a ti kezeitekben egymásután összecsnek. Méltán sürgethettek reformot, de olyat, mely visszaszerezze a régi teremtő erőt az egyháznak.

Ti azt mondjátok, hogy ama könyv egyes részeire nézve az authentia dolgában szenved kifogást; mivel a szerzők nevét nem tudhatni.

De hát emberi név fog-e a szent könyvnek hitelreméltóságot kölcsönözni?

Az igazi szerzőt keresed? A Kanon képző korszak már megmondotta: az az emberiség erkölcsi szellemi világa felett intézkedő Istennek lelke. Ez a szerző! Ezt ismerték szerzőnek a Kanon képző korszak vallásos emberei, akik midőn a notha s apokryph irodalmat megtudták különböztetni a kánonostól, bizonyságot tettek afelől, hogy komolyan s lelkiösmeretesen jártak el. A kánonosság e könyvek garantiája és nem a cimszerüség. Azaz azon koruság és azon szellemüség az axiopistia alapja, és nem az emberi név.

Azt mondjátok: haladni kell minden teren, ez a fő élettörvény?

Ki tiltja ezt? Haladjatok, emeljétek fel a saisfátyolt az igazság arcáról, de az igazságot hagyjátok ott szentélyében.

Haladjatok, de a hitélet terén a célfelé csak a bibliai alapon lehet haladni. Általában kivánatos vólna, ha ti nem anyira a Bibliát igyekeznétek oda idomitani saját lelkeitekhez, s belőle egy modern palástot szabni a kor változó szellemére, hanem talán jobb vólna, ha lelkeiteket idomitanátok egy kissé a Biblia szelleméhez. Egy kis önmegtagadás itt egyáltalában nem hátrányos dolog.

Vagy talán ti már bevégeztétek e nagy munkát? Ugy hát menjetek tovább, mi nekünk a nagy többségnek az a bajunk van, hogy eddig minden jóakaratunk mellett sem sikerült lelkeinket e drága könyv áldott szelleméhez idomitani.

Menjetek alakitsatok ti egy uj Siont ti bóldog szentek! minket

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár helyrajzi szám: 114.429

hagyjatok a régi gyepük között, hol még elég dolgunk, elég végezni valónk van. Mi nagyon gyarlók vagyunk, nem birunk titeket követni, de nem is akarunk. Még nekünk jó itt lenni e három százados cedrus szent árnyéka alatt.

Menjetek váljatok külön. Lám a Nazarenusok elváltak a fenálló egyházaktól, s külön társadalmat alakitottak. Ki tiltja nektek ezt? Organizáljátok magatokat, de ne igyekezzetek elferditeni vagy elpusztitani apáitok házát. Ha szük nektek a háromszázados apai ház ősi korlátja: patet via, menjetek tovább. Mi majd csak innen fogjuk nézni a ti bóldogulástokat, virágzástokat. Lelkesülni fogunk, ha lelkesitésre képest fogtok létrehozni, s a Krisztus nagyobb fényben fog áradozni tan és élet nyilatkozataitokban. Menjetek, adjatok magatoknak uj nevet, uj kört. A türelmes kormány nem gátolandja ezt, s mi nem gátolhatjuk, s nem is akarjuk. Áldást és szerencsét kivánunk nektek, csak azt ne hiresteljétek, hogy amit ti akartok, az az evangyéliom követelése. Kár nektek mi reánk várakozni. A jóval sietni kell, elég sok rosz van ugy is a világon. hadd szaporodjék a jónak száma. Mi miattatok dogmás kérdésben még nem zsinatolhatunk. Nekünk azt tenni nem szabad, mig a szabályozó centrum meg nem alakul, s ide még sok idő kell, mindenekelőtt ugyanis egy egyházirodalmi munkákat kiadó társaság, hogy a szabályozó centrum emberei megszülethessenek.

Arra kérünk csupán, épitsetek előbb egy uj házat, mielőtt lerontanátok a régit, a fenállót; senkinek sincs kedve a puszta ég alatt tanyázni. Népünkben kihalt már a nomád hajlam. Szereti a biztost, a kényelmet egy kissé. Ha látni fogjuk, hogy ti épiteni is tudtok, s házatok lakályosabb, mint a miénk, s azt nagyobb fénynyel tőlti be a Krisztus isteni élete, kérni fogunk majd szépen titeket, hogy fogadjatok be minket is. — A dunamelléki egyházkerület, mely egyházainak leendő őreit ily szellemben engedi neveltetni, lesz oly következetes, hogy megengedje, miszerént a reform szellemében organizáljátok magatokat, s amit tanittatni megenged, azt szervesülni is megengedendi.

Igentanulságos lesz látni két uj társaságot, a nazarenusokat. t. i. és az uj protestánsokat haladni szépen egymásmellett. Az elsőnek nem kell semmi egyház, csak a Biblia, a másiknak nagyon nehéz a Biblia, mint isteni kijelentések könyve, de egyházat akar Biblia nélkül, vagy ami egyre megy ki, névleges Bibliával. Protestál mindennek. Nem figyeli meg, hogy három század előtt a Protestantizmus csak alaki elve vólt a Reformátiónak, s az a hitelvüség zászlaját emelte fel (a hit általi megigazulást). Róma s az emberi érdemlőségek megigazitó tana ellen. A Protestantizmus ekkor nem jelentett mást, mint a lelkiösmeret függetlenségét minden tekintély s külső tényezőségtől. A reform Protestantizmusa ma absolut negatio akar lenni, pedig a lelkiösmeret csupán a külső

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár helyrajzi szám: 114.429

beavatkozás jogosultságát tagadja, magát pedig határozottan teszi s állitja.

Ne beszéljetek sokat, ne fujjátok sokáig a tárogatót. Tegyetek. A tény a legjobb szónok, az egyetemes nyelv, melyet mindenki megért. Beszéljetek ezen apostoli nyelven. Ha megvagytok győződve ügyetek igazsága felől, mit várakoztok ti zsinatra? A nazarenusok nem várakoztak, hanem cselekedtek, felmutatták magokat mint élő, cselekvő gondolat, s e gondolatot mi értjük és részben tiszteljük is: ez a szent könyv absolut érvényesitése! Nemcsak a hitnek normája az többé, hanem az életé és társadalomé is. Valóban a szent könyvnek joga van az egész emberhez. S ha a fenálló egyházak elhanyagolták korunkban életükkel e szent könyvnek külső kifejezést adni, a nazarenusoknak joguk vólt minket megszégyeniteni!

A Bibliának élni, s égni kell a ker. lelkekben különbség nélkül.

Ne féljetek mi nem rakunk nektek máglyát. Nem mondunk reátok anathemát. Mehettek bátran meggyőződéstek után. Nem lesztek másnak martyrjai, csupán magatokéi! Csak arra kérünk az emberiség nevében, ne rontsátok, ne döntögessétek a házat, melyben apáitok meghaltak, és ti születtetek, s amelynek fedele alatt mi élni és halni akarunk, hanem menjetek, épitsetek magatoknak uj házat, elégitsétek ki lelkiösmereteteket ma és nem holnap. Vagy, arról fogtok minket meggyőzni világosan, hogy a sürgetett reform nem a lelkiösmeret parancsa, s ti nem vagytok komoly meggyőződések emberei. Féltek magatoktól, s ha esni kell, ugy tartjátok, vigasztalóbb, ha többen osztják azt.

A tizenkét szegény ember elég vólt egykor az országépitésre. Ők tudták, mit akartak. Nem alkudoztak. Nem várakoztak. Elszakadtak azonnal. Miért nem szakadtok ti el rögtön a mi avas obscuritásainktól? Reformátiót akartok reformátori bátorság nélkül? Luther, Zwingli egyedül álltak, s különszakadtak, hogy megmentsék lelkiösmeretöket. Ti pedig várjátok a tömeg mozgását, s hogy mozgásra kényszeritsétek, leszeditek fejeik felől a háznak tetejét, s kiszeditek a háznak alapköveit. Ez nem férfias dolog. A lelkiösmeret absolut ur a maga lakában, vagy semmi. Előre uj Sion. Szakadjatok el, de ne gyengitsétek belső életünket benmaradástokkal. Az egyházak ereje tudjátok, nem az extensiv, hanem az intensiv quantitásban áll. Ha életre való, amit akartok, kisértsétek meg magatokon, de ne experimentáljatok anyátoknak hulláján.

Tóthfalvi Jónás.

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár helyrajzi szám: 114.429

2.

Egypár szó az ugynevezett „egyházi reformegylet“ ügyéhez.

Közlöttem a fentebbi cikket, éspedig minden kihagyás és módositás nélkül, nemcsak azért, mert szerzője iránt a legőszintébb tisztelettel viseltetem, hanem azért is, mert a cikk lényeges tartalmával teljesen egyetértek.

Ha valaki azt hiszi és vallja, hogy a biblia nem egyéb mint emberi mű, mégpedig tökéletlen emberi mű, s a Krisztus semmi egyéb mint egy jeles ember; ha valaki azon meggyőződésre jutott, hogy a természetfeletti isteni kijelentésről, a Krisztus istenségéről, halálból feltámadásáról, a szentháromságról, az esetről, váltságról szóló hitcikkek nem egyebek, mint hihetetlen és képtelen dolgok; ha valaki azt hirdeti, azt akarja, hogy a keresztyénségben ne legyen semmi pozitivum, s nem kell semmi dogma és semmi hitvallás: — én részemről, őszintén megvallom, nem vagyok képes megfogni, hogy a nevezett s több azokhoz hasonló nézetekkel és meggyőződéssel, miként maradhat bárki is tagja a reformált egyháznak, s különösen, hogy miként viselhet annak kebelében prédikátori hivatalt.

A figyelmes olvasó pedig mind külföldi, mind hazai irodalmi és másféle nyilatkozatokból és tényekből, meggyőződhetett afelől, hogy azon irány, amelyet a mi reformereink választottak és követnek, kérlelhetetlenül teljes nihilizmusra vezet. Hogy a semmit nem hivéssel a keresztyén egyházat ostromolni és feldulni lehet: azt meg tudom fogni; de hogy épiteni és reformálni miképen lehessen: megvallom nem értem. Egy külföldi protestáns egyházi folyóirat a mieinknek már első programmjára azt jegyzette meg a többek közt, hogy „azt egy muhamedán is bátran aláirhatja.“ sat.

Engemet több mint husz évre terjedt lelkészi pályámon s másutt szerzett tapasztalataim arról győztek meg, hogy a magyar népnek épen korunkban is, nem arra van szüksége, hogy azt kételkedésre s önmagával s az evangyéliomi pozitiv elveken és tényeken nyugvó egyházzal való meghasonlásra kergessük, hanem sokkal inkább arra, hogy evangyéliomi hitében erősitsük és épitsük őt. Nem a Protestantenvercin és Buissonféle irány az, amelyet nekünk a hitnézetekre vonatkozólag követnünk kellene, hanem az „Evangelikus szövetség“ eredeti programmja s iránya. Azon irány ez, amelyet követnek azon derék férfiak is, akik most oly magasztos evangyéliomi szellemben és hangon szólottak hozzánk Genfből. Igenszépen és finum tapintattal felemlitik ők, azon legfőbb evangyéliomi igazságokat, melyeket követni nekünk is szükséges és üdvös. Gondolkozzunk egykissé ama genfi

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár helyrajzi szám: 114.429

levél tartalma felett, mert protestánsok s a tudomány, haladás és szabadság őszinte barátai annak irói is.

A mi reformereinkkel való vitázást sem nem keresem, sem nem óhajtom; merőben meddő és haszontalan dolog is vitázni ott, ahol a küzdő felek mindegyike által egyenlőképen elösmert közös alap és tekintély nincs. Ők pedig pl. a szentirás mivóltáról és értékéről is egészen más véleményben vannak mint én. Ösmertetni azonban az emlitett iránynak különösen külföldi gyümölcseit, amenyire e folyóirat szük tere engedi, ezentul is fogom.

Különösen lelkésztársaimat pedig szabad legyen most, a legőszintébb testvéri indulattal figyelmeztetnem, hogy vóltaképen az evangyéliomi pozitiv keresztyénség sorsáról vagyon szó. Gondolják és vizsgálják meg tehát, minden óldalról erősen, hogy mit tesz ez vagy amaz irányhoz csatlakozni.

Ami a gyülekezeteket, egyházmegyéket, egyházkerületeket mint ilyeneket s ezek által alapitott tanintézeteket illeti: véleményem szerént ezekről nem lehet feltenni, hogy valami egyházellenes nihilisztikus mozgalomhoz csatlakozzanak. Evégre előbb fel kellene magokat oszlatniok, s valami gyökeresen mássá lenniök mint eddig valának. Ami épen a dunamelléki ref. egyházkerületet illeti: azt hiszem, hogy tévedés van azon véleményben, mintha az, a mi reformereink szellemében akarná leendő papjait neveltetni; mert hiszen a nevezett kerületben, ha jól tudom, püspök, főkurátor, koadjutor kurátorok, esperestek, s lelkészek ünnepélyes hivatali esküt tettek arra, hogy fentartják „az evangyéliomi szent tudomány tisztaságát, ugy, amint azt a szentirás után a helvétziai vallástétel előadja;“ vagy, mint a papi esküforma mondja: „csak az igaz keresztyén hitet, mely a próféták és apostolok irásaikban foglaltatik, a helvétziai vallástételben előadott értelem szerént fogom hirdetni.“ Bajos dolog tehát feltenni, hogy bármely kerület a maga leendő lelkészeit egészen ellenkező irányban képeztesse, mint amelynek követésére azokat ünnepélyesen megesketni fogja.

Mondjon bár valaki orthodoxnak vagy liberálisnak: azzal én nagyon keveset gondolok; de anyi bizonyos, hogy az evangyéliomi pozitiv keresztyénség határain belől, örömmel üdvözlök minden okos reformot és haladást. De ezen határokon tul ez időszerént legalább, részemről nem megyek, ha az angyal hivna sem. Ha pedig valaha, bármi okon oly pontra jutnék, amelyen igaz lélekkel nem mondhatnám többé élő Uramnak és Megváltómnak a Krisztust, és nem várnám az ő dicsőséges eljövetelét: akkor nem is viselném többé az ő szolgájának nevét.

Szerkesztő.

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár helyrajzi szám: 114.429

3.

Pálffy Pál nádornak a soproni sz. Mihály temploma ügyében a fölséghez irt fölterjesztvénye; Bajmócz sept. 20. 1651.[1])

Szentséges sat.

Sopron szabad királyi városa, bizonyos követei által alázatosan terjeszteté előmbe, hogy az ottani sz. Mihály arkangyal temploma megujitásának s a javadalmas és fölszentelt oltárok, képek, eltávolitásának alkalmából szentséges fölséged a közel mult napokban (miként ez szentséges fölséged levelének velem közölt másolatából nyilvánvaló) néhány egyházi és világi férfiuból álló bizottságot küldött ki, akik szentséges fölséged parancsa szerént Sopronba mentek, s maguk közől választott bizonyos biztosok által, szentséges fölségednek az emlitett megbizásról szóló levelét a birónak, polgármesternek és tanácsosoknak előterjesztették, s nekik egyszersmind megüzenték, hogy a nevezett sz. Mihály temploma ajtaját azonnal felnyitni és szentséges fölséged parancsához alkalmazkodni kötelesek; akik tanácskozván e fölött, azt felelték, hogy ez ügyet az érdekelt közönség elé terjesztendik. Ezt azonban szentséges fölséged biztosai föl se véve, s a választ be nem várva, a nevezett templom temetőjéig mentek, s ottan, miután a templomba be nem bocsáttattak, a biró és tanácsosok miként nyilatkoztak, válaszuk ide mellékelt másolatából szentséges fölséged kegyelmesen megérteni méltóztatik, s nekem alázatosan könyörögnek, járnék érettök szentséges fölségednél közbe avégett, hogy a győri püspök ur folyamodására ilyen bizottsággal ne terheltessenek, a püspök ur pedig, ha ez alkalommal némi követelése vólna, az ország törvényeire s az ezekben megszabott perutra utasittassék. A biztosoknak, — hogy az emlitett oltárokat és fölszentelt képeket templomujitás ürügye alatt nem lehetett s nem kellett vólna szentséges fölséged külön beleegyezése nélkül kihányniok és eltávolitaniok, menyiben emigy az oltárok könnyen feledésbe jutnának, jövedelmeik pedig idő multával más célokra fordittathatnának, — azt válaszolták, hogy a torony több helyen megrepedezett és leomlással fenyegetett, s ha négyezer forintnál nagyobb költséggel ki nem tataroztaték vala, félni kelle, hogy rövid idő mulva ledől, és a templom bóltozatát, a belejáró nép világos veszélyeztetésével, betöri. Az oltárokat és képeket pedig, a törökök és tatárok még Bocskay idejében csufitották, szentségteleniték és csonkiták meg szertelenül, amiért néhány nő hasonalaku gyermeket szült, mit szentséges fölséged vizsgálata, vagy az enyim alá bocsátottak is. Emiatt

[1]) V. ö. „Figyelmező" 1870. XII. f. 609. l., 1871. III. f. 142. l., V. f. 282. l.

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár helyrajzi szám: 114.429

azokat (oltárokat és képeket) királyi oklevelek és a vallásgyakorlatról alkotott törvénycikkek erejénél fogva is, — amenyiben az 1647-diki országgyülés alatt afelől bizonyos magyarázat lőn kibocsátva, azon templom harangjainak használása is meg lett a városnak engedve; — szabadon eltávolithatták s más tisztességes helyre tehették, valamint őrzik is, a város pedig az eltávolitott oltárok jövedelmét lefoglalni s más célra forditani nem szándékozik, nyilvánvaló levén, hogy a katholikusok most is (mi az idemellékelt jegyzékből kitünik) tizennyólc óltárt tettleg birtokolnak, s egy birtokló meghalván, a megürült javadalom azonnal másnak adatik. Hivatalos tisztem levén, legkegyelmesb fejedelem, szentséges fölséged és az ország lakosai közt közbenjárnom, s a vallásügyben bizonyos oklevelek és törvények létezvén, nem tagadhattam meg a folyamodóktól, hogy szentséges fölségednél alázatosan közben ne járjak, méltóztatnék ez ügyet magasb szempontból tekinteni s abban, mit nekik királyi oklevelek és a szabad vallásgyakorlatról alkotott törvények megengednek, őket ily bizottsági uton gátolni ne engedje; ha pedig Sopron városa az emlitett templomujitáskor, s az oltárok és képek eltávolitásával valami kihágást követett el, az érintett törvények, jelesül az 1647-ki 14-dik tcikk. kijelölik a birákat, perutat, büntetést és végrehajtókat, kik által a püspök ur ellenök fölléphet és a kihágásokat helyrehozhatja. Többiben szentséges fölségednek hosszu életet kivánok.

Bajmóczon septemberhó 20-dikán 1651. *Pálffy Pál.*

(Egy- vagy közelkoru latin másolatból Szaszinek Viktor birtokában).

Közli **Garády.**

4.

A maga helyén egynéhány igénytelen nyilt szó: „A Tiszántúli reform egyházkerület véleménye" cimü munkának csakis azon részével szemben, melyben szó van: „Az egyházak és iskolák anyagi szükségeinek az állam általi fedezéséről."

Valamint a polgári életben az alispánok – a megyei vagyis inkább már most bizottmányi gyüléseket jó eleve megszokták hirdetni: ugy az egyházi előljárók is, nyilvános és közérdekü gyüléseiket az abban való részvételre, körlevélben adják tudtára mind a világiaknak, mind az egyháziaknak. Amint amoda, ugy ide is — jöhet — mehet mindenki. Szabad a törvény és illem határai között véleményét ugy az állam érdekében, mint az egyházi háztartásban elmondani — vitatárgyává adni. Hogy ez most igy van: valóságos gyémánt kőalkotmányunk nagy épületében!

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár helyrajzi szám: 114.429

Mig az absolut hatalom kényuralma alatt zárva valának a megyegyülések ajtajai, minden világi honpolgár duzzogott magában, — titkon lelke szentélyében óhajtá amit akkor nem vala szabad: a gyülekezhetési szabadságot! Igy az egyháziak is, bár ők, minthogy a politika az ő körükbe nem tartozik: ugy ahogy, mégis csak mindég megtartották gyüléseiket autonomiájuk védbástyája mellett.

Minthogy a megyeházába, szabad és igazságos szó nyilvánitására világi urainknak nem vólt szabad menni: idejöttek, gyüléseinket, bárhová vándoroltunk is, testvériesen látogatták, felkeresték még a r. katholikus világi atyafiak is. Most e léha világban, bár szabad a szó, a világosság fáklyája ragyogva ég a megyeházak ormain; mégis amazt csak „kevés választottak" hangoztatják, — im ezt a sok hivatalosok közül igenkevesen látják!

Most a tractualis, majd a superintendentialis gyülésekre hivnak bennünket: egyikbe sem megyünk — bármily közérdekü életkérdések tárgyaltassanak is ott, s igy aztán panaszkodhatunk-e jogosan, hogy: „rólunk — nélkülünk a praesentes" — határoztak, végeztek és concludaltak?

Gyüléseink tartásának ily stadiumában, hogy a tiszántuli reform egyházkerület egynéhány jeles tagjai, mindnyájunk nevében — mint a gyülésen megjelent — hivatalos — „praesentes" — „a vallás és iskolaügyben" — saját véleményöket adják, nemcsak nem vádolom, sőt azt, minden pontjaiban sajátomnak vallom, kivévén benne azon részt, melynek homlokán ezen szavak állanak:

„Az egyházak és iskolák anyagi szükségeinek az állam általi fedezéséről,"

Régen várom, mert az egész jeles, sőt köszönetünkre érdemes remek munkában csakis azon rész az, hol a vélemények szerteágazhatnak, — hogy nálam avatottabb kéz fogja azt, az osztóigazság mérlegébe vetni. Lehet, hogy valamelyik lap hasábjain meg is lett már az vitatva: de én nem látva, csekélységem érzetében is, hogy — általánosságban — hozzászólok: ne vegyék szerénytelen tolakodásnak azon derék és tudós férfiak, kik, mindnyájunk nevében azt készitték, sőt ha szerencsés lehetek, hogy ezen csekély értékü ellen véleményemet a nyilvánosság terén olvasandják: arra kérem, ne alkalmazzák mindjárt reám — jóakaratomat tekintve — e régen elkopott latin közmondást „si tacuisses, philosophus mansisses." Mert magasan kezdenek emelkedni az igazságos hangok, hogy: vajjon e visszás helyzetnek van-e mégis valami alapos oka és meddig tart, hogy, az édes anyának egyik hü gyermeke csaknem kóldulásból vagy kegyelemkenyeren tartja fel magát, — mig a másik ugyanazon anya kebeléről gazdagon táplálkozik?!

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár helyrajzi szám: 114.429

Ezeket előrebocsátva, már most azt kérdem tőletek tudós férfiak: hiszitek-é és megvagytok-é már saját tapasztalástok után arról győződve: „hogy ha az állam fizeti a protestáns hivek belhivatalnokait, az evang. vallás hanyatlásnak indul és annak szolgái másfelé fognak gravitalni?“

Ha ti hiszitek, én nem hiszem! Hadd álljanak itt ellenkező hitem illustralására e következendő okaim:

Előttem az nem kielégitő argumentum, hogy: Franciaországban, Belgiumban, Poroszhonban, és isten tudja még melyik országban a protestantizmus ügyei állása, önök érvei mellett szólanak, azaz hogy „a külföldi tényekből s viszonyokból meritett tanuság is semmiképen nem ajánlja az állam általi t e l j e s elláttatást.“ — Én azt mondom:

Amely jog igazságosan lehet az állam joga, az, legyen az államé. A vallás és annak sáfárai csak anyi jogot követeljenek magoknak, amenyit a szentirás s az evangyéliom megenged számokra, vagy amint Tisza Kálmán mondá országgyülési egyik remek beszédében: „az egyház ne követeljen az államtól több jogot, mint bármely már szabadegyesület.“ — Igy mond szabadsága, mind függetlensége, mind autonomiája — beléletére nézve biztositva van!

Külföldre, vagy az ottani tényállásokra hivatkozni s azokkal bizonyitani, lehet alapos, de lehet alaptalan is, mert ha az állam csendes és rendes medrében áll, és mégis megszorit valamely vallást: hihetőleg azt, azért cselekszi, mert a vallás sáfárai az állam alapjogai s törvényei ellen vétettek? de ha mind a két fél csak a maga körében saját tengelye körül mozog, — lehetetlen mint testvéreknek egymásellen véteni — ha csak öngyilkosságot elkövetni nem akarnak!

Legyen kőlcsönös és igazságos törvénye egymás irányába mind a két félnek, nem lehet félni, hogy: az állam a protestantizmus lelkét megölje, és annak sáfárait az egyház iránti hűtlenség vétkébe sodorja.

Ha az állam fizetne bennünket — nem brilliant módra — csakhogy megélhetnénk belőle tisztességesen, és hogy még árváinknak is maradna valami: hiba vólna-e, hogy hazánkat még jobban szeretnénk, vagy ha az ő érdeke felé is „gravitálnánk,“ mert én másfele történhető gravitálást csakugyan nem értek?!

Most — kik és mik vagyunk mi e nagy magyar hazában — még mai napon is?

Egy anyának csakis mostoha gyermekei! Ha éhezünk — nincs senki aki mondaná:

„Szeretlek gyermekem
Tanum az ég!“

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár helyrajzi szám: 114.429

Ha panaszkodunk a rajtunk elkövetett igensok méltatlanságok miatt, — minthogy jogegyenlőségünk még most is csak hólt betü, — nincs aki meghallja szónkat, nincs aki orvosolja vérző sebeinket!

Azon időkor nagy emberei, kik az evang. vallásnak, vagy annak szolgái számára életökkel és vagyonukkal áldoztak, elhunytak régen — —, a protestantizmus áloese nem száz, hanem már ezután háromszáz évben hozand számunkra egy olyan örök szép virágot, mint vallásunk második Lorándfi Zsuzsánnája: Pálóczi Horváth Mária!

De hogy egyházunk hivei mostani vallásos életét — buzgóságát, és a magunk helyzetét is az ő kebelökben vóltaképen megösmerhessük; jöjjünk mind ő hozzájok, mind magunkhoz közelebb: akkor azt hiszem, hogy ráakadtunk a tudva lévő kérdés mególdására a Nagy Sándor kardja, akár az Ariadne fonala nélkül is.

Napnál világosabb — amint alább tények fogják illustrálni, hogy hiveink legnagyobb része falatkenyerének — amit csakis kegyelemből ád számunkra — minden, még a legkisebb morzsalékja is panaszos, — sőt nemcsak panaszos, hanem az a kérdés hogy: egynéhány rendezett egyházakon kivül, hol van az az egyház, hol executióval ne kénytelenittessenek már ma a belhivatalnokok csekély fizetését is beszedni? A vallásos érzelem ilyenkor sülyed aztán alá — mind a népben, mindannak lelkipásztorában, — ilyenkor boruland egy oly sötét köd a lelkek világára, melyben se nem látunk, se nem hallunk, mert a prima persona „ego" parancsol! Ugyanazért

Jelenidőben már nem osztom egyik jelesünk országgyülési beszédében axióma-ként kimondott azon véleményét, hogy „az egyház szabadságának egyik föltétele az, hogy minden egyház saját hivei adakozásából tartsa fen magát." Ezen kimondott nagy szó, az arany képzeletek országában talán megállhat; de e földön már nincsen értelme!

A mostaninál jobblét, — melyet egyedül az állam adhat — én azt hiszem, hogy a nép szívében csak nevelni fogja a vallásosságot, mert lelki összeköttetésében — papjával — az anyagi érdekek — tartozások — soha meg nem zavarhatják.

Nekem semmi hatalmasság nem adhat anyi birtokot, — anyi kincset, hogy hazám ellen — bármi ok miatt is átlépjem a Rubikont, — apostatává soha nem lehetek, bármily jólétben részesülnék is hanyatlott koromban! E hitem, e meggyőződésem van — mig az ellenkezőt nem tapasztalom — más jó lelkekről is, legyenek azok világiak vagy papok.

De talán nem is igazságos az államot és az evang. egyház szolgáit addig gyanusitani hűtelenség vétkével, — mig mind a két félnek erkölcsét meg nem próbáltuk? Nem meg vagyon-e irva, hogy „mindeneket megpróbáljatok, ami jó azt megtartsátok?" E szent szavak értelme sze-

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár helyrajzi szám: 114.429

rént is már szükségesképen következik, hogy meg kell próbálnunk — igénybe vennünk az állam atyáskodását is a 48-diki szent és sérthetetlen törvények értelmében, mert mahólnap odajutunk, hogy nála nélkül fel nem tarthatjuk magunkat.

Ennek egyik kiáltó bizonysága az, hogy csak a tiszántuli reformált egyházkerületből az 1871-dik évben január 12, 13, 14. napjain tartott közgyüléshez 100 egyházak, 125 lelkipásztorok, 140 iskolatanitók folyamodtak államsegélyért! Másik: a nagybányai egyházmegye azon inditványa, hogy: „a protestáns lelkészeknek országos pénztárból történendő állandó segélyezése iránt az országgyüléshez felirat intéztessék az egyházkerületi közgyülés által."

Én határozottan a 48. embere vagyok, és most sem kivánok sem többet sem kevesebbet, hanem csak anyit amenyit elődeink 48. március 22-kén a debreceni egyházkerületi közgyülésen kimondtak:

„Kivánjuk, hogy minden vallásbeli felekezet egyházi szükségeit az álladalom fizesse, — nyugdíjazza — felekezeti népesség arányában."

E nép szivéből fakadt fontos és nagy horderejü szavak életbeléptetését, kötelességünk sürgetni — követelni, — mert ez bázisa, granit oszlopa önállásunknak, kutfeje vallásos életünk nagyobb mérvbeni előhaladásának, forrása a tudományok mezején mindég tovább-tovább tökélyesedésünknek, s anyagi jólétünknek.

Nem a jólét, de a leggyakrabban a „paupertas" az, mely még jelleméből s erkölcsi életéből is kiszokta vetkőztetni a gyarló halandó embert!

Hát azt nem látjuk-e, hogy a magyar protestantizmus egén, miként csoportosulnak helyel-helyel a tudatlanság sötét fellegei, épen a „paupertas" miatt?

Az idők most mások mint valának a régiek, de mások annak kivánalmai is, és sokak — igen sokak terhei — szükségei![1])

[1]) Azonban: az államsegély összeg kiosztása módjának meghatározásával megbizott küldöttség, mégis e következőkbe terjeszté be, e tárgyra vonatkozólag javaslatát: A lelkipásztorokra nézve következő osztályzat állapittatnék meg: az első osztályba tartoznak azok, kiknek évi jövedelmük a 150 forintot nem haladja tul. — a második osztályba azok, kiknek fizetése 250 frtig mehet; és a harmadik osztályba, kiknek évi jövedelmük a 300 frton. nem emelkedik tul." És ezt a véleményes javaslatot 1869-ik évi augusztus 15. s több napjain tartott ülésében a tiszántuli reformált egyházkerületi közgyülés el is fogadta, — melynek mind a három classisát — minthogy mindegyiknél több egy rendes béres gazdának fizetése — határozottan el kellett vólna vetni, jól tudván, hogy egy papicsalád oly csekély fizetésből becsületesen fel nem tarhtatja magát, — és — szerintem — az első osztályt kellett vólna kezdeni: 600 frton, a 2-dik osztályt 800 frton, a 3-dik osztályt 1000 forintra lehetett vólna tenni, — és ezen osztályzat szerént osztani ki az államsegélyt. — Mai idő kivánalmai szerént — ha vesszük az államhivatalnokok — legkisebbike nagy fizetését — egy protestáns lelkésznek még falu helyen sem adhat az állam kevesebbet 1000 forintnál.

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár helyrajzi szám: 114.429

Perényi Péter, Thurzó, Tököli, Massai Eulalia, — Mágocsi hitvese, Drágfi, Révai, gr. Török Bálint, gr. Nádasdi, Bánfi Miklós, Báthori Anna, Bocskai, Bethlen Gábor, Rákóczi György fejedelem, Apafi, Rhédei és sok más halhatatlan érdemeket kivivott, vallásunkért élni — halni tudott dicső protestáns nagyok korában, mind az egyházak, mind azok szolgái szükségeiken könnyen segitve vólt, — azon dicsőültek áldozatkészségének ritka evangy. egyház- és iskola hazánkban, hol számos szép és nagybecsü adományaira — szent ereklyéire ne találnánk. Külföldi egyetemek látogatására, ha abban az időben, szegény sorsu ifjaink mentek, mindjárt akadtak jóltevő kezek, kik azokat ottani tanulhatásukban előseglitették. Ugyhiszem, hogy csak ezek is elég okai lehettek annak, amiért „hazánkban a protestáns egyház sohasem kérte az államtól, hogy az fedezze szükségeit?“

Gyermekkoromban nagyapámtól hallottam, hogy midőn az ő apja idejében, a legátusdiák patenst vitt egyik vagy másik jómódu közönséges gazda embernek, ha 20 forinttal jutalmazta, engedelmet kért, hogy csak oly keveset adott a patensért. Most ha nemes uraink egyik vagy másikának pátenst viszen a legátus, legfeljebb 10 krajcár — szépen papirosba takarva minden jutalma, — pedig mint a szegény legátus fájdalomtelve szokta mondani: magának is többen van.

Azt nem is emlitem, hogy Uj-Fejértón 1868. nyaratszaka, az aratási supplikánsdiákot, mint egyik iskolánk követjét, mert annak javára kegyadományért kopogtatott be, kiutasitották ezen szavakkal: „lejárt már a supplikátiók kora, mihozzánk ne jöjjön többé semmiféle kéregető diák.“

Hogy a mi sorsunk jelenidőben, ez igen meglazult sőt elhidegedett vallásosság korszakában miként áll, avagy nem utasitanak-e ki minket is — (a nazarénizmus terjedésével) — egyházainkból maholnap, — ha szolgálatunk bérét követeljük: olyan kérdés, melyre népünk igennagy részénél már-már nagyon közeláll a vérfagyasztó felelet?!

Nem oly régen, de megtörtént, hogy a f. szabólcsi egyházmegyében a thasi reformegyház hivei, derék lelkészöket néhai Székely Józsefet, jogos kivánságai miatt, minden ingóságával szekérre rakták és kihordták a határszélére, s ott csufosan meggyalázva lerakták és ott hagyták 1841-ben. És ezen büntényért autonomicus törvényhatóságunk sohase birt elégtételt szerezni.

Felemlitsem-é itt a parókhiális földadó igenkényes kérdését?

Az axioma, hogy az a föld — melytől még mai napon is makacsul követelik egyházaink, hogy mi fizessük az adót — nem a mi tulajdonunk: az egyhaz-é, a vallás-é! Mi csak addig birjuk mig az egyházat, a vallást szolgáljuk. Hogy birjuk csakis önfentartásunkra készpénz fizetés gyanánt. Mit tartoznánk hát tőle fizetni? Szerintem semmi mást, mint

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár helyrajzi szám: 114.429

jövedelmi adót. és eddigelé ugy fizettünk érette a föld classificatiója szerént, mint azok, kiknek földbirtokaikat haláluk után édes gyermekeik öröklik — ha el nem adták! Igazság ez? Hogy nem igazság, midőn Bach-Schmerling kormánya alatt a superintendentiális gyüléseken a parochialis földadó kérdése vitatárgyává lett: minden segédgondnok urak a gyülés minden egyes tagjaival beösmerték, igazolja az, hogy mai napon is olvasható sup. jegyzőkönyveinkben, — mert ott áll a határozat — és csaknem minden egyházkerületi gyülés alkalmával megerősittetett, hogy „a parochialis földadót az egyházak mint tulajdonosok tartoznak fizetni.“ És fizetik? legtöbb egyházainkban nem, igenis nem! mert a segédgondnok urak vagy nem birtak, vagy nem akartak még eddig is érvényt szerezni jogos és igazságos határozatuknak, — nem tudták foganatositani s kellő értékére emelni azon miniszteri rendeletet, mely a parochialis földadó fizetése tárgyában leküldetett Debrecenbeaz 1870 ik évi május 4. 5. és 6-dik napjain tartott egyházkerületi második közgyüléshez. Hólt betü ez is!

E tényállás pedig két fájdalmas dolgot illustrál:

a) Azt, hogy igazságtalan adó fizetés által, — melyet a magas miniszteri rendelet kiadásáig fizettünk — jóval szegényebbekké lettünk, mert 20 év ólta, már sok forintot kiexequaltak zsebünkből.

Valyha a mi árváink számára az igazságos magyar kormány visszaadná, nem hólnap, de még ma!

b) Azt, hogy a vallás mai időben már csak formája, de nem lényege legtöbb ember lelkének és szívének, — nem — mert annak szolgái, valóságos szolgák, kik ellenében jogtalanságot, igazságtalanságot, most az indiferentizmus, majd az önérdek miatt, igensokat és sokszor elszoktak követni az emberek, ugy a nép alsó rétegeiben, mint az intelligens birtokos osztály nagy világában.

Hogy pedig ezen állitásom — nem lelkem sötét képe csak, — a vallásunk szolgái iránti kegyeletnek egy szabólcsmegyei tekintélyes uri ember; E. M. ki kevéssel 1848. előtt, második alispána vala a megyének, igenérzékeny és szomoru példáját adta: midőn egykor elment hozzá panasztelve egy reform lelkész, hogy bérét nem akarják fizetni, esedezvén annak behajtását elrendelni, jéghidegen ezt a választ adá: „Tiszteletes ur, — a bizony csak olyan dolog, hogy ha akarják fizetik, ha nem akarják nem fizetik.“

Miként Jézus Jeruzsálem romlását, végelpusztulását, előtte megsiratta: ugy siratá meg a szegény reform lelkész is az evang. vallás sülyedését, — szolgái szomoru sorsát — állását. Midőn vándor-pálcája mellett egyházába visszafelé utazott, elborult lelke fájdalmában csaknem vérkönyeket hullatott, gondolkodva a biró jéghideg és igazságtalan válaszán — — —, bemélyedve szive keservébe, midőn fáradtan — eltik-

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár helyrajzi szám: 114.429

kadva hazaért, gyermekei közepette szivszakadva őt váró jó feleségéhez igy szólott:

„Nincs kenyér — — Jézus isteni vallásának sáfára maholnap kóldus botra szorul, némely előljárók igazságtalan eljárása és véghanyatlásnak indult s elhidegedett vallásossága miatt.“

Szabadjon kérdenem, mit tanusitanak e minden jó szívet, lelket méltán aggodalombaejtő szomoru egyházi képek? Azt-e, hogy igy maradjunk még tovább is ahogy vagyunk: törvény és minden nélkül! vagy azt, hogy az állam fizessen bennünket, igazságosan és törvényesen — a nép egyenes beavatkozása nélkül?!

Akik az állam általi díjaztatásunknak ellene mondanak, azok szegény egyházaink és szolgái vérző sebeivel jó lesz ha megösmerkednek, — rongytakarta testüket a helyszinén kell meglátni!

Nem kacsingatunk mi — ne gondolja senki — „az egyiptomi telehusos fazekak felé,“ de igenis követelünk — mint hűfiak — anyit az államtól, hogy becsületesen megéljünk, hogy tudományunk után, melynek bővebb fejlesztésére mostani igencsekély fizetésünkből mitsem birunk áldozni, — jusson is, és árváink számára maradjon is. — Azonban

Ha csakugyan az találna történni, hogy a gazdag egyházak gazdag papjainak véleménye fogna győzni e nagy kérdés majdan leendő vitatásánál, — és a nagy többség azaz a szegény egyházaknak még szegényebb lelkipásztorai tovább is kénytelenek tengődni, hogy mégis az evangy. reformált vallás romlását meg ne érjék, ajánlom és kérem, gondolkozzanak arról, hogy: a mostani rosz szokásban lévő autonom fizetési rendszer helyett, találjanak egy üdvöst, egy célszerü jót, és a szegény egyházakat amenyire csak lehet filiásitsák!

Egyébiránt az egész kérdés eldöntésére a fönt jelzett munkában, egyik legigazabb értékü szó az, hogy „azok szóljanak hozzá, kiknek ehez joguk van,“ azok szóljanak (itt az idő), kik tisztességes rendezett és törvényes fizetéssel bennünket ellátni — határozott, tiszta és egyenes jó lélekkel tudnak is, akarnak is! Máté XII: 35.

Nagy-Varsány, 1871. május 4.

Menyhért János,
ref. lelkész.

Egyházi krónika.

Németország. Lelkészek hivatalos esküje s hitvallási állása. — A szászországi evang. egyház egyetemes zsinatában, amely néhány héttel ezelőtt végződött, tüzetesen vitatás alá jött a lelkészi hivatalos vagyis felavatási eskü vagy fogadás is, és az következő formulában lőn megállapitva: „Fogadom az Isten előtt,

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár helyrajzi szám: 114.429

hogy én, a Krisztusról szóló evangyéliomot, legjobb tudásom és lelkiösmeretem szerént világosan és tisztán akarom hirdetni, ugy amint azt a szentirás tartalmazza, s az első változatlan ágostai hitvallás s az evangyéliomi lutherán egyház többi hitvallásai előadják.“ Ez a közvetitők álláspontja vólt, mert a tekintélyes jobbóldaliak közül sokan folyvást fen kivánták vólna tartani az eddigi ünnepélyes eskü-formát, amely a lelkészeket a hitvallásokhoz szorosabban leköti. Az igencsekély számu balóldaliak, vagyis a Protestantenverein tagjai pedig, a következő formulát óhajtották vólna: „Fogadom az Isten szine előtt, hogy a Krisztusról szóló evangyéliomot, ugy amint az az ujszövetségi iratokban hozzánk átjött, legjobb tudásom és értelmem szerént, és az evangelikus lutherán hitvallások lelkiösmeretes figyelembevételével világosan és tisztán hirdetem; — ugy segéljen engemet az Isten és az ő szent igéje.“ Ily tartalmu tételben állapodott meg az északnyugoti német protestáns egylet gyülése is folyóévi junius 7-dikén. A külföldi szabadelvü protestáns lelkészek tehát, még nem jutottak odáig, hogy a hitvallást s általában a pozitivumot mindenestől feleslegesnek sőt kárhozatosnak tartsák. Hogy pedig az egyházi hatóságok magok még a sok tekintetben mérsékelt Protestantenverein irányában is micsoda álláspontot foglalnak el, azt a közelebbi időkből egy lelkészválasztási eset is mutatja. Lic. Dr. Hanne, a Protestantenverein egyik ösmeretes hive Hamburgban, lelkészszé választatott a mündei gyülekezet többsége által. Mellette is, ellene is erélyes folyamodások történtek s az egyházi főhatóságok nem erősitették meg, minthogy Hanne tagadja az evangyéliom alaptanait. Adjuk még ehez azt, hogy midőn 1869-ben, az összes Protestantenverein a maga évi nagy gyülését Berlinben tartotta s szokás szerént templomi istenitisztelettel akarta megkezdeni üléseit: az egész Berlinben egyetlenegy templom sem engedtetett át számára, mivelhogy az egylet, az evangyéliommal egyenesen ellenkező irányoknak is pártfogója. A Protestantenverein tehát elvégre is tornacsarnokban tartotta istenitiszteletét és üléseit. Helyes vólt-e az egyházi főhatóságok eljárása az egylet ellenében, avagy nem: azt én nem vitatom; csak azt jegyzem meg, hogy azoknak a porosz egyházi főhatóságoknak tagjait sem lehet valami haszontalan obskurus embereknek tartani; továbbá azt, hogy a Protestantenverein jóval mérsékeltebb mint a mi reformegyletünk.

Nagy-Britannia. Az egyházi társulatok májusi gyülése Londonban. A sógorság, mint házassági akadály. — Miként rendesen szokás, ugy a jelen évi májusban is megtartták a különbféle egyházi társulatok Londonban az ő évi gyüléseiket. A britt bibliaterjesztő társulat folyvást terjeszti müködése határait; a mult évben négy millio egész és részlet bibliát terjesztett szét; bevétele 180,000 font sterling vólt, tehát majdnem 2 millio forint o. é. Rómában épen a concilium csarnoka közelében nyitott raktárt, ezen felirattal: „Vizsgáljátok az irásokat.“ — A vallásos tartalmu kisebb müveket terjesztő társulat, mindöszve öt millió darab nyomtatványt terjesztett szét, amelyek nagy része, mintegy 5000 font

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár helyrajzi szám: 114.429

sterling értékü, francia és német katonák közt osztatott ki a háboru alatt. Erélyesen müködtek a különbéle missziói társulatok is, melyeknek rendeltetése az evangyéliomot terjeszteni a pogányok között mindenfelé a föld határain. Valóban felemelő és vigasztaló tudni, hogy a világ leghatalmasabb és legdicsőbb nemzete a britt, folyvást nem szégyenli az evangyéliomot, sőt a legőszintébb buzgalommal és lelkesedéssel nagy mérvekben munkálkodik és áldozik annak győzelmeért. — Az angol alsó ház már többizben elfogadta azon inditványt, hogy az özvegy férfi elhalt nejének nőtestvérét akadály nélkül elvehesse; de a felső ház most ismét visszavetette azt, éspedig 97 szóval 71 ellenében.

Helvétzia. Az ugynevezett szabad keresztyénségi egylet, melynek célja szinte valami egyházi reform és egyesülés vólna s tagjai protestánsok, római katholilusok stb, egyiránt lehetnek, folyó évi junius 13—16 napjain próbálta tartani alakuló gyülését Biell-ben. 140 tag vólt jelen, akik nagyon különböző irányokhoz és árnyalatokhoz tartoztak s nem csuda, ha első gyülésök némi babeli zavart mutatott. Egyik tag, Schorrer Bernből, igenhelyesen és őszintén azt inditványozta, hogy tömegesen ki kell lépni az egyházból s uj egyházat alapitani minélelébb. De a többség ettől visszarettent s még várakozni kiván. E pontnál mi is ezt kérdjü' egyik külföldi lappal: „Miként egyezik az meg az igazsággal és őszinteséggel, hogy olyanok, akik bensőleg már egészen szakitottak az egyházzal, mégis használják annak polgári jogát, csakazért. hogy azt pusztitsák s bent akarnak maradni annak kebelében oly czélból, hogy elszakadó társakat verbuváljanak. Az ily eljárás némelyek előtt hasznosnak látszhatik, de az erkölcsiséggel egyezőnek nem mondható az." A nevezett gyülésen igen okosan szólott Lang zürichi diakon, most már az elhunyt Hirzel helyett egyik lelkész: „Az mondatott itten, ugy mond, hogy ezen egylet csak akkor ér valamit, hogy ha a müvelt katholikusok és protestánsok egyesülnek s egy uj egyházat alkotnak. Ámde ezen felvilágosodott s liberalis katholikusok és protestánsok egyáltalában nem ugy néznek ki, mint egy jövő egyháznak oszlopai! A hamis hitet nem lehet a felvilágosodottság kevély mosolyával csakugy könynyeden tréfálva tova kergetni, hittel, uj vallásos meggyőződéssel kell azt semmivé tenni s ime én a vallásos gondolat ezen nyomait, nemtudom feltalálni épen magában ezen gyülekezetben sem." Ez a Lang pedig szabadelvü ember.

Ausztria. A protestánsok egyetemes zsinata. — Azon szép kilátások, amelyeket az ausztriai protestánsok legközelebbi zsinatához másokkal együtt mi is kapcsolánk, ugy látszik csaknem teljesen meghiusulnak a végzetteljes nemzetiségi viszályok miatt. Már említettük, hogy az ágostai hitvallásuak igenszép előzékenységgel s testvéri bizalommal felszólitották a reformátusokat, hogy miként a multkor, ugy most is együttesen tanácskozzanak az egyetemes érdekü tárgyak felett. A reformátusoknál már az elnök választásban nyilvánvaló lett, hogy a csehek és morvák vannak s akarnak maradni többségben a németek felett s hogy a fősujjt a zsinati ügyekben is a nemzetiségre fektetik. Igy

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár helyrajzi szám: 114.429

történt ez az egyesülés kérdésére nézve is. A reformátusok nevezetesen azt válaszolták, hogy iskolai és interkonfesszionalis ügyek felett készek együttesen tanácskozni, de csupán ugy, hogy csehül is lehessen szólani s mindenféle iratok e nyelven is meglegyenek. Ez a lutheránoknál igenleverő hatást szült. Még mindkét zsinat tárgyalta az ügyet kisebb nagyobb ingerültséggel s fájdalommal vegyülten. A végeredmény csakugyan az lőn, hogy a reformátusoknál többségben lévő csehek és morvák kereken kimondották, miszerént nekik külön cseh zsinat és egyházi főtanács kell Prágában. Ha ez létre jő: természetes, hogy a német nyelvü reformátusok zsinatilag is az evangelikusokhoz csatlakoznak. Mi lesz ezen gyászos viszály eredménye, a jó Isten tudja. Egyelőre azonban jót várni alig lehet. A kormány a német elem mellett áll s ha pl. a különszakadó csehektől megvonja az államsegélyt: akkor még nagyobb lesz az ingerültség. Érdekes, hogy mig a reformátusoknál a magyar ivadékok, mint pl. Benes és Tardy a legerősebben állanak a csehpárt mellett, mint született csehek, addig az ágostai hitvallásuak közt a szintén magyar eredetü Mólnár prágai cseh esperest határozottan a németek mellett áll. A zsinat egyéb fontosabb dolgairól később.

Róma. A pápa s az ő barátai és ellenségei. — A pápa nagy világi fénynyel ülte meg 25 évre terjedt pápaságának emlékünnepét. Kivilágitások, üdvlövések, koszoruk, küldöttségek különbféle országokból, s császárok és királyok üdvözlő iratai nem hiányoztak. De ezek mellett bizonyosan nem volt kedvezőtlen hatásu a pénzbeli ajándék sem, melynek értékét összvesen 25 millio frankra teszik. Még nem bizonyos, hogy fel fogja-e venni IX. Pius a II-dik Péter nevet. — A pápa vllági hatalmának visszaállitása végett nem megvetendő mozgalmak történnek. Nápolyban forma szerint gyüjti a katonákat bizonyos de Charett nevü ur, a ki a jezsuiták főnökével a legszorosabb barátságban van. A belgiumi katholikusok 250,000 lirát küldöttek e célra. A hires francia volt miniszter Favre Gyula hir szerént biztositotta vagy inkább csak biztatta a pápát Franciaország és Ausztria fegyveres segélyével. Favre mint tudjuk, kilépett a minisztériumból s ama két állam mostani kormányai, legalább a világ előtt nem hirdetik a pápakirály iránti rokonszenvüket. Annyi bizonyos, hogy a francia katholikusok tul a rendén rokonszenvező nyilatkozatot küldöttek az általok formaszerént csalhatatlannak tartot pápához, amelyben a több képtelenségek között az is mondatik, hogy az Isten azért büntette meg a háboruban Franciaországot, mert elnézte a pápa birtokainak elfoglalását stb. Mig ezek a pápa javára és érdekében ekként történnek: addig az oly sokat emlegetett oppozitzio egészen jelentéktelenné lett és mahólnap megsemmisül, mivelhogy csupán scholasztikus nem pedig evangyeliomi és lelkiösmeretbeli alapja volt. Az ember valóban csak mosolyoghat azon mystfikatzión, melyszerént nálunk némely, még ellenzéki lapok is azt szerették volna elhitetni a világgal, hogy a magyar püspökök nem vetették és nem vetik magokat alá a csalhatatlan pápának. Az egész oppozitzio csak komédia volt. A farkas a farkast nem eszi meg.

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár helyrajzi szám: 114.429

Északamerika. Presbyterek tisztujitása. Szabad kőmivesek. — Az északamerikai református presbyterianusok egy része az eddig általában élethosszig tartott presbyterséget négy évenkénti rendszeres tisztujitás alá vetette. De mások ezt egyenesen elvetették mint a szentirással s a megállapitott egyházi szervezettel ellenkezőt, minthogy a presbyteri tiszt épen ugy, mint a lelkipásztori isteni eredetü, vagyis Istentől rendeltetett. A tisztujitásban a philadelphiai gyülekezet vólt az első, miután ott a presbyterek önként lemondottak, de legnagyobb részben ismét megválasztattak. — A presbyterianusok egyetemes gyülése határozott kárhoztatást mondott a szabad kőmüvesek s mindenféle más titkos társulatok felett. — A presbyterek tisztujitására vonatkozó adat nagyon megérdemli a figyelmet, különösen nálunk, ahol az egyházi élet és szabadság jóformány csak a tisztujitásokban kerestetik s általában az egyház szervezetről nem épen korrekt nézetek uralkodnak. A szigoru reformátusok a legszabadabb s legdemokratább államokban is, már a XVI-dik században határozottan ragaszkodtak ezen elvhez, hogy a presbyteri tiszt isteni eredetü s azt rendszeres és időnkénti ujitás alá sem a francia sem a skót reformátusok nem vetették. Ők az egyes gyülekezetekre s azok szilárd önállóságára és tekintélyére fektették a fősujjt; a megyéket kerületeket, s azokkal együtt az esperesti s suprensi hivatalokat, csupán a hely és időszerü viszonyok által javallott vagy követelt emberi intézményeknek tekintetik. Nálunk még a legujabb időkben is ellenkező elvek uralkodnak. Mi az alkotmánynak tetejét, csucscsát aranyozzuk, az alapokat pedig futó homokból hordjuk.

Iskolaügyi krónika.

Németország. Egészségügyi intézkedés Würtenbergben. Elzászi iskolák. A würtenbergi iskolákra vonatkozólag a legujabb időkben bocsáttatott ki egy utasitás, mely részletesen megszabja milyennek kell lenni az iskolai épületnek és butorzatnak stb. A tanterem ne legyen hosszabb 12 meternél; a kisebb osztályoknál, melyekben mintegy 40 gyermek van, szélessége is körülbelől ennyi, melyszerént tehát a tanterem négyszöghöz közeledik. Legyen benne egy vagy két szekrény, egy kis asztal, mindezeknek széle hossza meg van határozva. A tanterem falának magassága legalább is 3, 4 meter, tehát mintegy 9—10 láb legyen. Az ülőszékek az ablakokhoz képest ugy helyeztessenek el, hogy a világosság a gyermekeknek baljok felől jöjjön. Nagyobb tantermekhez lég- viz- vagy gőzfütés ajánltatik. A cserép kályha mindenesetre jobb, mint a vas. A közönséges vaskemence eleibe köpönyeget kell tenni pléhből vagy cserépből. A belőlfütő kemence jobb mert a szellőzést elősegiti. A terem légmérséklete 13° R. legyen. E végre minden teremben légmérőnek kell lenni. A lépcsőknek 135 – 150 millimeter emélkedésök legyen. stb. stb. A két első iskolai évben a hetenkénti iskolai óra 20-nál több ne legyen. Tiz éven alól lévő gyermekeknek délelőtt 3, délután 2 órájoknak kell lenni. A gyermekeket sok leckehagyással tulterhelni nem kell. Nagyon melegben, midőn a légmérő árnyékban

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár helyrajzi szám: 114.429

is 20 R. fokot mutat, a tanitást meg kell szüntetni. Testi fenyitéket csak 14 éven alóli gyermekek ellen és csak megátalkodott korhelség vagy nagy hibák esetén kell használni, ez pedig csupán tenyeresben áll, melyet azonban a kisebb gyermekeknek kettőnél, a nagyobbaknak négynél többet adni nem szabad. Minden egyéb testi fenyiték meg van tiltva. A pálcácska vékony és csak másfél lábnyi hosszu legyen. Ezt sem szabad rendesen az iskolában tartani, hanem minden büntetés alkalmával ujból előhozatni. A gyermekek tanitása és nevelése mezején az ily kicsinykedéseket nem kell kicsinyleni, sőt becsülni. A szüléknek nagyon jól esik az, ha tudják, hogy az ő iskolásgyermeik testi egészségére kellő gondjuk van az előljáróknak. — Würtenberg a legjobb népiskolák hazája; annak példáját tehát, épen az épületekre vonatkozólag is méltán követhetik minden oly gyülekezeteink, melyek vagyoni tekintetben kedvező helyzetben vannak. Érdekes, hogy a nevezett utasitások végrehajtására vonatkozó rendelet igy van aláirva: „K. evangel. Consistorium" s ez alatt „Staatsminister Golther." Ez a kitünőleg müvelt állam tehát nem szégyenli azt, hogy a községi vagy állami erővel állitott népiskolák is felekezetiek legyenek s nem ignorálja az egyházat, sőt tisztelettel megbecsüli azt. — Elzászban a közelebbi időkben a nyilvános iskolák száma 1123 a magánoké 86 volt. Katholikus iskola volt 743, protestáns 400, zsidó 55, és csak 11 volt olyan, mint a mi községi iskoláink azaz hitfelekezeti jellemmel nem biró. Ezek az elzásziak is meg tudják tehát egyeztetni a müveltséget az iskolák hitfelekezeti jellemével.

Nagy-Britannia. A londoni iskolai szék és Huxley. Az angol és német egyetemek. A londoni iskolai szék elnökévé Lord Lavrence választatott 21 szóval 6 ellenében. E hat szavazat a tudós tanár Huxley-ra, a darwini majomelmélet kitünő kéviselőjére esett, akinek ez alkalomból egy gonosz lap Friend of India azon tanácsot adja, hogy jelentse magát Indiában, ott a majmokat imádják s az ő érdemeit jobban fogják méltányolni tudni, habár egyelőre nem lenne is képes megmondani, hogy a világ életének melyik korszaka az, melyben a majmok farkukat elvesztették s lelket kaptak cserében helyette. Valóban goromba, de igen jellemző igazi angolos guny! Huxley különben, a legtekintélyesebb természettudósok egyike. Ő mondá azt a közelebbi időkben az angol és német egyetemeket öszvehasonlitva, hogy bármely oly mezőn a melyen mélyebb nyomozásra van szükség s épen a klasszikai tudományosság mezején is, egy harmadrangu szegény német egyetem többet tesz egy, mint a roppant gazdagsággal biró ángol egyetemek tiz év alatt. Szerinte mindazon angol tudósok, akik valamely történelmi, bölcsészeti, nyelvészeti, természettani, irodalmi vagy theologiai kérdést mélyen és alaposan fejtegettek, kényszerülve vóltak hatszorta több német, mint angol könyvet elolvasni. Az angol tudományosság elsőségét csupán a nemzetgazdászatra s geologiára nézve ösmeri el. — Szeretném ezt megsugni azon egyházmegyebeli lelkész társaknak, akik egykor kereken kimondák, hogy az ő közkönyvtárukba csupa magyar könyv kell, s különösen német egyáltalában nem. Azon főiskola előljáróinak is szeretném megsugni a hires angol tudós nyilatkozatát, amely főiskolában, mint azt legközelebb egy tanár ur mondá, a német nyelv ügye folyvást botrá-

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár helyrajzi szám: 114.429

nyosan rosszul áll. Pedig ugyanezen főiskolában egy más időben az előljáróság parancsára már el kellett kezdeni a magyar tanároknak például az osztrákmagyar történelmet és staistikát németül tanitani. Hogyan értsük az idők e nagy ellenkezését ily hamar egymás után éspedig épen iskolaügyben, hol a következetességre oly nagy szükség vólna?...

Ausztria. A protestáns zsinatok és az iskolaügy. — Mind az ágostai, mind a helvét hitvallásuak zsinata külön formulázott pontokban, de a leghatározottabban kimondja, hogy a protestáns felekezeti iskolákat fen fogja tartani s azok számára a rendszeres államsegélyt követeli. A reformátusok következő tételekben állapodtak meg:

„1. Az evangelikus iskolák egyedüli jogi alapja most és ezután is nem egyéb mint az 1861. april 8-diki császári nyilt parancs és az 1866. január 6-kán szentesitett egyházalkotmány."

„2. Az ezen alapon álló népiskolák nyilvános éspedig hitfelekezeti jellemmel biró népiskolák."

„3. Az evangelikusok iskolai célokra épen ugy adóznak, mint a kathólikusok; ennélfogva iskoláik alapitására, fentartására s a tanitók javadalmaztatására nézve azokkal egyenlő jogot igénylenek. Ha az iskolai szükségek valahol községi vagyonból fedeztetnek: az 1861. april 8-ki cs. nyiltparancs 16. §-a szerént ezt kell tenni az evangelikus iskolákra vonatkozólag is. Az ágostai hitvallásuak 9 pontban s már simábban adják elő nézeteiket, de ők is a legbuzgóbban ragaszkodnak saját felekezeti iskoláikhoz s azok fentarthatása érdekéből kivánják az eddigi 50 ezer forint államsegélyt százezer forintra emeltetni. Kivánják továbbá, hogy a községi iskoláknál a protestáns gyermekek vallástanitóját, ha az illető gyülekezet, szegénysége miatt nem fizetheti, az állam fizesse. Még ezek felett a Gusztáv-Adolf-egylet segélyét is különösen igénybe akarják venni. Az ausztriai evangelikusoknak tehát, kell felekezeti iskola éspedig a reformátusoknak olyan, amelynek változatlan pozitiv jogi alapja van és lesz, — „ist und bleibt auch hinfort;" — vallják tehát az igentermészetes elvet, hogy az egyszer ünnepélyesen biztositott szabad vallásgyakorlatot és az ahoz tartozó nevelési s iskolai jogokat többé leszavazni nem lehet. Jegyezzük meg, hogy a császári nyiltparancs s az egyházszervezet szerént a protestánsok iskolái minden tekintetben teljesen protestáns felekezetiek s felügyelés dolgában is felekezeti hatóságok alatt állanak.

Északamerika. Az iskolai müveltség állása. Német és amerikai egyetemek. — A waschingtoni iskolaügyi hatóság Dr. Edwin Leigh által egy iskolaügyi statisztikát dolgoztatott ki, amely 1850-től 1860-ig terjed. Ezen kimutatás szerént Északamerikában 1850-ben, több mint egy millio, 20 évesnél idősb oly egyén vólt, aki sem irni, sem olvasni nem tudott, — a rabszolgákat ide nem értve. 1860-ban már egy ötödrészszel nevekedett az irni olvasni nem tudók száma, nevezetesen 1,218,111 vólt, s tartanak tőle, hogy az 1870-dik évi számlálás még kedvezőtlenebb arányt mutat. Ugy vélik, hogy az összes felnőtt lakosoknak csak egy ötödrésze tud irni s olvasni, s 20 északamérikai közt csak egy van, aki anyanyelvét orthographice irni képes.

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár helyrajzi szám: 114.429

— Cincinnnatiban egy egyetemet akarnak felállitani. Az efeletti tanácskozások alkalmával Dr. Tast, aki németországon tanult és promoveáltatott, azt javallotta, hogy a német egyetemeket, sőt előbb még a gymnáziumokat kell mintaképül venni. Egy német gymnáziumban — ugymond — többet lehet tanulni mint az amérikai kollegiumokban és akadémiákban, s aki az amérikai legfelsőbb iskolák pályáját megfutja, még nem lenne képes egy német gymnáziumban az érettségi vizsgát letenni. Az egyesült államok száz kollégiumának tanári testülete, tiz év alatt nem tesz anyit a tudományos irodalom érdekében, mint Németország 23 egyetemének tanárai egy év alatt. — Tehát egy a Huxleyéval egyező vélemény s ismét egy adat, mely minket magyarokat s épen protestáns papokat is arra int, hogy azt a német irodalmat nem kell ám kicsinyleni és elhanyagolni sem a gymnáziumokban s főiskolákban, sem az életben.

Különfélék.

Egy tekintélyes nyilatkozat Poroszország s a protestantizmus misszójáról. — A würtembergi Gusztáv-Adolf főegylet a mult őszszel gyülést tartott Stuttgartban, melyben az elnök előadá, hogy az egyletnek utólsó évi bevétele 28,562 frt. 32 kr., s igy 1066 frttal több volt mint a megelőző évben, s azután jelentését folytatván, ekkép nyilatkozik: „Nekem ugylátszik, hogy ebben a nagy időben, mely az 1870-dik évvel Németországra beállott, a mi Gusztáv-Adolf egyletünk is müködésének uj stadiumába lépett. A jelen világtörténeti válság legmélyebb és legszebb jelentőségét én abban látom, hogy Németország, a reformátziónak Luthernek hazája, mostanában szabad kezet és levegőt kapott az Istentől, hogy missioját a világban akadálytalanul, nemcsak egyóldalulag a tudomány és müvészet idealis térein, hanem a nemzeti, politikai és társadalmi élet praktikus terén is keresztülvihesse és a lelkiösmereti szabadság reformátori elvét — függve egyedül az Isten igéjétől — ellentétben a hitetlenség és babonás hittel, servilismus és libertinismussal, mindenóldalulag alkalmazza és érvényesitse. Miután Poroszország, mint Németország főhatalma, hivatva az Istentől arra, hogy az egyenjogu testvértörzseknek, melyek nem az ő hübéresei, hanem testvérei, politikai és katonai vezére legyen, 1866-ban az ultramontán Ausztriát, mely Németországot mintegy lidérc nyomta, lerázta, ugy 1870-ben — Isten kegyelméből — a forradalmi és espotikus Franciaországot legyőzni, s igy a reformátiónak két főellenségét, a papismusnak saját korcsszülötteit, a két gonosz kigyót: a jezsuitizmust és forradalmat le fogja verni. Ha e munkának negativ része, melyet az 1866-diki és 1870-diki háborunak kellett teljesiteni, be lesz fejezve, t. i. az ellenségnek leverése jobbról is, balról is, akkor egész buzgósággal a feladat pozitiv részének mególdásához kell fogni, hogy t. i. a protestantizmus, az ev. keresztyénség magát életerőssé tanusitsa, mint a világ világossága és a föld sava. Akkor a Gusztáv-Adolfegyletnek is kell a maga részéről hozzájárulni; valamint a pogány missiónak uj erőt kell kifejteni és uj utakat törni, hogy az evangyéliomot mindenekhez vigye, a muhamedánokhoz is, kik a turkoszok által oly közel hozattak hozzánk, ugy a G. A. egylet és a belmissió is nagyobb szorgalommal

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár helyrajzi szám: 114.429

s buzgósággal mint eddig kell hogy munkálkodjék, hogy a szorongatott s hanyatló, s a pogányság szélére sülyedt tagjai a mi népünknek s egyházunknak ismét keresztyénekké, ev. keresztyénekké s épen azáltal valódi nemes emberekké képeztessenek."

Lord Shaftesbury tréfás megjegyzése a pápa csalhatatlanságáról és nőtlenségéről. — Az angolok és skótok rendszerént május hóban szokták tartani az ő hivatalos és nem hivatalos egyházi nagyobb gyüléseiket. Egy ily szabad egyházi meetingen a keresztyéni emberszeretetéről és jótékonyságáról ösmeretes Lord Shaftesbury, következő értelmü nyilatkozatot tette: „Hogy mily vészes és káros a papi nőtlenség, azt nyilván bizonyitja legujabban a pápa csalhatatlanságának dogmatizáltatása; mert ennek oka egyenesen a papi nőtlenség. Azt kérdezem ugyanis az egész gyüléstől, hogy ha feltesszük, hogy a pápának neje vólna: vajjon meg fogná-e ez neki engedni csak egy óráig is, hogy magát csalhatatlannak tartsa.

Egy tanfelügyelő a római pápáról egy református iskolában. — Hir szerént egyik római katholikus vallásu tanfelügyelő, a minap egy tiszta református falusi iskolában, igy szólitá meg az egyik gyermeket: „mondd meg csak fiam, micsoda a római pápa?" A szegény falusi gyermek elég okosan, ily értelemmel felelt: „a római pápa a legelső római katholikus pap." — „Nem jól van, — igazitá ki a tanfelügyelő, — tudjátok meg, hogy a római pápa a Krisztus földi helytartója." — Ime tehát, ha csakugyan igaz e hir, egy érdekes példa arra, hogy a mi szerencsétlen tanfelügyelői intézményünk és dignitásunk, egynémelyik uri ember kezében valóságos pápista propagándává lesz. Azt még a népiskolai törvényfeletti vizsgálataim folyamán megjegyzettem, éspedig nem mint a magam, hanem mint külföldi tekintélyek véleményét is, hogy egy vallását szerető, buzgó római katholikus tanfelügyelő sem léphet téritési óhajtás és szándék nélkül a protestáns iskolákba. És ezt, sem képtelennek mondani, sem kárhoztatni nem lehet ám valami nagyon. Azt mondja a francia nevelésügyi miniszter Jules Simon, L' ecole cimü hires munkájában: „A katholikusoknak és protestánsoknak kétségtelen joguk van vallásukat szabadon gyakorolni, tehát ennélfogva terjeszteni is azt. A szabadság propaganda nélkül nem egyéb, mint csak annak megengedése, hogy az ember egy fogház belsejében szabadon jöhessen mehessen" sat. Ezen tétel ellen bajosan lehet kifogást tenni, s legfelebb csak azt jegyezhetjük meg, hogy a római katholicizmusnak lényegében, természetében fekszik az, hogy per fas et nefas terjeszkedik; de a protestántizmusnak nem. Azt hisszük, hogy egyebek közt ezekből is igentermészetesen következik, hogy az állam, semmit nem vétene sem a dolgok mivólta, sem a nálunk oly igen féltett liberalizmus és demokratzia (!!) ellen, ha a tanfelügyelőket felekezetek szerént nevezné ki!

A debreceni főiskolai hittanhallgatók önképző társulatáról a legőszintébb örömmel és elösmeréssel szólhatunk.

EGYETEMI KÖNYVTÁR DEBRECEN

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár helyrajzi szám: 114.429

E társulat, mely a derék Balogh Ferenc hittanár vezetése alatt áli, a mult évben is kitünő jeleit adta müködésének, amely, tudományos tartalmu értekezések, birálatok irásában, egyházi beszédek s könyörgések felmondásában, ezekre rögtön tett megjegyzésekben, pályakérdések kitüzésében, élőszóval vitatkozásban sat. állott. Értekeztek: Márk Ferenc, Becner Frigyes, Bod János, Gulyás Lajos, Katona Mihály, Nagy Sándor, Győri Lajos, Bélteki Lajos, Mózes András Egy pályakérdést, mely Mártonfalvi György hires váradi, majd debreceni tanár életére és korára vonatkozott, Bod János fejtett meg. Van a társulatnak egy könyomatu közlönye is. Ezentul évenként részletesebb jelentést fogunk tenni e szép reményü derék társulat müködéséről; addig is ajánljuk azt mind általában a közönség, mind különösen a főiskolai előljáróság nagybecsü figyelmébe, méltánylásába és pártfogásába.

Héczei Dániel egykori hires középszólnoki esperest s péeri lelkész, rövid de érdekes és saját kezével irt Diáriumát és Itinerariumát 1790-ből, Surányi Gyula péeri lelkész ur az egyházkerületi levéltárnak ajándékozta. Köszönet érette. Vajha minél több ily ajándékok jönének a központba; sőt vajha az egyházmegyék régi és már merőben történelmi értékü jegyzőkönyvei és okmányai, itt a központon helyeztetnének el és őriztetnének. Ily dolgokban a centralizátzió a tudomány és irodalom érdekében nagyon kivánatos.

Hengstenberg könyvtára. A nem rég elhunyt nagyhirü tudós orthodox berlini hittanár Hengstenberg könyvtárát, hatvanezer dollárért az amérikai baptisták vették meg, s Chicago-ban minden felekezeti különbség nélkül közhasználatra felállitották.

Babona, csalás és tudatlanság mindenütt van. — A legujabb időkben, egy világváros egyik lapjában ily hirdetések vóltak: „Egy igenhires jövendőmondō nő lakik: Grüner Weg... Egy emberrel, akinek párja nincs, s ki jelen és jövő felett a legbiztosabb felvilágositást képes adni, csak april 1-ig lehet beszélni. — Egy igenjeles jövendőmondó nő lakik: Langestrasse Nro. 108. S még három-négy ily hirdetés egy napon, egy lapban, éspedig a Berliner Intelligentzblattban. Március 12-dikén 1871-ben!

Gyermekkiállitás. — Északamérikában mostanában gyermekkiállitásokat rendeznek, s a legszabályosabb alkatu és arcu gyermek anyjának jutalmat adnak. A jelenévi februárban is vólt egy ilyen kiállitás egyik városban. Gyermekével együtt 63 anya jelent meg, s ezek ünnepélyesen felhivattak, hogy mint szakértők, titkos szavazattal magok döntsék el, hogy melyik gyermeket illeti a jutalom. Beadatott mind a 63 szavazat; de 63 felé ment; azaz mindenik anya a maga gyermekét tartotta legjelesebbnek. A kiállitás, általános örömzaj között eredmény nélkül bezáratott.

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár helyrajzi szám: 114.429

Rövid irodalmi szemle.

The life and travels of George Whitefield. (Whitefield György élete és utazásai) by J. P. Gledstone London, 1871. Angolhon, sőt a világ egyik legrendkivülibb egyházi szónokának életutjait, az ő élete igazi utazás levén, tartalmazza e könyv. Az ő hatása az ékeszólás történelmében csaknem páratlan; tiz, húsz, sőt harminc ezeren is hallgatták néha; midőn egy alkalommal szónoklatában árvaháza részére hitt fel adakozásra; anyi érepénz gyült, hogy egy ember el nem vihette azt a teher miatt. Munkássága Nagy-Britannia és az északamerikai szabadállamok területén folyt, 12-szer kelt át életében az átlánti oceánon. Egész életében nőtlen maradt, „ki lett vólna nejévé ez örökös utazónak, ki mindennap utazott és szónokolt, s ki éjfélutánig irá leveleit?“ – Az ő ereje, mint szónoknak, nagyszerü drámai tehetségében, — ki a legszárazabb szemeket is könyekre tanitá, — és azon szenvedélyes szeretetben fekszik, melylyel minden bünös lélek iránt viselteték, ki az evangéliom hallgatására sietett. — Hittana néha kémény és némileg visszataszitó vólt, de a szeretet által anyira uralt vala, hogy elveszté zord jelentését. „A szeretet több mint a hittan isten és ember előtt — mondja életirója, — és ez sem hiányzék Whiteffield beszédéből.“ — Keblében lángoló szeretet s ennek, maga tartása és elragadó előadása által adott, szónoki kifejezése tették őt hasonlithatlanná s hatásban ellenállhatlanná. Kora legnagyobb szinészét Garrickot róla nevezték „a szinpad Whitefieldjének“ — Hatásának titka abban keresendő: tudták, hogy nem önzés és földi haszonért teljesiti csaknem hihetlen munkáit, ő dij, rendszeres jövedelem nélkül egész életét mondhatni nyeregben tölté, sietve egyik gyülezetből a másikba, néha hetenként 30 kisebb nagyobb szózatot és egyházi beszédet tartván, s csak is mikor testi kimerüléstől félték őt. szoritkozott arra, hogy naponként egy és vasárnapon 3 egyházi beszédtartással megelégedett. Mily ellentét az akkori parochialis lelkészekkel, kik hetenként egyszeri predikálással lerovottnak vették kötelmeiket. A Pál apostolok müködését ő felelevenité, fogalmat adván annak terjéről. — Meghalt 1770-ben 56 éves korában. (Az Athenaeum után.)

Select english works of John Wyclif, from original MSS. (Wyclif válogatott angol müvei eredeti kéziratokból) edited by Thomas Arnold M. A. of universites college, Oxford. 3 vol. Oxford. 1869—1871. — 1-ső kötet: vasárnapi és ünnepnapi beszédek az evangyéliomok felett. II. k. szentirás magyarázati és oktató beszédek és vita iratok. III. k. vegyes iratok 33 darab, melyekből eddigelé csak 8 vólt kiadva.

Schütze. Dr. Seminardirector. Evangelische Schulkunde. Praktische Erziehungs und Unterrichtslehre für Seminarien und Volksschullehrer. Leipzig. 1870. 8 r. X és 802 lap. Ára 3 tallér.

Szerző korunk legkitünőbb elméleti és gyakorlati német protestáns paedagogjainak egyike. Jelen müvét, mely szemináriumi tanulók és ele-

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár helyrajzi szám: 114.429

miiskolai tanitók számára kézi könyvből készült a külföldi sajtó nagy elismeréssel fogadta. A főrészek: 1. Növeléstani emberisme. 2. Iskolaisme szoros értelemben. 3. Tanitástan (itt előadja külön-külön minden egyes tudomány tanitásának módját is.) 4. A nevelésről tudomány szoros értelemben. 5 Az ujabbkori nevelésügy rövid története. — Szerző müve határozottan evangyéliomi protestáns szellemü. Ezt mondja a többek közt az iskolák felekezeti jellemére vonatkozólag: „Az evangélikus szülék és gyülekezetek öntudatának mélyében fekszik az, hogy az evangelikus gyermekeknek evangelikus iskolákban s evangelikus vallástanban kell oktattatniok. Az oly egyházi Iskolák, amelyek az egyetemes szellemi képzést elmellőznék, valamint az olyan, tisztán állami iskolák is, amelyek a vallástanitást távol tartanák, egyiránt egyóldaluak lennének." — Ajánljuk e müvet mind általában a protestáns felekezeti iskolák elöljáróinak, mind különösen a lelkész uraknak gondos figyelembevétel és tanulmányozás végett.

Berger Th. O. Evangelischer Glaube, römischer Irglaube, weltlicher Unglaube. I-ter Theil XII. 500 l. II-ter Theil VI. 462. 1870. Gotha. Perthes.

E mű nem egyéb, mint igenerélyes, de könnyen érthető apologetika és polémika, evangelikus és különösen lutherán evangelikus szempontból Róma tévhite és a modern világ férfiainak hitetlensége ellen. Szerző, s ez nagyon érdekes, a mathematika és physika tanára, s mégis kitünő theologiai szaktudományosságról tesz bizonyságot, s határozott keresztyén érzületét, már maga a motto mutatja, amelyet nagyterjedelmü tudományos művéhez választott: „Én tudom, hogy kinek hittem." — Az alkalom, amely szerzőt e mű irására inditotta, legkitünőbb mértékben az vólt, mert Martin, a hires és tudós paderborni római katholikus püspök 1864-ben egy tüzetes irodalmi műben felszólitá Németország protestánsait, és pedig püspöki tekintélyével, vagyis név alatt szólitá fel, hogy legyenek rómaiakká. Ezt a derék protestáns német természettudós nem türhette, s irta mint hitének s meggyőződésének bizonyságtételét a fentcimzett munkát, melynek főtartalma és célja nem egyéb, mint a lutherán egyház symbolikus tanfogalmait, s különösen az ágostai hitvallást, bármely óldalról jöhető megtámadások ellen tudományosan megvédeni és biztositani. — Mi is, több, vallásukat szerető német protestánsokkal együtt, a legőszintébb elösmeréssel üdvözöljuk a szerzőt, aki jelen művével, a főgymnáziumok s reáliskolák felsőbb osztályai, s általában a tüzetes theologiai képzetséget nem nyert protestáns férfiak kezébe igenjeles kezikönyvet adott, s professzionatus természettudós és tanár léttére is nem szégyenlte a Krisztus evangyéliomát. — Hát Magyarországban és a magyar prot. egyház kebeléből, nem állami, hanem egyenesen az egyház által alapitott és fentartott intézeteknek, derék tanárai közül mikor üdvözölhetünk hasonló bizonyságtevőket. — Jean Paul ugyan régen megmondá: „Az első szabály minden oly emberre nézve, aki valamit adni akar, az, hogy ő maga, birjon azzal. Ennélfogva vallást senkisem tanithat akinek vallása nincs. Newton, aki mindég levette kalapját, midőn az Isten nagy nevét emlittetni hallotta, hihető, hogy sok szó nélkül is le-

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár helyrajzi szám: 114.429

hetett vólna vallástanitójok a gyermekeknek." sat. Ezen intés egyébiránt nemcsak tanárokhoz, hanem papokhoz s mindenféle protestáns egyházi előljárókhoz is szól.

Kecskeméti lelkészitár. Szerkeszti Fördős Lajos ref. lelkész s főesperes. Harmadik füzet. Filó Lajos arcképével. Pest. 1871. Kiadja Petrik. 8 r. 204 lap. — Van benne 26 beszéd nagyrészben országosan ösmert kitünő szerzőktől. Feltünőleg szép a Dobos beszéde Nyári Pál felett.

Ugyancsak Pesten Petriknél jelent meg:

Protestáns egyházi beszédtár. Eddig 3 kötet. Egyenként 1 frt. 40 kr.

Protestáns alkalmi beszédtár. I-ső füzet. 1 frt. 40 kr.

Mindegyiket szerkeszti Margócsy József irsai ev. lelkész, s a pestmegyei ev. esperestség aljegyzője.

Kálvin élete. Irta Thelemann Ottó. Magyarra átdolgozta Farkas József, a pesti ref. theologiai tanintézet r. tanára. Pest. 1871. 8 r. 108 l. — Tiszta magyar nyelvü, tanulságos és épületes rövid életrajza a nagy reformátornak a nép számára. Ez is a derék skót szabad egyház pesti misszio telepének kiadványa. A többiekkel együtt ajánljuk az olvasó közönség figyelmébe.

Czelder. Misszioi lapok. 1—2. sz. Sáros-Patak. 1871. 8 r. 24 l. Szines boritékkal. Tartalom: Az olvasó közönséghez. Istenképe. Élő kövek. A reformegylet kérdéséhez. Keleten müködő protestáns missziok sat. Előfizetési díj, mely Sáros-Patakra Steinfeld Béla nyomdász urhoz küldendő 12 számra 5 frt.

Psenyecki Nagy Sándortól Az angolnyelv levél szerénti önoktatása immár a 13-dik levélig haladt. Szerző a francianyelv levélszerénti önoktatására is felhivást bocsátott ki. Ajánljuk a közönség figyelmébe.

Löw Leopold. Das neueste Stadium der ungarisch-jüdischen Organisationsfrage. Pest. 1871. Aigner. Nagy 8 r. 80 l. Ára 80 kr. — Az illetők figyelmére nagyon méltó ellenzéki mű. — Érdekes tudni, hogy a magyarországi, mintegy félmillio izraelita jelenleg fenforgó országos vallásügye nagyobb mérvben és erélyesebben van képviselve az irodalomban, mint a három millio magyar protestáns vallási és egyházi ügye.

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár helyrajzi szám: 114.429